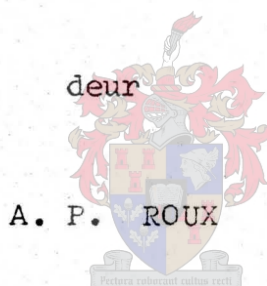




R.F. Gordon: Waterversfildery van Saldanhabaai, 1784.
(Kaapse Argiefbewaarplek)

DIE GESKIEDENIS VAN
SALDANHABAAI, ST. HELENABAAI EN DASSENEILAND,
1652 - 1806



Skripsie ingelewer vir die graad van Magister
in die Lettere en Wysbegeerte
aan die Universiteit van Stellenbosch

Januarie 1975

Aan Alta

I N H O U D

Bladsy

	VOORWOORD	(i)
I.	EUROPESE BESOEKERS VÓÓR 1652	1
II.	VERKENNINGSWERK DEUR DIE KAAPSE BEWIND- HEBBERS, VREEMDE SKEPE EN DIE MOONTLIK- HEID VAN 'N V.O.C.-VERVERSINGSPOS BY SALDANHABAAI, 1652 - 1662	16
III.	FRANSE BELANGSTELLING IN SALDANHABAAI AS VERVERSINGSPLEK EN DIE V.O.C. SE REAKSIE, 1663 - 1675	31
IV.	SALDANHABAAI AS ANKERPLEK EN HERSTELPLEK, EN BESOEKE DEUR SEEROWERS	52
V.	DIE V.O.C. ONDERSOEK WEER SALDANHABAAI AS MOONTLIKE VERVERSINGSPOS, 1729 - 1738	69
VI.	DIE V.O.C. SE BESETTING VAN ST. HELENA- BAAI SEDERT 1733	84
VII.	EKONOMIESE BEDRYWIGHEDE 1652 - 1806: ROBBEVANGS, VISVANGS, SOUTWINNING EN WALVISVANGS	89
VIII.	EKONOMIESE BEDRYWIGHEDE 1652 - 1806 (VER- VOLG): VEEHANDEL, VEEBOERDERY EN DIE INSKEPING VAN GRAAN	113
IX.	DIE NEDERLANDERS EN ENGELSE BOTS IN SALDANHABAAI, 1781	132
X.	DIE BOTSINGS VAN 1796 EN 1806	143
	BRONNE	162

ILLUSTRASIES

	<u>Teenoor</u>
R.J. GORDON: TEKENING VAN SALDANHABAAI, 1784 . . .	titelblad
J. VAN SPILBERGEN: KAART VAN DIE KAAPSE KUS OMSTREEKS 1601	5
KAART VAN SALDANHABAAI, 1660	25
FRANSE KAART VAN SALDANHABAAI, GEMAAK NA AANLEIDING VAN DE LA HAYE SE KAART, 1670	44
FRANSE KAART VAN ST. HELENABAAI, 1670	45
AFBEELDINGS VAN NEDERLANDSE SKEPE UIT DIE 17DE EEU. .	61 en 62
KAART VAN DASSENEILAND, 1731	76
J.H. VAN BERG: KAART VAN SALDANHABAAI, 1738	78
KAART VAN DASSENEILAND, 1656	90
KAART VAN ADM. JOHNSTONE SE AANVAL OP VYF V.O.C.- SKEPE IN SALDANHABAAI, 1781 (GETEKEN 1786)	135
OLIEVERFSKILDERY VAN ADM. JOHNSTONE SE AANVAL OP VYF V.O.C.-SKEPE, 1781, GEMAAK DEUR THOMAS LUNY . . .	138
DIE OORGAWA VAN DIE BATAAFSE ESKADER AAN DIE ENGELSE IN SALDANHABAAI, 1796	153

(i)

VOORWOORD

Hierdie ondersoek dek hoofsaaklik die verloop van gebeurtenisse langs die laer weskus van Suid-Afrika vanaf St.Helenabaai tot by Dasseneiland.

Dit is onderneem vanweë 'n persoonlike belangstelling in die geskiedenis van dié gebied en vanweë die klaarblyklike leemte aan wetenskaplik gefundeerde streeks-ondersoeke in die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing.

Aangesien die geskiedenis van dié gebied in die tydperk onder behandeling weinig omvattende en deurlopende ontwikkeling vertoon het, is heelwat probleme ondervind. Die beperkte omvang van die ontwikkeling het 'n ondersoek oor 'n lang periode van die geskiedenis met gepaardgaande uitgebreide bronnestudie genoodsaak. Die gebrek aan deurlopende ontwikkeling het dit moeilik gemaak om die materiaal in sinvolle eenhede in te deel. Om dié probleem op te los, is besluit om die tematiese en chronologiese benadering te kombineer.

Verreweg die meeste inligting oor die onderwerp is hoofsaaklik uit argivale en letterkundige bronne verkry. Die argivale navorsing is uitsluitlik in die Kaapse Argiefbewaarplek gedoen. Die res van die navorsing is verrig in die Suid-Afrikaanse Biblioteek en die Mendelsohn-biblioteek in Kaapstad en die Carnegie-biblioteek op Stellenbosch. Terreinondersoek het ook interessante inligting verskaf.

(ii)/

(ii)

Ek wil die geleentheid gebruik om my dank teenoor die volgende persone te betuig: Eerstens teenoor prof.dr. D.J. Kotzé, my promotor, vir sy uiters bekwame en besielende leiding; teenoor prof.dr. P.J. van der Merwe vir sy waardevolle wenke en hulp veral i.v.m. die bronnelys en voetnote van dié skripsie; die personeellede van die Kaapse Argiefbewaarplek en die onderskeie biblioteke waar ek navorsing gedoen het vir hulle hulp en bystand; teenoor mev. J.A. Huysamen wat die finale tikwerk gedoen het en teenoor mnr. C.P. Kuun wat verantwoordelik was vir die fotografiese afdrukke.

Ten slotte wil ek dankie sê aan my vrou vir haar opoffering en aanmoediging tydens die tydperk waarin die ondersoek onderneem is.

A. P. ROUX

Vredenburg,
3 Januarie 1975.

HOOFSTUK IEUROPESE BESOEKERS VOOR 1652

Die ankerplekke in die omgewing van Saldanhabaai het dié onderskeiding dat van die vroegste kontak tussen Europa en Suidelike Afrika hier plaasgevind het.

Op 7 November 1497 het die vloot van die Portugese ontdekkingsreisiger Vasco da Gama op sy uitvaart in die huidige St. Helenabaai aangekom. In dié baai het die uitgeputte Portugese agt dae lank oorgebly om hulle skepe skoon en dig te maak, die seile te herstel en vars water en brandhout in te neem.¹⁾ Daar is ook op land 'n breedtegraadlesing gemaak. 'n Poging om met die Hottentotte handel te drywe, het misluk.²⁾ Tussen een van Da Gama se bemanningslede en die Hottentotte het 'n struweling ontstaan, sodat hy vir sy lewe moes vlug. Da Gama het dadelik met bote na die strand laat roei om hom te red. In die skermutseling wat gevolg het, is Da Gama self en 'n paar van sy manskappe deur die spiese van Hottentotte verwond.

Toe bemanningslede vanaf 'n bootjie ook nog 'n walvis gemoles-teer het, waardeur hulle byna met boot en al verongeluk het, het Da Gama besluit om vinnig pad te gee.

2/

-
- 1) Vasco da Gama: A Journal of the First Voyage of Vasco da Gama, 1497 - 1499, p.5.
 - 2) E.G. Ravenstein (ed.): Vasco da Gama's First Voyage (C.D. Ley: Portuguese Voyages), p.5.

Op Donderdag 15 November 1497, nadat die skepe in gereedheid gebring is, het die geselskap vertrek en 'n paar skote in die rigting van die Hottentotte afgevuur. Aan die baai het hulle die naam Bahia da Santa Elena (St. Helenabaai) gegee ter ere van die beskermheilige Helena, die moeder van keiser Konstantyn die Grote. Van die gedeelte van die kus tussen hierdie baai en Tafelbaai het Da Gama se joernaalskrywer geen melding gemaak nie.

Hierna het die Portugese selde die kusgebied tussen St. Helenabaai en Kaappunt besoek, omdat hulle normaalweg die volgende reisroete gevolg het: Op die heenvaart na Vóór-Indië, waar hul vernaamste handelsposte was, het hulle van Portugal af suidwaarts na die noordweskus van Afrika gevaar, die kuslyn gevolg tot in die omgewing van die huidige Sierra Leone, dan weggeswaai in 'n suidwestelike rigting ten einde die windstiltes naby die vasteland in die omgewing van die ewenaar te vermy. Hulle het tot by die kus van Suid-Amerika gegaan, en dan suidwaarts gevaar tot in die gebied van die gereelde westewinde. Hierdie winde het hulle ooswaarts tot by die Kaapse suidkus gevoer, en van dáár af is hulle verder na Indië.

Op die terugvaart het hulle tot by die Kaap gekom en van dáár af direk noordweswaarts na die eiland St. Helena gegaan, waar hulle verversings ingeneem het.

Die gevolg hiervan was dat hulle selde in die kusgebied tussen Kaappunt en die monding van die Berg-rivier gekom het.

In 1503 is 'n Portugese vloot, bestaande uit drie eskaders, na die Ooste gestuur. Een van die eskaders, onder bevel van Antonio de Saldanha, het egter ten gevolge van 'n navigasiefout in die lente van 1503 die baai wat nou Tafelbaai heet, binnegeloop.³⁾ De Saldanha het hier water ingeneem en dit Aguada de Saldanha (Saldanhabaai) genoem.⁴⁾

Aanvanklik het die Portugese min of meer die monopolie van die skeepvaart om die Kaap besit. In die loop van die sestiende eeu het hulle egter die leierskap verloor; ander nasies, veral die Nederlanders, en die Engelse, het ook langs die Kaapse roete met die Ooste begin handel dryf. In die sewentiende eeu het die Franse ook toegetree.

In die geval van die Nederlanders en Engelse was die handel aanvanklik in die hande van partikuliere ondernemers, maar spoedig is handelsmaatskappy gestig. In Engeland het o.a. in 1600 die Engelse Oos-Indiese Kompanjie tot stand gekom en in Nederland o.m. die Verenigde Nederlandse Geoktrooieerde Oos-Indiese Kompanjie (V.O.C.) in 1602. Hulle het van die staat 'n oktrooi

4/

3) W.J. de Kock: Portugese Ontdekkers om die Kaap, pp. 189 - 190.

4) G.M. Theal (ed.): Records of South Eastern Africa VI (Journey of Antonio de Saldanha), p.215; A. Lobato: Antonio de Saldanha, pp. 11 - 14.

ontvang, die bepalinge waarvan meegebring het dat daarin 'n noue band tussen hulle en die staat bestaan het; die lotgevalle van die staat, o.a. ten opsigte van oorloë, het hulle geaffekteer en omgekeerd.

Hierdie nasies het tussen Europa en die Kaap min of meer dieselfde reisroete as die Portugese gevolg. Gevolglik het hulle ook nie normaalweg die Saldanha- en St. Helenabaai gebied besoek nie.

In 1601 het die Nederlandse admiraal Joris van Spilbergen die Suid-Afrikaanse kus ten noorde van Tafelbaai besoek.

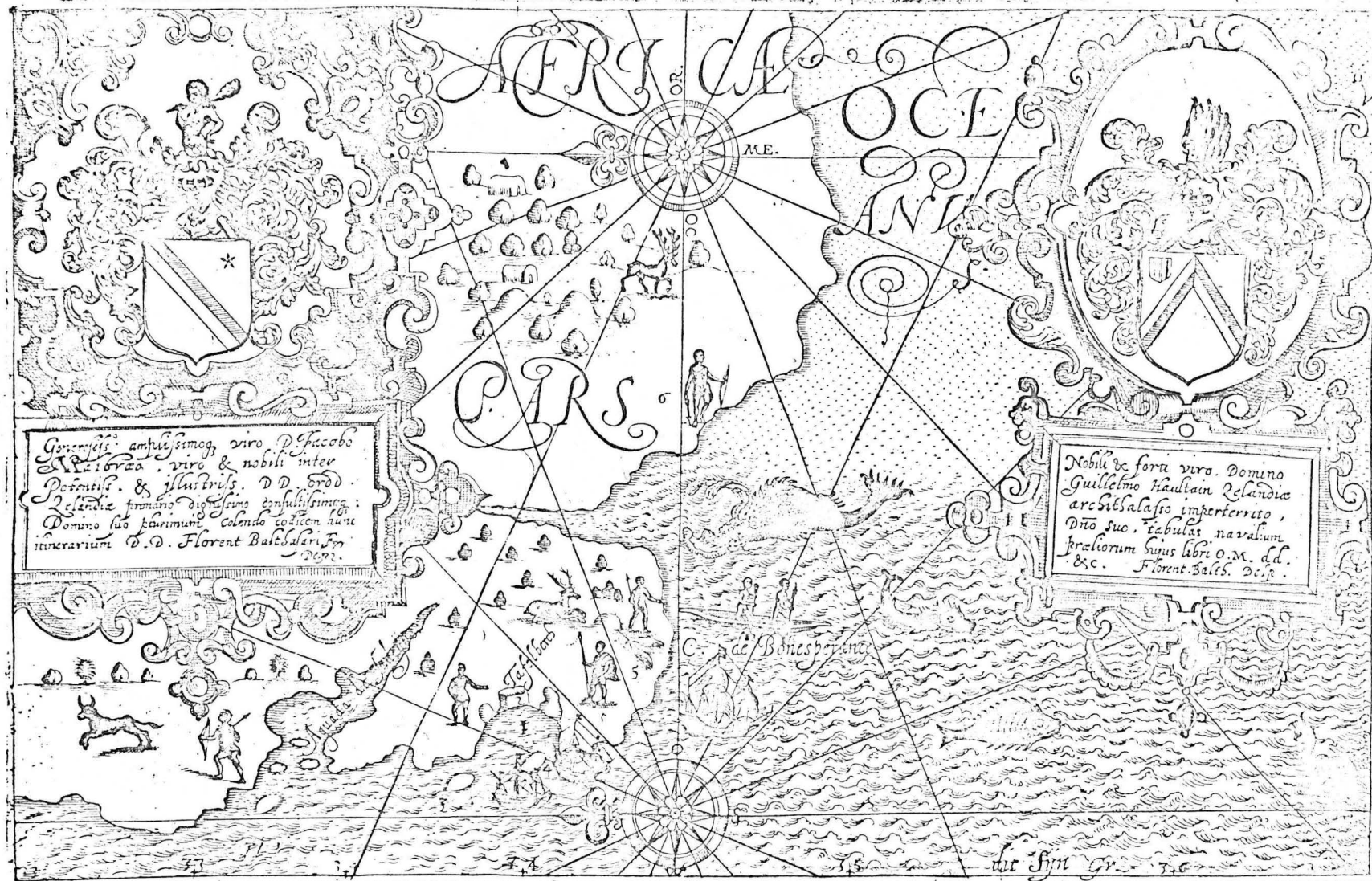
Hy het op 15 November by St. Helenabaai voet aan wal gesit. Op 19 November, nadat die rook van vuur op land die aanwesigheid van mense aangedui het, het hy twee bote na die strand gestuur met die doel om beeste en skape te ruil. Alhoewel die manskappe vier Engelse myl⁵⁾ (6,436 kilometer) ver die binneland ingegaan het, het hulle geen inboorlinge aangetref nie.

Op 20 November het van Spilbergen se vloot van drie skepe uit St. Helenabaai vertrek. Die vaart suidwaarts is deur teenwinde belemmer en hulle moes dae lank binne gesig van die land laveer. Sodoende het hulle op 28 November 'n baai - die huidige Saldanhabaai - opgemerk.

5/

5) Een sewentiende-eeuse Nederlandse myl was gelyk aan 4,6 hedendaagse Engelse myle. Vgl. hiervoor Anon.: Klare Besgrywing van Cabo de Bona Esperanza, p.32.

Folio 14. De Tafel-Bay legt op 34. graden hier minuten/ ontrent vijftien mijlen by Noorden de Caep de bon Esperance. Nöbre 1. De Tafel-Bay. Nöbre 2. Den Tafel-berch die woegt 9. ofte 10. mijlen in Zee gezien. Nöbre 3. Isla d'Elizabeth. Nöbre 4. Isla de Cornelia. Nöbre 5. De Caep de bon Esperance. Nöbre 6. Deze inwoonders alhier ghesigureert/ hebben een cloekende sprake als de Calichonnan/ ende het heeft hier veel Hertzen ende Vinden.



Joris van Spilbergen se kaart van die Kaapse kus, omstreeks 1601.

(Geneem uit Joris van Spilbergen: De Reis van Joris van Spilbergen, 1600-1604, p.14)

Onder die indruk dat dit die waterhaalplek van Antonio de Saldanha was, het Van Spilbergen die baai "Aguada Saldamo" genoem.⁶⁾ Op sy kaart van die Kaapse kus wat na aanleiding van die reis geteken is, word die huidige Saldanhabaai ook met sy teenswoordige naam aangedui.⁷⁾

Toe hy 'n paar dae later die baai aan die voet van Tafelberg bereik het, het hy die naam Tafelbaai daaraan gegee.⁸⁾ In Nederlandse dokumente sedert 1601 word Tafelbaai konsekwent onder hierdie naam vermeld.⁹⁾ Die Engelse het egter nog tot die dertiger jare van die sewentiende eeu vir Tafelbaai die naam Saldanha-baai, oftewel Soldania, gebruik.¹⁰⁾

6/

-
- 6) Joris van Spilbergen: 't Historiael Journael (I. Commelin (red.): Begin ende Voortgangh van de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie I), p.8.
- 7) Sien kaart hiernaas.
- 8) G.M. Theal (ed.): Chronicles of the Cape Commanders, p.16.
- 9) Vgl.: Cornelis Matelief: Historische Verhael van de treffelijcke Reise (I. Commelin (red.): Begin ende Voortgangh van de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie II), p.134; P.W. Verhoeven: Journael ende Verhael (I. Commelin (red.): Begin ende Voortgangh van de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie II), p.67; J.E. Heeres (Eerste red.): Dagregister gehouden in 't Casteel Batavia, 1624 - 1629, 30.5.1626, p. 250; 1631 - 1634, 19.6.1633, p. 189; 1636 - 1637, 30.10.1636, p.261.
- 10) John Davies: Voyages and Works, p.162; T. Astley (ed.): A New General Collection of Voyages and Travels I, pp. 390, 447; Nicolas Downton: Voyage to East India, p.52; V.C. 53 Documents copied by Theal: Extract from a letter written by J. Wilard to J. Hopkinson, 11.7.1632, p.42; Thomas Herbert: A relation of some Yeares Travaille, p. 42.

Van Spilbergen het ook by die teenswoordige Dassen-eiland aangedoen en dit Lislā d' Elizabeth gedoop, ter ere van sy vrou. Die reisverhaal bevat 'n noukeurige beskrywing van dié eiland: dit is vier Engelse myle in omtrek en die beste ankerplek is aan die oostekant, m.a.w. tussen die eiland en die vasteland. Voorts word breedvoerig oor die diere- en voëllewe uitgewei. Veral treffend is een van die eerste beskrywings van die Kaapse rob, wat deur die joernaalskrywer seewolwe of seebere genoem word. Daar word ook melding gemaak van dassies op die eiland, waarvan die vleis baie goed smaak soos lams- of hamelvleis.

Die joernaalskrywer spreek die mening uit dat indien die eiland met sy verskeidenheid dassies en voëls, sy beskutte ankerplek en sy strategiese ligging, genoeg vars water gehad het, dit 'n uitstekende verversingsplek sou gewees het. Uit ekonomiese oogpunt sou die robbe ook 'n groot bate wees; 'n skip met 600 tonnemaat sou binne 'n ommesientjie dáár 'n vrag traan kon kry. Hy bespiegel dat vars water verkry sou kan word deur op die eiland putte te grawe.¹¹⁾

Joris van Spilbergen se besoek was een van die min besoeke vóór 1652 deur Nederlandse skepe aan dié omgewing. Die V.O.C. se skepe het gewoonlik op die uitreis by ander plekke op die suidelike kuste van Afrika vars water

7/

11) Joris van Spilbergen: 't Historiael Journael (I. Commelin (red.): Begin ende Voortgangh van de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie I), pp. 8 - 9.

ingeneem, en op die terugvaart het hulle gewoonlik by die eiland St. Helena versuim. Slegs één ander besoek kon opgespoor word, te wete dié van admiraal Steven Verhaegen.

Verhaegen het in 1620 met die Goude Leeuw uit Djakarta in Tafelbaai aangekom. Omdat hy nie hier versings kon kry nie, het hy by Saldanhabaai verversings gaan soek. Die Nederlandse skip Goede Fortuin, wat ook op daardie tydstip in Tafelbaai was, het die Goude Leeuw na Saldanhabaai vergesel.¹²⁾ Of Verhaegen in Saldanhabaai suksesvol was, word nie vermeld nie.

Engelse seevaarders, daarenteen, het vóór 1652 dikwels die omgewing van Saldanhabaai besoek. Hulle besoeke was hoofsaaklik beperk tot Dasseneiland.

Die eerste Engelse skepe wat by Dasseneiland aangedoen het, was die Tigre en Tigres Whelpe, onder aanvoering van Edward Michelbourne.¹³⁾ Hierdie vlootjie was op reis na die Ooste en het die eiland op 3 April 1605 bereik. Dit was blykbaar 'n doelbewuste besoek. 'n Boot, waarin onder meer Michelbourne en die hoofloods, John Davies, was, het Dasseneiland gaan verken. Ter-

8/

12) A. de Beaulieu: Beschrijving van de Rampspoedige Scheepvaart der Franschen, p.13.

13) John Davies: Voyages and Works, p.157.

wyl hulle aan land was, het 'n storm die twee skepe van die eiland weggedryf sodat Michelbourne, Davies en hulle makkers twee dae lank op die eiland moes vertoef voordat hulle afgehaal is.

Omdat daar só baie dassies was, het Michelbourne die eiland Cony Island gedoop.¹⁴⁾ Dié naam het inslag gevind, want in Engelse en Nederlandse reisjoernale ná 1605 word respektiewelik na die eiland verwys as Cony Island en Dasseneiland.¹⁵⁾

Michelbourne se besoek was, sover vasgestel kon word, die enigste deur 'n Engelse vaartuig met die doel om Dasseneiland te verken. In al die ander opgetekende gevalle waar Engelse skepe by die eiland aangedoen het, was dit omdat hulle vanweë slegte weersomstandighede verhinder is om Tafelbaai te bereik of dit binne te vaar.

Op 27 Augustus 1615 het die vloot van Samuel Castleton van Gravesend byvoorbeeld by Dasseneiland anker gegooi omdat 'n swaar suid-suidoostewind die vaart na Tafelbaai bemoeilik het. Dié vloot, wat uit die skepe Clove en Defence bestaan het, het agt dae lank daar vertoef en groot hoeveelhede dassies en seevoëls

9/

14) John Davies: *Voyages and Works*, p.162.

15) Vgl.: Nicolas Downton: *Voyages to East Africa*, p.52; Samuel Purchas: *Pilgrimes I*, p.446; Thomas Herbert: *A Relation of some Yeares Travaille*, p.12; Peter Mundy: *Travels in Europe and Asia III*, Part I, p.33; D.P. de Vries: *Korte Historiael ende Journaels aentekeninge van Verscheijden Voyagiën*, p.95.

as voedsel vir die bemanning ingeskeep.¹⁶⁾

Dit is ook bekend dat die Engelse vaartuig Star by twee geleenthede deur teenwinde gedwing is om op pad na die Ooste by Dasseneiland aan te doen. In Julie 1627 het dit vier dae lank daar voor anker gelê. Die bemanning het dassies gevang om te eet.¹⁷⁾ Dit het later geblyk dat dié dassies die Star in staat gestel het om op sy vaart na die Ooste te kan voortgaan toe in Tafelbaai geen versings gevind kon word nie.¹⁸⁾

In Mei 1628 het 'n skip van die Engelse Oos-Indiese Kompanjie genaamd Discovery op sy terugvaart na Engeland by Dasseneiland aangedoen. Die skip het aanvanklik tot binne sig van Tafelbaai gevorder, maar weens kwaai teenwinde kon dit nie dár anker gooi nie. Gevolglik is na Dasseneiland voortgegaan. Gedurende die drie dae wat die Discovery hier vertoef het, is 200 dassies, 'n klomp seeduikers en 'n aantal jong pikkevynne gevang.¹⁹⁾

In Julie 1636 het 'n sterk suidoostewind nogeens 'n Engelse vloot wat na Soerat op reis was, genoodsaak om by Dasseneiland aan te doen. Dié vloot het uit

10/

16) R. Raven-Hart (comp.): Before van Riebeeck, pp.78, 79.

17) Thomas Herbert: A relation of some Yeares Travaille, p.12.

18) R. Raven-Hart (comp.): Before van Riebeeck, p.134.

19) R. Raven-Hart (comp.): Before van Riebeeck, pp.126, 127.

drie skepe, genaamd Mary, Hart en Swan, bestaan.²⁰⁾

Nadat die skepe aan die noordoostekant van die eiland anker gewerp het, hettwintig man van die Mary in 'n bootjie vertrek om dassies te gaan haal.

Dié uitstappie het egter op 'n treurspel uitgeloop. So baie dassies is gevang dat, toe die bootjie met dassies na die skip terugkeer, agt man moes agterbly omdat dit te swaar gelaai was.

Tydens die tog na die skip het dit begin donker word en die wind het sterk opgekom. Die persone op die Mary het bemerk dat die bootjie in die moeilikheid verkeer. 'n Tou met boeie is daarheen uitgegooi, maar die wind en seestrome het veroorsaak dat die vaartuig buite bereik van die tou gebly het. Uit desperaatheid het die bootjie se bemanning toe besluit om om te draai en die eiland te probeer bereik. Dit was die laaste wat die Mary se bemanning van die twaalf man op die bootjie gesien het.²¹⁾

Die volgende dag is die agt wat agtergebly het, gehaal en 'n soektog na die twaalf is op en rondom die eiland op tou gesit. Toe daar ná twee dae nog niks van hul- le of die bootjie gewaar is nie, is veronderstel dat almal omgekom het en het die Mary maar vertrek.²²⁾

11/

20) R. Raven-Hart (comp.): Before van Riebeeck, p.144.

21) Peter Mundy: Travels in Europe and Asia III, Part I, p.33.

22) R. Raven-Hart (comp.): Before van Riebeeck, p.145.

Dit het later geblyk dat vier van die vermistes wel die lewe behou het. Hulle het vertel dat hul bootjie vol water geslaan is. Hulle het toe probeer om op die vasteland regoor Dasseneiland te land. In dié proses het die boot aan stukke gebreek en agt persone het in die hoë branding omgekom.²³⁾ Die oorblywende vier het na Tafelbaai begin stap. Om aan die lewe te bly, het hulle enige eetbare ding, selfs gras en mossels, geëet. In Tafelbaai het 'n Nederlandse skip, die Zutphen, hulle opgepick en na Batavia geneem.²⁴⁾

Een van die besoeke aan Saldanhabaai vóór 1652 wat die volledige beskryf is, was dié van twee skepe. wat aan die Deense Oos-Indiese Kompanjie behoort het. Dié skepe, genaamd Christiaanshaven en Flensborg, het op 19 Januarie 1623 Saldanhabaai binnegevaar. Eersgenoemde was onderweg na Indië²⁵⁾ en laasgenoemde na Mauritius.²⁶⁾

Hulle het aanvanklik in die nabyheid van Jutteneiland voor anker gelê. Kort na hulle aankoms is twee bote van die Christiaanshaven neergelaat. Die een het pogings aangewend om met nette vis te vang, wat on-

12/

23) Peter Mundy: Travels in Europe and Asia III, Part I, p.377.

24) H.T. Colenbrander (red.): Daghregister gehouden in 't Casteel Batavia, 30.10.1636, pp. 260 - 261.

25) Jon Olafsson: The Life of the Icelfander II, p.xx.

26) R. Raven-Hart (comp.): Before van Riebeeck, p.112.

sukksesvol was, terwyl die ander na Jutteneiland gegaan het.

Op die hoogste gedeelte van dié eiland het die Dene 'n paal aangetref waaraan 'n plank vasgespyker was, met 'n groot aantal voorletters daarop uitgesny.

Die Dene het toe daar 'n soortgelyke paal opgerig, waarop die timmerman van die Christiaanshaven die joernaalskrywer, Jon Olafsson, en 'n aantal van sy makkers se name uitgekerf het. Die manskappe het ook op Jutteneiland robbe gevang. Die kleinste van dié diere is daarna op die skip gaargemaak en met heuning en droë pruime geëet. Dit was blykbaar 'n heerlike gereg vir die vleishonger bemanningslede.

Twee dae ná hulle aankoms het die Christiaanshaven en die Flensborg Saldanhabaai dieper binnegevaar. By 'n eiland, vermoedelik Schapeneiland, is anker neergelaat. Hier het die Dene dertien dae lank vertoef.

In dié beskutte gedeelte van die baai het die bemanningslede die seegras en skulpe wat gedurende die lang seereis aan die rompe van die skepe vasgegroeï het, verwyder. Die nate tussen die planke is ook weer dig gemaak en die skepe geteer.

Terwyl hierdie werk aan die gang was, is die siekes

aan land gebring om te herstel. Die bemanningslede wat nie met herstelwerk besig was nie, het vis gevang en groot hoeveelhede gekry. Die vis was só volop dat met één trek 12 vate vis gevang is.²⁷⁾

Nadat die herstelwerk voltooi was, het die skepe na Tafelbaai vertrek, waar vars water en nóg verversings ingeneem is.²⁸⁾

Teen 1620 was dit duidelik dat die Franse ook van Saldanhabaai geweet het. In daardie jaar het 'n vloot van drie skepe wat deur handelaars van Rouen en Parys uitgestuur is, na die Ooste gevaar.²⁹⁾

Die bevelvoerder, Augustin de Beaulieu, meld in sy reisjoernaal dat die vloot op 8 Maart 1620 in die omgewing van Saldanhabaai was. Hulle het egter nie daar aangedoen nie; maar aangeseil na Tafelbaai om daár vars water in te neem.³⁰⁾

Omstreeks op daardie tydstip het die Franse egter begin om op die eilande in Saldanhabaai, waar baie robbe was, traanbrandery te beoefen.³¹⁾ Dit is in die jare dertig voortgesit; in 1633 het 'n skip van Dieppe, wat deur twee Franse handelaars uitge-

14/

27) Jon Olafsson: The Life of the Icelfander II, pp.64 - 68.

28) R. Raven-Hart (comp.): Before van Riebeeck, pp. 111,112.

29) E. Strangman: Early French Callers at the Cape, p.45.

30) A. de Beaulieu: Beschrijving van de Rampspoedige Scheepvaart der Franschen, p.8.

31) Jon Olafsson: The Life of the Icelfander II, p. 69.

stuur is, byvoorbeeld in die baai vertoef met die doel om traan te brand en robbevelle te versamel.³²⁾

Robbevangs is egter eers in die jare net vóór Van Riebeeck se koms op groot skaal in Saldanhabaai en omgewing beoefen.³³⁾ Toe die Goede Hoop in Oktober 1652 deur Van Riebeeck na Saldanhabaai gestuur is, het die bemanningslede op Schapeneiland 2 700 gedroegde robbevelle gekry.³⁴⁾ Dit het later geblyk dat dié velle daar gelaat is deur 'n Franse skip wat in 1651 soveel robbe gevang het dat dit nie al die velle kon vervoer nie.³⁵⁾

Die boekhouer, Fredrick Verburgh, wat op die Goede Hoop was, vertel dat hulle ook op Dasseneiland tydelike skuilings gevind het wat die Franse in 1651 daar opgerig het. Dit was in die vorm van hutte wat van walvisbene en robbevelle gemaak is.³⁶⁾

Franse skepe het egter nie net met die oog op die robbevangs dié gebied besoek nie. In 1648 is Etienne de Flacourt deur die Franse Oos-Indiese Kompanjie as direkteur-generaal van hul Oosterse besittings aangestel. Op sy reis na Madagaskar het sy

15/

32) H.T. Colenbrand (red.): Daghregister gehouden in 't Casteel Batavia, 19.6.1633, p. 190.

33) C.F.J. Muller: Die Geskiedenis van Visserij aan die Kaap tot aan die middel van die Agtiende Eeu, p.15.

34) J. van Riebeeck: Daghregister I, 14.11.1652, p.83.

35) J. van Riebeeck: Daghregister I (Bylae I: Aanteekeninge van S.P. Turver, 4.11.1652), p.389.

36) J. van Riebeeck: Daghregister I (Bylae II: Aanteekeninge van F. Verburgh, 22.10.1652), p.393.

vaartuig, die Saint-Laurent, van 13 tot 24 Oktober 1648 in Saldanhabaai vertoef.³⁷⁾ De Flacourt het die baai verken en 'n uitvoerige en presiese beskrywing daarvan gegee. Hy sê ook dat hulle in Saldanhabaai baie verversings, veral voëls, robbevis en wildsvleis, ingeneem het. Hulle het water gehaal by 'n fontein - vermoedelik die een wat vandag nog naby die huidige Oude Post te sien is.³⁸⁾ Dié verversings was só ruim dat De Flacourt sy reis na Madagaskar voortgesit het sonder om by Tafelbaai aan te doen.

Uit die voorafgaande is dit duidelik dat skepe van haas alle nasies wat in die sestiende eeu en die eerste helfte van die sewentiende eeu die seeroete om die Kaap gebruik het, al vóór 1652 met die ankerplekke in en rondom Saldanhabaai bekend was en dit tenminste af en toe gebruik het. Die bewering van 'n dagregisterskrywer in Batavia uit die jaar 1633 dat daar in dié tyd alreeds 'n nedersetting of nedersettings deur Europeërs in die omgewing van Saldanhabaai was — 'n bewering wat deur die skrywer N.H. Mackenzie herhaal word in sy boek Captain Cross and the First English Settlement at the Cape — is egter heeltemal ongegrond.³⁹⁾

37) E. Strangman: *Early French Callers at the Cape*, p.75.

38) E. Strangman: *Early French Callers at the Cape*, p.77.

39) Vgl. H.T. Colenbrander (red.): *Daghregister gehouden in 't Casteel Batavia, 19.6.1633*, p.189; N.H. Mackenzie: *Captain Cross and the First English Settlement at the Cape* (*Quarterly Bulletin of the South African Public Library* II, pp.3 - 17, 49 - 54).

HOOFSTUK IIVERKENNINGSWERK DEUR DIE KAAPSE BEWINDHEBBERS,
VREEMDE SKEPE EN DIE MOONTLIKHEID VAN 'N
V.O.C.-VERVERSINGSPOS BY SALDANHABAAI, 1652 - 1662.

Saldanhabaai en die omliggende gebied het kort na die stigting van die Kaapse verversingspos deur die V.O.C. in 1652 die aandag van die Kaapse bewindhebbers getrek.

Alreeds op 24 September 1652, toe die werk aan die fort bevredigende vordering getoon het en die Goede Hoope ledig in Tafelbaai voor anker gelê het, het die Politieke Raad besluit om dié skip na Dassenei-land, Saldanhabaai en St. Helenabaai te stuur,¹⁾ hoofsaaklik met die doel om die kuslyn tussen Tafelbaai en St. Helenabaai te verken.²⁾

Die Politieke Raad het ook gedink dat Saldanhabaai en St. Helenabaai handelsmoontlikhede in kosbare ware gebied het. Uit 'n brief wat van Wingurla, een van die Kompanjie se buiteposte in die Ooste, ontvang is, het die Politieke Raad immers verneem dat 'n Portugese skip 'n aantal jare tevore by Saldanhabaai aangedoen het en dat die Portugese dáár by die inboor-

17/

1) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 24.9.1652, pp. 7 - 10.

2) J. van Riebeeck: Dagregister I, 24.9.1652, p.60.

linge goud, olifantstande en ambergris geruil het.³⁾ Laasgenoemde was 'n askleurige welriekende stof wat soos was gesmelt het en gebruik is by die vervaardiging van reukwater.

Die Politieke Raad het ook kennis gedra van die feit dat Joris van Spilbergen in 1601 in die omgewing van St. Helenabaai vure gesien het. In dié baai, het die Raad gehoop, sou hulle die reukstowwe cevet en muskus asook olifantstande kon ruil.⁴⁾

Die groot hoeveelheid robbe op Dasseneiland waarvan Van Spilbergen in sy joernaal melding gemaak het, was vir die Raad 'n verdere aansporing om die verkennings-tog te laat plaasvind.⁵⁾ In dié verband het skipper Sijmon Turver, wat in 1651 saam met admiraal Van Lijn se vloot by die eiland St. Helena was, die Raad meege-deel dat 'n Franse skip in daardie jaar by St. Helena aangedoen het. Dit het 'n vrag robbevelle gehad wat die Franse in Saldanhabaai en op Dasseneiland ingesamel het.⁶⁾

Die bevelvoerders van die Goede Hoope, Sijmon Turver

18/

3) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 24.9.1652, p.7.

4) C 493 Uitgaande Brieven I: J. Van Riebeeck - Bevelvoerders van Goede Hoope, 14.10.1652, p. 29.

5) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 24.9.1652, p. 8.

6) J. van Riebeeck: Dagregister I (Bylae I: Aanteekeninge van S.P. Turver, 4.11.1652), p. 389; A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 24.9.1652, pp. 7 - 8.

en boekhouer Fredrick Verburgh, het van die Politieke Raad opdrag ontvang om die ligging van die baai tot so ver noord as St. Helenabaai vas te stel, hulle diepte te meet, die ankerplekke te ondersoek en soveel moontlik gegewens oor die inwoners en handelsmoontlikhede in te win. In die baai en op die eilande moes ook tekens van die V.O.C. se besitname daarvan geplaas word om te verhoed dat ander nasies, soos die Engelse en Franse, hulle dáár voorspring.⁷⁾

Op 21 Oktober 1652 het die Goede Hoope van Tafelbaai vertrek.⁸⁾ Dieselfde dag het die skip by Dasseneiland aangekom en daar vertoef tot die volgende dag. Die groot getal robbe op die eiland het Verburgh só beïndruk dat hy in sy aantekeninge breedspakig uitgewei het oor die wins wat die Kompanjie uit die vangs van dié diere sou kan maak.⁹⁾ Nadat die bemanning 'n aantal dassies gevang het, en 'n groot getal voëleiers bymekaargemaak het, het die Goede Hoope sy reis na Saldanhabaai voortgesit.¹⁰⁾ Dáár het die skip agt dae lank vertoef.

19/

7) C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Bevelvoerders van die Goede Hoope, 14.10.1652, pp. 31, 39.

8) J. van Riebeeck: Daghregister I, 21.10.1652, p. 75.

9) J. van Riebeeck: Daghregister I (Bylae II: Aantekeninge van F. Verburgh, 22.10.1652), p. 393.

10) J. van Riebeeck: Daghregister I (Bylae I: Aantekeninge van S.P. Turver, 22.10.1652), pp. 385 - 386.

Gedurende die verblyf aldaar het die bemanning dié baai goed verken. Hulle het vasgestel dat die omgewing in die somer baie droog is¹¹⁾ en dat brandhout en goeie water feitlik nie daar te vinde is nie.¹²⁾

Verburgh en sy mense het by verskeie geleenthede met 'n klompie Strandlopers en 'n paar veebesittende Hottentotte wat daar aangetref is, onderhandel, maar van die veel geroemde handelsmoontlikhede waarop die Politieke Raad gehoop het, het nie veel tereg gekom nie. Hulle kon net daarin slaag om twee skape, 'n bok, 'n klompie volstruisvere en 'n paar seekoeitande te ruil.

Die enigste wat 'n sukses was, was die visvangs. By verskeie geleenthede het die bemanning groot hoeveelhede vis van verskillende soorte gevang.

Daarna het die Goede Hoope verder na St. Helenabaai gevaar. Op 9 November 1652 het hulle daar aangekom. Turver en Verburgh het dié baai beskryf as 'n inham wat aan wind uit verskeie rigtings blootgestel is, veral aan die noordwestewind.¹³⁾ In en rondom die baai was só min van belang vir die Kompanjie dat die Goede Hoope op 13 November 1652 alreeds op sy terugvaart na Tafelbaai vertrek het.¹⁴⁾

20/

11) J. van Riebeeck: Dagregister (Bylae II: Aantekeninge van F. Verburgh, 29.10.1652), p. 397.

12) J. van Riebeeck: Dagregister I (Bylae I: Aantekeninge van S.P. Turver, 17.11.1652), p. 389.

13) J. van Riebeeck: Dagregister I, 14.11.1652, p. 84.

14) J. van Riebeeck: Dagregister I (Bylae II: Aantekeninge van F. Verburgh, 13.11.1652), p. 402.

Ná hierdie verkenningstog, en ten spyte van die powere uitslag daarvan, het die Kompanjie weldra sy visvang-, robbevang- en veeruilbedrywigheede na Saldanhabaai en Dasseneiland uitgebrei.

Om die V.O.C. se eiendomsreg op die Saldanhagebied te bevestig, het Jan van Riebeeck alreeds in Desember 1652 besettingstekens laat oprig op Dasseneiland en in Saldanhabaai.¹⁵⁾ Dié tekens het bestaan uit 'n paal, met 'n plank daaraan vasgespyker, en op die plank was die V.O.C.-monogram uitgebrand. In Desember 1657 het Van Riebeeck in opdrag van kommissaris Rijckloff van Goens daar nuwe tekens laat oprig. Dit moes dien as bewys dat die V.O.C. se besetting van Tafelbaai tot by die noordekant van Saldanhabaai gestrek het.¹⁶⁾

Ten spyte van die besettingstekens en die Kompanjie se bedrywigheede het daar voorlopig geen effektiewe V.O.C.-besetting van Saldanhabaai en die omliggende gebied to stand gekom nie.

Dit is opmerklik dat, ten spyte van die seevaartoorlog tussen Nederland en Engeland wat van 1652

21/

15) J. van Riebeeck: Daghregister I (Bylae III: Aantekeninge van F. Verburgh, 15 en 16.1.1653), p.411.

16) A.J. Böeseken: Memorien en Instructien, 1657 - 1699 (R. van Goens - J. van Riebeeck, 16.4.1657), p. 5; J. van Riebeeck: Daghregister II, 23.12.1657, p.217.

tot 1654 geduur het, die Engelse nie in dié tyd die Kaapse nedersetting gemolesteer het nie. Franse skepe het wel Saldanhabaai besoek, en toe dit herhaaldelik gebeur, het die Kaapse regering hom genoodsaak gevoel om dáár 'n wakende oog te hou.

In 1653, byvoorbeeld, het 'n Franse robbejagter die baai besoek. Die skip, afkomstig van La Rochelle, is uitgestuur deur twee Du Val-broers wat in Rotterdam en Dieppe handelaars was.¹⁷⁾ Die bemanning het ses maande lank op die eilande in en om Saldanhabaai robbevelle en robbetraan versamel.¹⁸⁾ Eers op 3 Oktober 1653 het Van Riebeeck verneem dat 'n vreemde skip in Saldanhabaai was. Twee Hottentotte het met dié nuus by die fort aangekom.

Nog dieselfde dag is onderkoopman Jacob Reijniersz. en ses soldate met De Roode Vosch na Saldanhabaai gestuur om te gaan vasstel watter skip dit is.¹⁹⁾

Toe Reijniersz. op 11 Oktober 1653 te voet by die fort terugkom, met die nuus dat die skip in Saldanhabaai van Franse herkoms was, het die Politieke Raad besluit om De Roode Vosch se bevelvoerder opdrag te gee om soveel moontlik van die Franse skip se bemanning te probeer afrokkel. As dít kon gebeur, het hulle gedink, sou die Franse kaptein nie sy skip na

22/

17) J. van Riebeeck: Daghregister I (Bylae IV: Aanteekeninge van Jacob Reijniersz., 4.10.1653), p. 413.

18) J. van Riebeeck: Daghregister I, 11.10.1653, p. 160.

19) J. van Riebeeck: Daghregister I, 3.10.1653, pp. 156 - 157.

La Rochelle kon terugneem nie en gevolglik genoodsaak word om dit in Tafelbaai te verkoop. Daarna sou die skip se eienaars dit nie waag om die Saldanha-onderneming te herhaal nie.²⁰⁾

Die Franse kaptein was egter te uitgeslape vir die Hollanders. Hy het sy manskappe goed opgepas. Selfs wanneer hy noodsaaklike werk op land gedoen wou hê, soos wanneer water gehaal moes word, is een van sy vertrouelinge gewapend saamgestuur.²¹⁾

De Roode Vosch se bevelvoerder kon gevolglik net vier Franse oorreed om by die V.O.C. in diens te tree. Hulle was persone wat vroeër deur die kaptein op een van die eilande geplaas is omdat hulle gekla het dat hulle pikkewyn- en robbevis moes eet.²²⁾

Ten spyte van die feit dat die Politieke Raad se plan misluk het, was dié besoek die laaste deur 'n Franse robbejagter aan Saldanhabaai.

Twee jaar later het nóg 'n Franse vaartuig Saldanhabaai besoek. Die Ours, waarop die reeds genoemde Etienne de Flacourt van Madagaskar na Frankryk teruggegaan het, het van 7 tot 26 Maart 1655 daar vertoef²³⁾

23/

20) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 11.10.1653, p. 21.

21) J. van Riebeeck: Dagregister I, 29.10.1653, p.170.

22) J. van Riebeeck: Dagregister I, 17.11.1653, pp. 174 - 175.

23) E. Strangman: Early French Callers at the Cape, p.75.

met die doel om vars water in te neem.²⁴⁾ Aan die skip se romp en takelwerk moes ook herstelwerk gedoen word.²⁵⁾

Van Riebeeck was van hierdie besoek bewus, want op 9 Julie 1655 het Jan Woutersz. met een van die plaaslike seilbootjies vanaf Saldanhabaai by die fort aangekom. By hom het hy 'n brief in Frans gehad wat hy op Schapeneiland gekry het.²⁶⁾ Daarin het die Ours se bevelvoerder die bevelvoerder van die St. Joris - 'n Franse skip wat later dié baai sou besoek - in kennis gestel dat die Ours in Saldanhabaai aangedoen het.²⁷⁾

Ten gevolge van hierdie inligting het Van Riebeeck nie sy waaksaamheid ten opsigte van Saldanhabaai verslap nie. Toe skipper Harmansz. gevolglik in Oktober 1656 met die Robbejacht na Saldanhabaai moes gaan, het hy opdrag gegee dat Harmansz. dáár op die uitkyk moes wees vir moontlike Franse briewe.²⁸⁾

Vanweë die verkenningsvaart van die Goede Hoop in Oktober 1652 en die Kompanjie se visvang- en robbevang-bedrywigheide was die beskutte ankerplekke van Saldanhabaai, St. Helenabaai en Dasseneiland reeds vroeg aan die Kaapse bewindhebbers bekend. Dit word ook al op

24/

24) E. Strangman: Early French Callers at the Cape, p.83.

25) J. van Riebeeck: Dagregister I, 9.7.1655, p.327.

26) J. van Riebeeck: Dagregister I, 9.7.1655, p. 326.

27) J. van Riebeeck: Dagregister I, 9.7.1655, pp. 326 - 328

28) C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck - Skipper Harmansz., 18.10.1656, p. 575.

vroeë Kaapse kaarte aangetoon, byvoorbeeld dié van Dasseneiland op 'n kaart van 1656.

Van Riebeeck het in April 1653 die opmerking gemaak dat Saldanhabaai "de schoonste rhee . . . van de werelt" is en dat 'n vaartuig daar "soo segour en besloten, . . . even als in een burghwal in Amsterdam" sou kan lê. Hy het gesê dat skepe van alle groottes daar veilig sou kan skuil en dat hulle daarvandaan binne 'n dag tot 'n dag en 'n half na Tafelbaai sou kan vaar.²⁹⁾

Ses jaar het egter verloop voordat die Kompanjies-owerhede dit oorweeg het om die beskutte waters van hierdie baai doeltreffend te benut. Teen die einde van 1659 het 'n berig die Kaap bereik dat die Engelse, met wie die Nederlanders toe weer op 'n spanningsvolle voet verkeer het vanweë hul teenoorgestelde lojaliteite in die Noordse Oorlog, die eiland St. Helena beset het.³⁰⁾ Sô-iets sou vir die Kompanjie se retoerskepe groot ongerief kon inhou, want baie van hulle het dié eiland as verversingsplek en rusoord gebruik wanneer die suidoostewind of suid-suidoostewind hulle by Tafelbaai verbygedrywe het.³¹⁾

Om 'n plaasvervanger vir St. Helena te hê, het Van Riebeeck in Oktober 1659 aan die landmeter Pieter Potter

25/

29) C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Here XVII, 14.4.1653, pp. 57, 73.

30) Vgl. J. van Riebeeck: Dagregister III, 17.11.1659, p. 154 en 24.11.1659, p. 157.

31) C 409 Inkomende Brieven II: Raad van Indië - J. van Riebeeck, 24.12.1655, p. 544.

L Salamaandres Baay
K Onoortzackxander Salamaandres
L Salamaandres Baay
M Marcens Baay
N ruit Baay
O miltunoon Baay
P raepe Baay

Het voor de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay

T Salamaandres Baay
V Salamaandres Baay
W Salamaandres Baay
Y Salamaandres Baay
IBP Salamaandres Baay

Het voor de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay
 de Salamaandres Baay



Saldanhabaai, 1660.
 (Kaapse Argiefbewaarplek)

opdrag gegee om Saldanhabaai te gaan ondersoek.³²⁾
 Hy moes onder andere vasstel wát die moontlikhede
 daar rond was vir die verkryging van brandhout,
 timmerhout en water. Hy moes veral 'n deeglike
 studie maak van die Oliphantshoeck, wat aan die
 noordekant van die huidige Rietbaai geleë is.³³⁾

Toe Potter op 7 November met die Schapejacht in
 Tafelbaai terugkom, kon hy rapporteer dat die hele
 baai, en veral die Oliphantshoeck, uitstekende moont-
 likhede gehad het vir die aanlê van 'n verversingspos.
 Op Oliphantshoeck was genoeg water en goeie beboubare
 grond. Dit sou maklik van die vasteland afgeskei
 kan word deur op die landtong wat dit met die vaste-
 land verbind, 'n heining te plant. Op dié wyse sou
 dit teen binnelandse vyande beskut kan word. As
 daar boonop 'n fortjie opgerig word, sou dit volgens
 Potter ten volle beveilig wees teen aanvalle.³⁴⁾

Dié verslag het daartoe aanleiding gegee dat 'n twee-
 de ondersoekgeselskap op 24 November na Saldanhabaai
 gestuur is.³⁵⁾

Dié groep, wat uit die fiskaal Abraham Gabbema en
 die skippers Mangus Hendricxz. en Cornelis Lodewycksz.

26/

32) J. van Riebeeck: Daghregister III, 20.10.1659, pp.
 148 - 149.

33) Sien kaart hiernaas.

34) J. van Riebeeck: Daghregister III, 7.11.1659, p. 154.

35) J. van Riebeeck: Daghregister III, 24.11.1659, p. 157.

bestaan het, moes veral die Oliphantshoeck ondersoek. Hulle moes vasstel of dit moontlik was om daar waterputte te grawe; of dit, met die oog op 'n moontlike varkboerdery, afgeskei sou kan word van die vasteland, en of daar genoeg beboubare grond was. Hulle moes ook vasstel of in dié omgewing genoeg timmerhout en bouklip was. Ten slotte moes hulle 'n plek vir die oprigting van 'n fortjie uitsoek.³⁶⁾

Toe dié groep teen die middel van Desember in Tafelbaai terugkom, het hulle berig dat, alhoewel Saldanhabaai op sigself 'n baie geskikte ankerplek was, die Oliphantshoeck-skiereiland nie aan die hoë verwagtinge wat Potter geskep het, voldoen nie. Daar was te min bougrond, en die water was nie vars nie en ook nie standhoudend nie.³⁷⁾

Teen Februarie 1660 het Van Riebeeck bevestiging ontvang dat die Engelse wel St. Helena beset het.³⁸⁾

Aangesien dit na sy mening toe nie meer vir die V.O.C. se skepe toeganklik sou wees nie, het hy 'n goeie kaart van Saldanhabaai laat teken en dit aan die Here XVII gestuur.³⁹⁾ Hy het aanbeveel dat alle retoerskepe afskrifte daarvan moes kry, sodat hulle in die

27/

36) J. van Riebeeck: Dagregister III, 24.11.1659, p. 158.

37) J. van Riebeeck: Dagregister III, 14.12.1659, p. 163.

38) Vgl. C 493 Uitgaande Brieven III: J. van Riebeeck - Admiraal en Raad van Retoervloot, 12.2.1660, p. 1058; C 409 Inkomende Brieven III: Here XVII - J. van Riebeeck, 5.9.1659, p.1288.

39) C 493 Uitgaande Brieven III: J. van Riebeeck - Here XVII, 19.3.1660, p. 1081. Sien kaart teenoor p. 25.

geval van sterk suidoostewind in die omgewing van Tafelbaai, wat veroorsaak dat hulle nie dáár kan land nie, na Saldanhabaai sou kan vaar. Van Riebeeck het bygevoeg dat sulke skepe spoedig by Saldanhabaai 'n goeie noordwestewind sou kry om daarvandaan na Tafelbaai te kan terugvaar. As hulle egter vanweë teenwinde lank in Saldanhabaai moes vertoef, sou hy bereid wees om met 'n galjoot verversings na hulle toe te stuur.⁴⁰⁾

In Augustus 1660 het die Here XVII, wat nou bekommerd was oor retoerskepe wat moontlik nie by Tafelbaai sou kan aandoen nie, ook daaraan oorweging begin skenk om Saldanhabaai as bykomstige verversingspos te laat inrig. Hulle het gedink dat 'n verversingspos dáár ook deur uitvarende skepe gebruik sou kan word wanneer hulle weens stormweer nie Tafelbaai kan binnevaar nie.

Daar is nie dadelik 'n definitiewe besluit in hierdie verband geneem nie. Om voorlopig te verhoed dat ander moondhede hulle dáár voorspring, het hulle aan Van Riebeeck opdrag gegee om persoonlik na Saldanhabaai te gaan en 'n geskikte plek uit te soek vir die oprigting van 'n fortjie wat 10 tot 12 man sou kan huisves.⁴¹⁾ Hy moes ook probeer vasstel watter ge-

27/

40) C 493 Uitgaande Brieven III: J. van Riebeeck - Here XVII, 19.3.1660, p.1081.

41) C 410 Inkomende Brieven I: Here XVII - J. van Riebeeck, 21.8.1660, pp. 32 - 33.

wasse in Saldanhabaai sou aard. Die Here XVII het die hoop uitgespreek dat die Kommandeur met die verbouing van gewasse in Saldanhabaai groter sukses sou behaal as in die Tafelvallei omdat die wind dáár minder waai.⁴²⁾

Voordat Van Riebeeck hierdie skrywe ontvang het, te wete in die nag tussen 18 en 19 Mei 1660, het 'n Franse skip, die Mareschal, in Tafelbaai by die mond van die Soutrivier gestrand. 'n Franse biskop wat met dié skip gereis het, het die Kommandeur meegedeel dat vier Franse skepe wat ná die Mareschal uit Frankryk na Madagaskar sou vertrek, van voorneme was om in Saldanhabaai verversings in te neem.⁴³⁾

Van dié besoek het niks tereggekom nie, maar dit het nietemin Van Riebeeck op sy hoede geplaas.

In die begin van Desember 1660 het Van Riebeeck toe met die Perkijt Saldanhabaai besoek met die doel om dit te inspekteer uit die oogpunt van 'n moontlike verversingspos. Wat die ankerplekke betref, het hy, net soos Potter en Gabbema, hoofsaaklik aan die Olifantshoeck en die ankerplekke in die onmiddellike nabyheid daarvan aandag gegee.⁴⁴⁾

29/

42) C 410 Inkomende Brieven I: Here XVII - J. van Riebeeck, 21.8.1660, p.35.

43) C 493 Uitgaande Brieven III: J. van Riebeeck - Raad van Indië, 18.6.1660, pp. 1172 - 1173.

44) J. van Riebeeck: Daghregister III (Bylae II: Aanteekeninge van J. van Riebeeck, 3.12.1660 - 8.12.1660), pp. 464 - 465.

Na sy terugkeer in Tafelbaai het hy 'n verslag opgestel. Soos die vorige ondersoekers het hy die ankerplekke van Saldanhabaai hoog aangeprys omdat hulle so beskut was. Hy het egter ook ernstige besware teen die baai as verversingspunt ingebring. Daar was nie genoeg vars water nie, brandhout was skaars, en van die bouland in die omgewing het hy gesê dat ". . . geen landt in de werelt soo schrael ende sonder zegen van Godt de Heere . . ." was nie.⁴⁵⁾

Anders as voorheen, was hy ná hierdie besoek van mening dat retoerskepe beswaarlik in die somermaande daarvandaan na Tafelbaai sou kan vaar omdat die suid-suidoostewind dáár te dikwels waai. So 'n wind sou na sy mening maklik kan veroorsaak dat 'n skip wat Saldanhabaai verlaat het, van die Kaapse kus af weggedrywe word en gevolglik noodgedwonge die vaart na Nederland sou moet voortsit sonder die hoop op verversings vorentoe.⁴⁶⁾

In die lig hiervan het die Politieke Raad op 13 Desember 1660 besluit om by die Here XVII aan te beveel dat skepe wat Tafelbaai nie kan binnevaar nie voorlopig by Robbeneiland moet vertoef. As die suid-suidoostewind dáár te sterk is, moet hulle na Dasseneiland vaar en dáár anker werp. Slegs as hierdie ankerplekke onveilig is, moet Saldanhabaai opgesoek word.⁴⁷⁾

30 /

45) J. van Riebeeck: Dagregister III, 9.12.1660, p.302.

46) J. van Riebeeck: Dagregister III, 9.12.1660, p.303.

47) A.J. Bösseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 13.12.1660, p. 251.

Hierdie aanbeveling het Van Riebeeck in Mei 1661 per brief aan die Here XVII oorgedra.⁴⁸⁾ Terselfdertyd het hy hulle gerusgestel dat, in die lig van die skaarste aan water, hout en bouland, geen vreemde moondheid in Saldanhabaai sou belangstel nie.

Onder datum 23 Augustus 1661 het die Here XVII aan Van Riebeeck laat weet om nie voort te gaan met die oprigting van die beoogde fortjie in Saldanhabaai nie. Nogtans is hy beveel om by Saldanhabaai dieper landwaarts in na vars water te seek.⁴⁹⁾ Nóg hy nóg sy opvolger, Zacharias Wagenaer, het dié opdrag uitgevoer en die Here XVII het voorlopig belangstelling in Saldanhabaai verloor.

48) C 494 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Here XVII, 4.5.1661, p.16.

49) C 410 Inkomende Brieven I: Here XVII - J. van Riebeeck, 23.8.1661, pp. 245 - 246.

HOOFSTUK IIIFRANSE BELANGSTELLING IN SALDANHABAAI AS VER-
VERSINGSPLEK EN DIE V.O.C. SE REAKSIE,
1663 - 1675

Tussen 1660 en 1670 het die Franse dit egter oorweeg om Saldanhabaai as permanente verversingsplek te gebruik en dit het die V.O.C. genoodsaak om die baai doeltreffend te besit.

In 1664 het Jean-Baptiste Colbert, Lodewyk XIV se Minister van Finansies, 'n Franse Oos-Indiese maatskappy, genaamd Compagnie Bechon, gestig.¹⁾ Hulle skepe het veral op Vóór-Indië gevaar. Ná die eerste vaarte van dié gektrooieerde kompanjie se skepe het die direkteure besef dat 'n verversingspos op die seeroete na die Ooste noodsaaklik is. Die verversingspos sou aan die volgende vereistes moet voldoen: daar moes geen Nederlandse en Portugese mededinging wees nie; dit moes op die suidelike gedeelte van Afrika geleë wees; en dit moes 'n redelike afstand van Madagaskar af wees omdat die maatskappy hierdie eiland as stapelplek vir sy handelware wou gebruik.

Ironies genoeg was dit 'n Nederlander, Francois Caron - een van die Franse Oos-Indiese Kompanjie se direkteure - wat die aandag van sy mededirekteure op Saldanhabaai as 'n geskikte verversingsplek gevestig het.²⁾

32/

1) E. Strangman: Early French Callers at the Cape, p. 88 nota 4. Sien ook H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 17.

2) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, pp. 4 - 5.

Vóórdat Caron direkteur van die Compagnie Bechon geword het, was hy in diens van die Nederlandse Oos-Indiese Kompanjie.³⁾ Hy het 'n studie gemaak van Nederlandse dokumente oor Saldanhabaai, en op grond van die ligging van dié baai, ongeveer halfpad tussen Frankryk en Madagaskar, asook sy verversingsmoontlikhede, het hy tot die oortuiging gekom dat sy maatskappy dit permanent moes beset.

In 1666 het Caron saam met die vloot van die Markies De Montdeverque, die nuwe Onderkoning van die Franse besittings in die Ooste, na Madagaskar vertrek. Terwyl die vloot by Pernambuco in Suid-Amerika vertoef het, het hy die Markies oorgehaal om nie van daar af sonder onderbreking na Madagaskar te vaar, soos blykbaar die Franse se gebruik was nie, maar om by Tafelbaai aan te doen, sodat Saldanhabaai van dáár af deur hulle ondersoek kon word.⁴⁾

Só het dit gebeur dat De Montdeverque se vloot op 12 Desember 1666 in Tafelbaai aangekom het.⁵⁾ Dáár is hulle baie vriendelik deur goewerneur Qualberg ontvang. Hy het o.a. 'n aansienlike hoeveelheid skeepsvoorraad uit die Kompanjie se magasyne aan die vloot voorsien en een van die Franse skepe deur timmerlui van die Kompanjie laat herstel.

33/

3) E. Strangman: Early French Callers at the Cape, p. 88.

4) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 5.

5) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 16.12.1666, p. 352.

Frankryk was weliswaar tussen 1665 en 1667 'n bondgenoot van Nederland in sy oorlog teen Engeland.⁶⁾ Ten gevolge van die stigting van die Franse Oos-Indiese Kompanjie het die Here XVII egter die Franse as só 'n bedreiging vir hulle handel in die Ooste beskou, so dat hulle Qualberg se optrede sterk afgekeur het en hom kort ná dié voorval ontslaan het.

Afgevaardigdes van De Montdeverque het aan lede van die Politieke Raad vertel dat die Markies van sy Koning opdrag ontvang het om by Saldanhabaai 'n permanente nederstelling te stig.⁷⁾

Die Politieke Raad het mondeling teen hierdie voorneme geprotesteer. Om die V.O.C. se posisie in Saldanhabaai te beveilig, is 'n korporaal en ses soldate toe op 15 Desember 1666 daarnatoe gestuur. Die volgende dag het nog vyf soldate onder bevel van sersant Wederholt daarheen vertrek.⁸⁾ Soos die Politieke Raad Wederholt beveel het, het hy en sy manne reguit na die fontein naby die huidige Oude Post gegaan en voorgegee dat hulle hulle permanent daar vestig.. Wederholt het ook gesorg dat Jutten-, Marcus- en Schapeneiland beset word deur die ses soldate wat op die 15de Desember vertrek het. Voorts is op al die eilande in die baai strukture, met die V.O.C.-wapen daarop, geplaas,⁹⁾ as teken dat die Kompanjie hul-

34/

6) D. Maland: Europe in the Seventeenth Century, pp. 288 - 289.

7) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 16.12.1666, p. 352.

8) V.C. 4 Day Book, 16.12.1666, p. 1160.

9) V.C. 5 Day Book, 22.1.1667, p. 17.

le beset het. Die soldate het toe daar gebly om die V.O.C. se besitreg te beskerm.

Intussen het De Montdeverque, nadat die bark Saumacque by sy eskader aangesluit het, dié vaartuig op 17 Desember na Saldanhaabaai gestuur.¹⁰⁾

Die Saumacque se bemanning het o.a. 'n neef van De Montdeverque, 'n kaptein van die Franse vloot, ene luitenant La Bonté, twee Vlaamse loodse en 'n Hollander wat aan die Kaap woonagtig was, Bartholomeus Borms, ingesluit.¹¹⁾ Laasgenoemde het 'n intieme kennis van Saldanhaabaai gehad, aangesien hy as vryburger toe al byna agt jaar lank daar robbe gevang het.¹²⁾

Dié geselskap het opdrag gekry om die baai te ondersoek en vas te stel of dit geskik sou wees vir 'n verversingspos.¹³⁾

Met die heenvaart is die Saumacque by Dasseneiland verby en die geselskap het noukeurig die ankerplekke en die gevaarpunte vir navigasie by die eiland aangeteken.

Na hulle aankoms in Saldanhaabaai het hulle éérs die ingang van die baai en die drie eilande wat dáár geleë is, bestudeer. Daarna het hulle die teenswoordige Hoedjies-

35/

10) C 494 Uitgaande Brieven II: C. Qualberg - Raad van Indië, 10.1.1667, p. 1074; H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 6.

11) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 6.

12) C 329 Attestation, 11.12.1670, p. 489.

13) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 6.

baai besoek. Op 18 Desember het die Saumacque in die omgewing van Meeuweneiland en Schapeneiland anker neergelaat.¹⁴⁾ Van toe af het die geselskap hoofsaaklik aandag geskenk aan die waterbronne by die baai. Drie van die waterplekke is deur hulle besoek.

Die waterplek by die teenswoordige Oude Post was 'n fontein, 15 voet (4,7228 meter) lank en 9 voet (3,0346 meter) breed. Sy water-inhoud is as 210 gellings (9,5466 hektoliter) aangegee. Volgens die Franse was die water brak en modderig. Hulle het daar 'n besettingsteken aangebring: 'n houtpaal is opgerig, met 'n loodplaat daaraan vasgespyker waarop die wapen van die Franse koning en die name van Lodewyk XIV en De Montdeverque gegraveer was.¹⁵⁾

Bykans 6 Engelse myle (9,65 kilometer) van hierdie waterplek af, aan die westekant van die strandmeer, was nog 'n waterbron.¹⁶⁾ Dit was 'n put wat gegrawe is deur vryburgers wat gereeld die baai besoek het. Dié water was egter nóg brakker as dié by Oude Post.

Die bron wat die gunstigste indruk op die Franse gemaak het, was dié op die huidige plaas Geelbeksfontein aan

36/

14) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, pp. 10 - 11.

15) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 12. Sien ook V.C. 5 Day Book, 22.1.1667, p. 19. 'n Kaapse voet is 0,3148556 meter; 100 Kaapse voet is gelyk aan 103,3 Engelse voet.

16) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, pp. 13 - 14.

die suidekant van die baai. Dit het bestaan uit verskeie fonteintjies wat binne 'n afstand van 150 voet (47,228 meter) uit die grond geborrel het en 'n stroompie gevorm het. Dié water was die enigste vars water wat hulle daarrond gevind het.

Die laaste tien dae van die ondersoekgeselskap se dertiendaagse verblyf by Saldanhabaai het hulle in Hoedjiesbaai deurgebring. Hulle het nou gewag op 'n gunstige wind waarmee hulle na Tafelbaai sou kan terugvaar.¹⁷⁾

Die meerderheid van die groep was van oordeel dat Saldanhabaai, vanweë 'n tekort aan vars water en brandhout, nie geskik was vir 'n verversingspos nie.¹⁸⁾ Dáárom het hulle ook nie, soos die aanvanklike voorneme was, vir luitenant La Bonté en 'n aantal manskappe in die baai laat agterbly om dit te beset nie.¹⁹⁾

Ná hulle aankoms in Tafelbaai het De Montdeverque hom die besluit wat in Saldanhabaai geneem is, om nie 'n besettingsgroep daar te laat agterbly nie, laat welgeval. Hy was van mening dat vireers genoeg gedoen is deurdat 'n besettingsteken opgerig is. As dit by latere onder-

37/

17) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, pp. 13 - 14.

18) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 15 nota 4.

19) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 15 nota 5.

soek sou blyk dat Saldanhabaai inderdaad deur hulle beset moes word, sou die besettingsteken voorgehou kan word as bewys dat die Franse Koning dáár sy aanspraak gevestig het.²⁰⁾

Op 7 Januarie 1667 het De Montdeverque se vloot die reis na Madagaskar hervat. Nadat hulle vertrek het, is die klein V.O.C.- troepemag op 13 Januarie van Saldanhabaai teruggeroep.²¹⁾ Toe die aanvoerder van die retoervloot van 1667 aan die Here XVII rapporteer dat die Franse in Saldanhabaai 'n besettingsteken opgerig het, was hulle daaroor hewig ontsteld. Hulle het Qualberg se opvolger, Jacob Borghorst, opdrag gegee om dié teken so spoedig moontlik te laat verwyder.²²⁾

Borghorst het aan die bemanning van 'n vryburgersvaartuig wat op 23 Junie 1668 na Saldanhabaai vertrek het, opdrag gegee om die paal wat die Franse opgerig het, na Tafelbaai te bring sodat dit dáár vernietig kon word.²³⁾

Korporaal Bosman, wat op 'n veeruil-ekspedisie in dié rigting uit was, het egter die vryburgers voorgespring. Op 7 Julie 1668 het hy by die Kasteel aangekom met die nuus dat hy die paal in Saldanhabaai gevind het en dit stukkend gekap het.²⁴⁾

38/

20) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 15.

21) V.C. 5 Day Book, 23.6.1668, p. 373.

22) C 410 Inkomende Brieven III: Here XVII - J. Borghorst, 20.11.1667, p. 1054.

23) V.C. 5 Day Book, 23.6.1668, p. 373.

24) V.C. 5 Day Book, 7.7. 1668, p. 280.

Hierdie feite is nie deur die Nederlanders wêreldkundig gemaak nie omdat die State-Generaal bevrees was dat die Franse regering aanstoot sou neem as hulle hoor wat werklik met die paal gebeur het. Daarom het hulle 'n fiktiewe weergawe van die gebeure in Den Haag versprei.²⁵⁾ Dit het daarop neergekom dat die bevelvoerder van die 1667-retoervloot in sy verslag aan die State-Generaal gemeld het dat die Franse besettingsteken deur 'n leeu omgestamp is. Die leeu sou ook die loodwapen aan stukke geskeur het.²⁶⁾

Alhoewel van De Montdeverque en Caron se planne in 1667 niks tereg gekom het nie, het dit die Here XVII ter ore gekom dat die Franse nog nie hulle idee van 'n veroversingspos aan die Suid-Afrikaanse kus laat vaar het nie. In November 1668 het 'n Nederlandse sekretaris in Parys, ene Romff, immers aan die Here XVII geskryf dat die Franse Oos-Indiese Kompanjie beoog om hulle nedersetting by Madagaskar te beëindig. Volgens Romff sou hulle dan 'n vastrapplek naby Tafelbaai wou verkry.

Na aanleiding hiervan het die Here XVII aan Borghorst laat weet dat die Franse plan vir hulle "niet anders als een project schijn te wesen."²⁷⁾ Omdat hulle egter nie gerus was oor die besettingsteken wat die Franse in 1666 in Saldanhabaai opgerig het nie, het hulle aan hom opdrag

39/

25) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 17.

26) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 17 nota 2.

27) C 411 Inkomende Brieven I: Here XVII - J. Borghorst, 10.12.1668, p. 51.

gegee om die baai met 'n paar manskappe te beset.

Op 22 April 1669 het vier soldate, met twee pakosse, gevolglik oorland na Saldanhabaai vertrek om die waterplekke by die huidige Oude Post en Geelbek te beset.²⁸⁾

Hulle is op 30 April gevolg deur nóg tien soldate onder bevel van sersant Jeronimus Croese.

Croese het van die Politieke Raad opdrag ontvang om 'n geskikte plek vir 'n Kompanjies-buitepos te soek.²⁹⁾

Hy moes van die Hottentotte probeer skape ruil. Hy moes ook probeer verhoed dat vreemde moondhede hulle in die baai vestig. Die 10de Mei 1669 het die eerste bevelvoerder van dié pos, onderkoopman George Frederick Wreede ook na Saldanhabaai vertrek.³⁰⁾

Die Politieke Raad het Wreede duidelike instruksies in verband met sy taak gegee. Hy moes die eilande in die monding van die baai met soldate beset, en 'n paal met die V.O.C. se wapen op elke eiland inplant. Die skape wat Croese intussen moontlik van die Hottentotte geruil het, moes ook op die eilande gepláas word. As vreemde skepe egter aandoen om water te kry, moes hulle daar toegelaat word.³¹⁾

Om die soldate op die eilande van voorrade te voorsien,

40/

28) V.C. 5 Day Book, 22.4.1669, p. 476.

29) V.C. 5 Day Book, 3.4.1669, p. 483.

30) V.C. 5 Day Book, 10.5.1669, pp. 490 - 491. Sien ook C 495 Uitgaande Brieven I: Borghorst - G. Wreede, 27.4.1669, p. 327.

31) C 495 Uitgaande Brieven I: J. Borghorst - G. Wreede, 27.4.1669, pp. 330 - 331.

is aan Wreede 'n groot roeiboot toegestaan. Twee perde is ook na Saldanhabaai gestuur, sodat daarmee na die Kasteel rapporte oorgebring kon word. 'n Timmerman, mét die nodige gereedskap en bou-materiaal, het Wreede na Saldanhabaai vergesel om dáár vir die soldate 'n huis op te rig.³²⁾

Oor die begintyd van dié Kompanjiespos is min bekend omdat die briewe wat deur Wreede en sy opvolger, Daniel Balcq, na die Kasteel gestuur is, nie opgespoor kon word nie.³³⁾ Dit is egter seker dat Saldanhabaai in die begin van Julie 1669 op drie plekke met Kompanjiesoldate beset was, te wete by Geelbek, die huidige Oude Post en Hoedjiesbaai.³⁴⁾ Wreede het ook gesorg dat teen hierdie tyd op hierdie drie plekke en op die vyf eilande in die baai reeds besettingstekens aangebring was.³⁵⁾ Die huis vir die soldate is in die omgewing van die huidige Oude Post opgerig en dit was al teen die middel van Junie 1669 voltooi.³⁶⁾

Die stigting van hierdie buitepos was vir die V.O.C. nie 'n nuttelose voorsorgmaatreël nie. Ten spyte van De Montdeverque se bevinding in 1666, het die Franse inderdaad nog steeds in Saldanhabaai belanggestel.

41/

32) C 495 Uitgaande Brieven I: J. Borghorst - G. Wreede, 27.4.1669, p. 332.

33) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad II, 10.1.1670, nota op p. 1.

34) V.C. 5 Day Book, 8.7.1669, pp. 586 - 592.

35) V.C. 5 Day Book, 8.7.1669, pp. 587 - 593.

36) Vgl. V.C. 5 Day Book, 13.6.1669, p. 536 en 9.7.1670, p. 867.

Verwikkellinge in Europa het Frankryk gedwing om sy eie verversingspos aan die Kaapse kus te soek. In 1670 het Lodewyk XIV wat verbitterd was oor die Nederlandse dwarsboming van sy voorneme om die Spaanse Nederlande te beset, die geheime verdrag van Dover met Engeland gesluit.³⁷⁾ Hiervolgens het Engeland finansiële steun aan Frankryk beloof indien hy Nederland sou aanval. In geval van só 'n oorlog sou die Franse handelskepe egter nie, soos in Desember 1666, die verversingsgeriewe van Tafelbaai kan gebruik nie. Daarom het Colbert hom in 1670 weer sterk ten gunste van 'n verversingspos in die omgewing van Tafelbaai uitgespreek. Hy was ook nie tevrede met De Montdeverque se verslag nie omdat dit nie genoeg inligting oor die geskiktheid van Saldanhabaai as verversingspos bevat het nie. Gevolglik het hy in 1670 aan admiraal De la Haye, die bevelvoerder van 'n eskader wat in Maart van daardie jaar na Madagaskar vertrek het, opdrag gegee om weer eens Saldanabaai deeglik te laat ondersoek.³⁸⁾

Op 22 Augustus 1670 het 'n skip van dié eskader, genaamd St. Jean Bajou, in Saldanabaai aangekom.³⁹⁾ Tussen Meeuweneiland en Salamanderbaai is anker neergelaat.

Op 24 Augustus het die korporaal in bevel van die

42/

37) R. Ergang: Europe from Renaissance to Waterloo, p. 475.

38) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 18.

39) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - Raad van Indië, 2.8.1670, p. 774.

Kompanjiespos, Michiel Calmbach, goewerneur P. Hackius van die vaartuig se aankoms in kennis gestel.⁴⁰⁾

Hackius het egter al vóórdat Calmbach se brief hom bereik het, geweet dat 'n Franse eskader in aantog was. Nog 'n skip van De la Haye se vloot, L'Europe, het immers op 22 Augustus Tafelbaai binnegevaar nadat dit vanweë teenwinde nie Saldanhabaai kon bereik nie.⁴¹⁾

Toe Hackius by L'Europe se offisiere verneem van De la Haye se plan om in Saldanhabaai verversings in te skeep, het hy dadelik vir Calmbach laat weet dat hy die Franse se bewegings dáár noukeurig moes dophou. Hy moes ook so spoedig doenlik die Kompanjie se vee wat by Saldanhabaai was, na Tafelbaai laat oorbring.

Die 25ste Augustus het De la Haye self, met drie skepe - Le Juille, Navarre en Flamengh - in Saldanhabaai aangekom.⁴²⁾

Toe Hackius hiervan hoor, het hy dadelik stappe gedoen om sake vir De la Haye in Saldanhabaai te bemoeilik. Hy het onder andere aan Calmbach opdrag gegee om die Hottentotte van die Saldanhabaai-gebied te probeer oorreed om met hulle vee die binneland in te trek, sodat die Franse nie van hulle sou kan vee ruil nie.⁴³⁾ Hy moes ook die Franse isoleer deur te verhoed dat hulle

43/

40) V.C. 5 Day Book, 26.8.1670, pp. 889 - 893.

41) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - M. Calmbach, 23.8.1670, p. 59. Sien ook V.C. 5 Day Book, 23.8.1670, p. 887.

42) V.C. 5 Day Book, 28.8.1670, p. 897.

43) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - M. Calmbach, 29.8.1670, p. 783.

met sy manskappe of met Hottentotte na Tafelbaai toe briewe stuur.⁴⁴⁾

Calmbach het later die Goewerneur meegedeel dat Bartholomeus Borms, een van die vryburgers wat op daardie tydstip in die baai vis gevang het, die Franse behulpzaam was met die opspoor van die waterplekke. Hackius het toe dadelik vir Borms en 'n ander vryburger, Willem Joosten, na die Tafelvallei teruggeroep.⁴⁵⁾ Hy het ook vir Calmbach opdrag gegee dat niemand in die baai aan die Franse inligting mag verstrek oor toestande dáár nie.

Nóg 'n veiligheidsmaatreël was dat, vir die duur van die Franse besoek, die afdeling manskappe by die Kompanjiespos versterk is. 'n Paar weke vóór De la Haye se aankoms is die getal van tien na ses verminder, maar in Augustus 1670 is dit wéér na tien opgeskuif.⁴⁶⁾

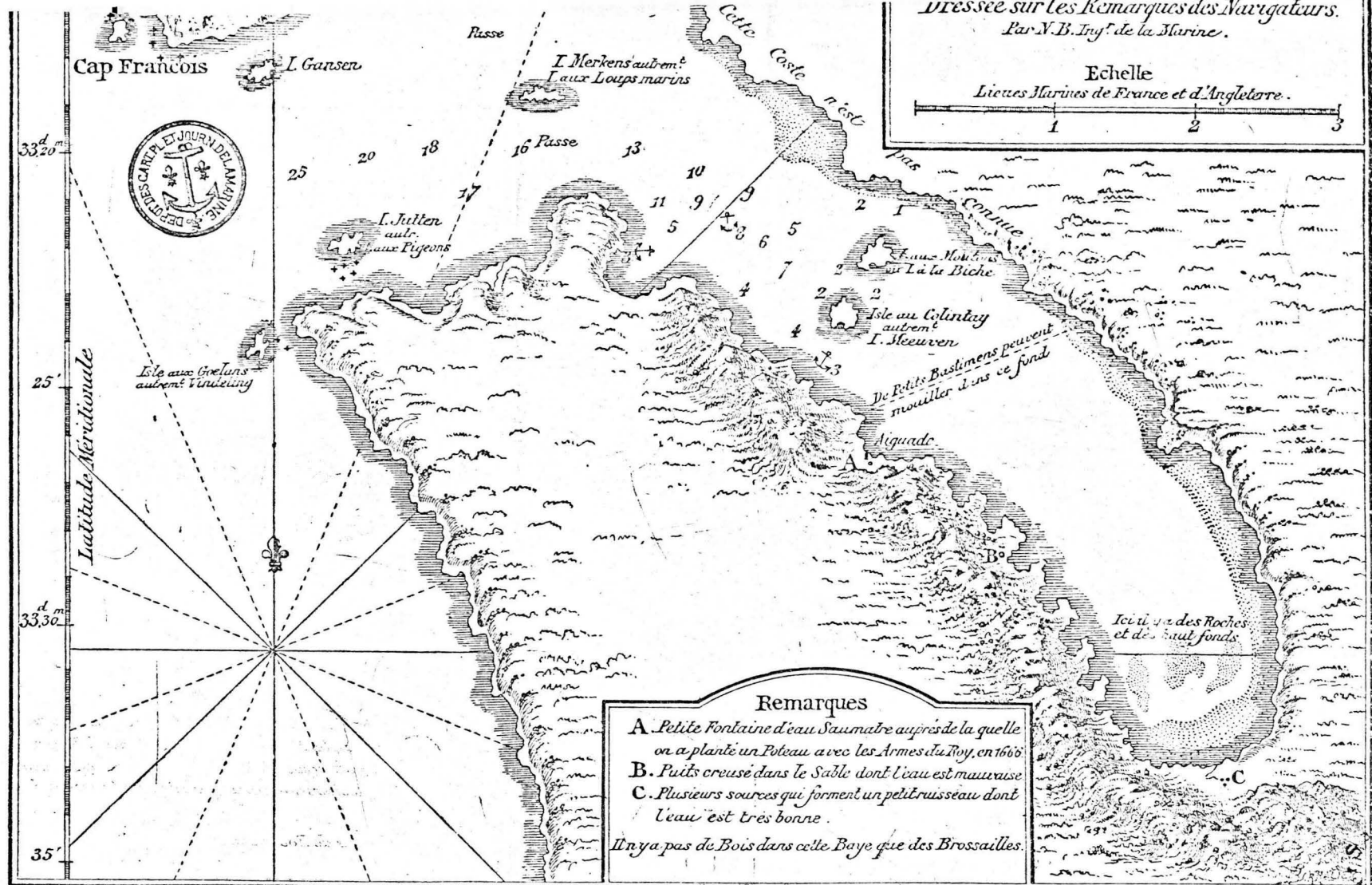
Intussen het De la Haye met sy bedrywighede in Saldanhabaai voortgegaan. Op 26 Augustus het hy in die omgewing van Salamanderbaai ses tente laat opslaan. Die

44/

44) C 495 Uitgaande Brievien II: P. Hackius - M. Calmbach, 29.8.1670, p. 785.

45) C 495 Uitgaande Brievien II: P. Hackius - M. Calmbach, 3.9.1670, p. 788.

46) V.C. 5 Day Book, 28.8.1670, p. 897.



Copie faite par le Service Géographique des Colonies.

Depôt des Cartes et Plans de la Marine. Tom. V. N. 4.

Franse kaart van Saldanhabaai gemaakt na aanleiding van De la Haye se kaart van 1670.

(Geneem uit H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Etablissements Français, agterin)

siekes, waarvan op die Navarre alleen 180 was, is daarheen oorgeplaas.⁴⁷⁾

Hierna het De la Haye die baai laat ondersoek en laat opmeet. Hy het self die oewers daarvan nagegaan en die verskillende eilande besoek. Van die resultate van hierdie opmetings is later in die 17de eeu 'n kaart gemaak, wat as basis vir daaropvolgende Franse kaarte van Saldanhabaai gedien het.⁴⁸⁾

Teen die middel van September 1670 het De la Haye met twee skepe van sy eskader na St. Helenabaai gevaar.⁴⁹⁾

Ook hierdie baai, wat aan hom bekend was as die Baai van St. Martin, het hy laat opmeet, peil en karteer.⁵⁰⁾

Op die De la Haye-kaart word by die teenswoordige Stompneuspunt en ook by die mond van die Bergrivier 'n paal met die wapen van die Franse koningshuis - die Bourbons - aangegee.⁵¹⁾ Heelwaarskynlik sou daaruit afgelei kan word dat De la Haye se geselskap tydens hulle besoek dit dáár opgerig het as Franse besettingstekens. Op

45/

-
- 47) V.C. 5 Day Book, 28.8.1670, pp. 896 - 897; C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - Raad van Indië, 25.9.1670, p. 815; H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 19 nota 5.
- 48) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 22 en p. 23 nota 2. Sien hiernaas.
- 49) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - Raad van Indië, 25.9.1670, p. 825.
- 50) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, pp. 24 - 25.
- 51) Sien kaart, p. 45 hierna. In die V.O.C.-dokumente kan geen vermelding gevind word van die twee besettingstekens wat De la Haye sou opgerig het nie.



Copie faite par le Service Géographique des Colonies.

Dépôt des Cartes et Plans de la Marine.

LIBRARY

Kaart van St. Helenabaai - geteken tydens besoek van De la Haye, 1670

(Geneem uit H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Etablissements Français, agterin)

soek na vars water het hy 'n aantal van sy manskappe met die Bergrivier opgevaar.

Teen die einde van September het De la Haye met 'n klein geselskap oor land na Saldanhabaai teruggekeer. Oor die moontlikhede van St. Helenabaai as verversingspunt word in sy verslae niks gemeld nie.⁵²⁾

Wat Saldanhabaai betref, het dit spoedig vir die Franse duidelik geword dat dit nie die ideale plek was vir die inneem van water en verversings nie. Vir watervorsiening was hulle toegewys op die bronne by Oude Post en Geelbek, en dit was onvoldoende.⁵³⁾ Selfs die groot getal putte wat De la Haye laat grawe het, het nie geskikte water opgelewer nie.⁵⁴⁾

Ten opsigte van die verkryging van vars vleis was toestand nie veel beter nie. Gedurende die eerste dae ná hulle aankoms kon die Franse nog daarin slaag om met tabak by die Hottentotte skape te ruil. Weens beïnvloeding deur Calmbach en sy manskappe het die Hottentotte egter met verloop van tyd die Franse só gewantrou dat laasgenoemde hulle nie eens met drank en tabak kon omkoop om aan die eskader vee te verruil nie.⁵⁵⁾

Die Franse het hulle kanse om die guns van die Hotten-

46/

52) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 26.

53) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 19.

54) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - Raad van Indië, 25.9.1670, p. 814.

55) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 20.

totte te wen, finaal bederf toe manskappe van die Navarre met veertig Hottentotte slaags geraak het. In die skermutseling, wat by die fontein naby die huidige Oude Post plaasgevind het, het 'n Hottentot die lewe verloor. Daarna kon die eskader nie daarin slaag om verder met die Hottentotte handel te dryf nie.⁵⁶⁾

Vanweë die Hottentotte se onwilligheid om met die Franse handel te drywe, het De la Haye en sy mense vars vleis in die hande probeer kry deur wildsbokke, patryse en wilde-eende te jag. Pikkewyne en skilpaaie is ook gevang en geëet.⁵⁷⁾

Só ernstig was die gebrek aan verversings dat 13 matrose van die vloot na die Kaap gedros het. Hulle het gekla dat hulle te veel gekry het om van te sterf en te min om van te lewe.⁵⁸⁾

Op 2 September 1670 het De la Haye toe vir kaptein Sanguilette met die vaartuig Le Juille na Tafelbaai gestuur om dáár water, groente en 200 skape vir sy eskader te haal.⁵⁹⁾ Hackius het vir hulle namens die Kompanjie groente en vars water gegêe, en van die vryburgers is skape gekoop. Sanguilette kon egter net 125 skape kry.

De la Haye het tydens hierdie besoek weer die Franse

47/

56) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 21.

57) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français, p. 19.

58) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - Raad van Indië, 25.9.1670, p. 815.

59) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - Raad van Indië, 25.9.1670, pp. 803 - 805.

koning se aanspraak op Saldanhabaai herbevestig. Op 30 September 1670 het hy 'n aantal gewapende manskappe na die poshuis gestuur. By die pos aangekom, is 'n lid van die geselskap - 'n stuurman - deur die Franse offisier gelas om die Kompanjiesvlag voor die huis te stryk en om dit te vervang met die Franse vlag. Terwyl die Franse vlag gehys is, het die manskappe 'n ere-saluut gevuur en uitgeroep: "Vive le Roy de France!" (Lewe die Koning van Frankryk!) Daarna het die Franse die loodwapen van die Kompanjie wat aan die vlagpaal was, met 'n koevoet verwyder.

Vervolgens het hulle sersant Croese, die tydelike bevelhebber van die Kompanjiespos, met geweld na die Franse vlagskip weggevoer. Dáár is hy voor De la Haye gebring. Uit die gesprek tussen Croese en die Admiraal het dit duidelik geword dat die Franse nooit die Nederlanders se storie in verband met hulle besettingsteken wat twee jaar tevore in Saldanhabaai vernietig is, geglo het nie. De la Haye wou naamlik van Croese weet wánnéer en op wíe se bevel die paal met die Franse wapen daarop verwyder is. Op hierdie vraag kon Croese, ten spyte van dreigemente, geen bevredigende antwoord verstrek nie.⁶⁰⁾

Hierop het De la Haye 'n brief aan koopman C. de Cretzer, wat tweede in bevel aan die Kaap was, laat opstel, waarin hy onder andere beswaar gemaak het teen die verwydering van die besettingsteken. Hy het ook die Goewerneur

48/

60) C 495 Uitgaande Brieven II: Sekretaris Crudop - Raad van Indië, 26.10.1670, pp. 892 - 893.

versoek om die gedroste Franse matrose uit te lewer.⁶¹⁾

Croese is aangesê om dié brief met een van sy manskappe na die Kasteel te stuur. Toe hy, ten einde hierdie opdrag te kan uitvoer, aan land gesit is, het hy ontsnap en na die Kaap gevlug. Die Franse het weerwraak geneem deur vier van sy manskappe gevange te neem.⁶²⁾

Na Croese se aankoms in Tafelbaai het goewerneur Hackius op 4 Oktober 1670 'n breedvoerige antwoord op De la Haye se brief opgestel. Hy het op die Admiraal se besware geantwoord en ook sy ontevredenheid uitgespreek oor die verwydering van die Kompanjie se vlag en wapen en die inhegtenisname van die vier Kompanjiesoldate.⁶³⁾

Toe dié brief Saldanhabaai bereik, het die Franse eskader egter reeds vertrek na Madagaskar. Op 8 Oktober, ná 'n verblyf van sewe weke, het De la Haye immers sy reis hervat.⁶⁴⁾

De la Haye het ná hierdie besoek die grootte van die baai en die veiligheid van sy ankerplekke, asook die verversingsmoontlikhede wat die jag en visvangs dáár ingehou het, aangeprys.⁶⁵⁾ Die feit dat daar baie min vars water was, was egter vir hom só 'n groot tekortko-

49/

61) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad II, 16.9.1670, pp. 47 - 48.

62) C 327 Attestatien, 20.10.1670, p. 485.

63) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - De la Haye, 4.10.1670, p. 859.

64) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 26 nota 5.

65) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 26.

ming dat hy van mening was dat dit voordeliger sou wees om die Nederlandse nedersetting in Tafelbaai te verower.⁶⁶⁾ Tafelbaai was natuurlik ook méér strategies geleë.

Dit is nie bekend wát die Franse owerheid se mening oor die resultate van De la Haye se ondersoek was nie. Dit is wel bekend dat Lodewyk XIV juis op die tydstip toe De la Haye se verslae in Frankryk aangekom het, sy geesdrif vir Colbert se koloniale onderneming begin verruil het vir die oorlogsplanne van sy energieke Minister van Oorlog, Louvois. Louvois se toenemende invloed en sy grootskaalse versterking van die Franse lëer het Lodewyk XIV in 1672 aangemoedig om oorlog teen Nederland te verklaar. Die oorlog het tot 1678 geduur,⁶⁷⁾ maar die Franse het nie geprobeer om die Kaap te verower nie.

Van die voorgestelde projek het in ieder geval niks gekom nie.⁶⁸⁾

Ná De la Haye se besoek was die Kompanjiespos in Saldanhaabaai vyf maande lank onbeman. Die rede hiervoor was die Politieke Raad se onwilligheid om Kampanjiesoldate dáár te plaas voordat die Franse besettingsteken verwyder was. Die Raad wou dit nie op hóm neem om opdrag te gee

50/

66) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 26 en p. 27 nota 2.

67) R. Ergang: Europe from the Renaissance to Waterloo, pp. 475 - 476.

68) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Établissements Français, p. 27.

dat die tekens verwyder moes word nie en het toe maar besluit om te wag totdat 'n besoekende kommissaris van die V.O.C. hieroor uitsluitel gee.⁶⁹⁾

Met die aankoms van Isbrand Goske, die admiraal van die 1671 - retoervloot, het die Politieke Raad oor dié saak uitsluitel verkry. Goske was van mening dat, in die lig van vorige instruksies van die Here XVII en die eiegeregtige optrede van De Montdeverque en De la Haye, die Politieke Raad die Franse besettingstekens sou mag verwyder. In Februarie 1671 het die Raad gevolglik besluit om wéér Saldanhabaai te beset.⁷⁰⁾

Teen die einde van Maart 1671 het korporaal P. Siegvriedt met vyf soldate na Saldanhabaai vertrek om die Kompanjie se besetting te hervat.⁷¹⁾ Hulle het hul intrek geneem in die Kompanjieshuis wat in 1669 opgerig is.⁷²⁾

Die hoofrede waarom die baai beset is, was om die Kompanjie se aanspraak daarop teen vreemde indringing te handhaaf.⁷³⁾ By wyse van ekstra voorsorg is later aan die bevelvoerder by die Kompanjiespos opdrag gegee om, sodra 'n skip in die baai anker gewerp het, daarnatoe soldate te stuur om sy naam, bestemming en die toestand van sy bemanning te gaan vasstel. Dié inligting moes dade-

51/

69) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - Here XVII, 23.2.1671, p. 937.

70) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad II, 16.2.1671, pp. 59, 60.

71) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - P. Siegvriedt, 28.4.1671, p. 1127.

72) V.C. 6 Day Book, 30.4.1671, p. 83.

73) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - P. Siegvriedt, 25.3.1671, p. 1104.

lik met 'n Kompanjiesoldaat na Tafelbaai gestuur word.⁷⁴⁾

Die enigste opspraakwekkende gebeurtenis in dié tyd was dat die bemanning van 'n Deense retoerskip in November 1675 die houtwerk van die huis by die Kompanjiespos verbrand en die robbe in die baai gemolesteer het.⁷⁵⁾

Uit die voorafgaande blyk dit duidelik dat die Kaapse owerheid in hierdie tydperk telkens maatreëls getref het om buitelandse belangstelling in Saldanhabaai te probeer afweer. In dié proses het daar af en toe 'n botsing voorgekom, wat verband gehou het met die inter-staatlike toestand. Hierdie botsings was soms fisiek van aard, soos in 1670 tydens De la Haye se besoek, maar dit het nie ernstige internasionale reperkussies opgelewer nie.

74) C 702 Instructien: Ordres aan de Posthoudende Corporaal in Saldanhabaai, 20.4.1719, brief 616; O.F. Mentzel: A Geographical and Topographical Description of the Cape of Good Hope, p. 77.

75) C 498 Uitgaande Brieven I: I. Goske - Raad van Indië, 23.1.1676, p. 14.

HOOFSTUK IVSALDANHABAAI AS ANKERPLEK EN HERSTELPLEK,
EN BESOEKE DEUR SEEROWERS

Dit het dikwels gebeur dat skepe Saldanhabaai bloot as ankerplek gebruik het en nie daar aangedoen het met die primêre doel om verversings in te skeep nie. Alhoewel vreemde skepe af en toe ook daar anker gewerp het, was die besoekers hoofsaaklik Kompanjiesvaartuie.

Dié skepe het om verskeie redes daar aangedoen. Die vernaamste rede was stormwind en teenwinde. In die winter het die tierende noordewind baie skepe in Tafelbaai laat strand. Voorts het uitvarende skepe wat gedurende die somermaande die Kaapse kus vir die eerste maal noord van Tafelbaai bereik het, soms vanweë die suidoostewind en die noordwaarts vloeiende Benguela-seestroom baie moeilik tot by dié baai gevorder. Indien hulle wel Tafelbaai bereik het, kon hulle dikwels vanweë sterk wind nie tot by die ankerplek kom nie. 'n Tekenende voorbeeld van 'n uitvarende skip wat dié probleem ondervind het, was die Voorschoten wat in April 1688 tot by Tafelbaai gevaar het, maar noodgedwonge moes terugdraai en die Franse immigrante wat daarop was, by Saldanhabaai moes gaan aflaai.¹⁾

Ook retoerskepe is soms weens siekte, teenwinde en teenstrome verhinder om in Tafelbaai aan te doen en gevolg-

53/

1) C 502 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - F. Valerius, 9.4.1688, p. 22.

lik moes hulle na Saldanhabaai vaar.²⁾

Dit het ook soms gebeur dat die bemanningslede van uitvarende skepe deur skeurbuik en ander siektes baie ver-
swak was wanneer hulle op die hoogte van die Kaapse kus
gekom het. As die ontmoeting met die kus dan in die
omgewing van Saldanhabaai plaasgevind het, het die bevel-
voerders verkies om dié baai binne te vaar eerder as om
voort te sukkel tot by Tafelbaai.³⁾

Vir sommige skepe was dié baai ook die naaste ankerplek
om noodsaaklike herstelwerk aan romp en takelwerk te
doen. In 1731 het 'n retoerskip die baai opgesoek nadat
hy al sy ankers verloor het.⁴⁾

Die volgende tabel probeer 'n aanduiding gee van die getal
V.O.C.-skepe wat noodgedwonge in Saldanhabaai moes anker
werp, asook die rede of redes waarom hulle daar aangedoen
het. Die gegewens is klaarblyklik nie volledig nie.
Plaaslike vaartuie wat daarheen vaarte onderneem het, of
deur die Politieke Raad vir herstelwerk daarnatoe gestuur
is, is nie hierby ingesluit nie.

54/

2) Vgl. V.C. 10 Day Book, 27.3.1684, p. 110; C 503 Uitgaande Brieven: W.A. van der Stel - Bevelvoerders van De Bloes, 18.4.1704, p. 143; C 443 Inkomende Stukken: P. Steenmets - J. de la Fontaine, 6.4.1731, p. 99.

3) Vgl. J. van Riebeeck: Dagregister II, 21.10.1658, p.392; V.C. Day Book, 27.12.1680, p. 176; C 502 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII, 3.9.1690, p.781; C 503 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII, 31.5.1691, p. 47.

4) C 26 Resolutien, 8.3.1731, p. 43.

V.O.C.-SKEPE WAT SALDANHABAAI NOODGEDWONGE MOESBINNEVAAR, 1652 - 1795⁵⁾

Jaar	Aantal	Redes
1652 - 1654	-	-
1655	2	Windstiltes, siekte
1656	4	Siekte, herstelwerk
1657	-	-
1658	2	Skeurbuik
1659	2	Teenwinde, siekte
1660	-	-
1661	2	Teenwinde
1662 - 1665	-	-
1666	1	Herstelwerk
1667 - 1669	-	-
1670	1	Teenwinde, siekte
1671 - 1674	-	-
1675	2	Teenwinde, siekte
1676 - 1679	-	-
1680	3	Teenwinde, siekte
1681 - 1683	-	-
1684	5	Siekte, teenwinde, teenstrome
1685 - 1686	-	-
1687	4	Teenwinde, teenstrome
1688	1	Suidoostewind
1689	1	Siekte
1690	2	Teenwinde, skeurbuik
1691	2	Teenwinde, teenstrome, siekte
1692	5	Stormweer, suidoostewind
1693	2	Siekte
1694	-	-
1695	1	Suidwestewind, stormweer
1696	2	Suidoostewind, siekte

Jaar	Aantal	Redes
1697	3	Suidoostewind, herstelwerk
1698	1	Suidoostewind
1699	3	Suidoostewind
1700	3	Teenwinde, herstelwerk, verversings
1701 - 1702	-	-
1703	2	Suidoostewind, siekte
1704	2	Windstiltes, siekte
1705 - 1706	-	-
1707	1	Herstelwerk
1708	-	-
1709	1	Siekte
1710	2	Suid-suidoostewind, teenstrome
1711	1	-
1712	-	-
1713	2	Suidoostewind
1714	1	Suidoostewind
1715 - 1717	-	-
1718	2	Teenwinde, siekte
1719	2	Herstelwerk
1720	1	Teenwinde
1721	1	-
1722	1	Siekte
1723	6	Siekte, herstelwerk
1724	3	Siekte, teenwinde
1725	3	Siekte, teenwinde
1726	2	Siekte
1727	1	Skeurbuik
1728	-	-
1729	3	Siekte
1730	2	Herstelwerk, siekte
1731	1	Verlies van ankers
1732	3	Siekte
1733	4	Herstelwerk, siekte, teenwinde

Jaar	Aantal	Redes
1734	2	Siekte, teenwinde
1735	2	Skeurbuik, teenwinde
1736	2	Skeurbuik, teenwinde
1737	4	Skeurbuik, suidoostewind
1738	3	Herstelwerk, siekte,
1739	1	teenwinde
1740	2	Skeurbuik, suidooste- en
1741	3	suid-suidoostewind
1742	2	Skeurbuik, teenwinde
1743	-	Suidoostewind
1744	2	-
1745	1	Siekte, herstelwerk
1746	-	Siekte, windstilte
1747	1	-
1748	-	Suidewind
1749	1	-
1750	-	-
1751	-	-
1752 - 1755	-	-
1756	2	Herstelwerk
1757	1	Suidoostewind, herstelwerk
1758 - 1770	-	-
1771	2	Herstelwerk
1772	1	Teenwinde
1773	-	-
1774	1	Teenwinde
1775	1	Herstelwerk
1776 - 1788	-	-
1789	2	Suidoostewind, verversings
1790	1	-
1791	1	Water, siekte, verversings
1792 - 1794	-	-
1795	1	Suidoostewind, water

57/.....

- 5) Die gegewens is uit die volgende bronne versamel
(wat nie aangegee word nie ontbreek of is onvolledig):

J. van Riebeeck: Daghregister: I, pp. 364 - 365 (1655), II, pp. 392, 395 (1658), III, pp. 431, 433, 436 (1661); A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad: I, pp. 173 - 174 (1658), II, p. 124 (1675); C 493 - C573 Uitgaande Brieven: C 493, pp. 506, 579 - 581 (1656), p. 752 (1658), p. 976 (1666), C 495, pp. 541, 549 (1670), C 501, pp. 569, 573, 763, 765 (1687), C 502, pp. 368, 572 (1689), pp. 774, 781, 803 (1690), C 503, pp. 47, 231 (1691), pp. 279, 283, 318 (1692), C 504, pp. 18, 35, 54 (1693), pp. 1139, 1146 (1695), C 505, pp. 434, 457 (1696), pp. 835, 921, 924 (1697), p. 1087 (1698), C 506, p. 53 (1699), pp. 829, 954, 955 (1700), C 507, p. 1077 (1703), C 508, pp. 143, 353 (1704), C 509, pp. 45, 66 (1707), pp. 1129, 1385 (1709), C 510, pp. 257, 375 (1710), p. 670 (1711), p. 1233 (1713), C 511, p. 68 (1714), C 512, pp. 189, 267, 271 (1718), pp. 600, 644 (1719), C 513, p. 21 (1722), C 514, pp. 394, 886, 1055 (1723), C 515, pp. 717, 719 (1723), pp. 1477, 1487 (1725), C 516, p. 916 (1726), C 521, pp. 365, 523 (1733), C 529, p. 857 (1744), C 536, p. 238 (1751), C 541, p. 780 (1756), C 557, p. 718 (1772), C 573, p. 135 (1795); J. A. van der Chijs (red.): Daghregister gehouden in't Casteel Batavia: 1659, p. 114, 1670, p. 95; V.C. 9 - V.C. 10 Day Book: V.C. 9, pp. 176 - 178 (1680), V.C. 10, p. 96 (1684); C 416 - C 475 Inkomende Brieven: C 416, p. 913 (1687), C 417, p. 151 (1688), C 424, pp. 252, 259, 272 (1699), p. 877 (1700), C 426, p. 155 (1703), C 430, p. 715 (1709), C 431, p. 476 (1710), C 433, p. 671 (1713), C 436, p. 749 (1718), C 438, pp. 57, 69 (1720), p. 379 (1721), C 439, p. 695 (1723), C 440, pp. 919, 922 (1726), C 441, p. 195 (1727), C 442, p. 437 (1729), C 443, p. 99 (1731), p. 509 (1732), C 444, pp. 259, 265 (1733), pp. 347, 379 (1734), C 445, pp. 237, 393 (1735), pp. 643, 675 (1736), pp. 939, 1057, 1093 (1737), C 447, pp. 268, 302 (1740), pp. 463, 649 (1741), C 455, p. 599 (1756), p. 643 (1757), C 462, pp. 839, 1073 (1771), C 463, p. 541 (1772), C 464, p. 505 (1774), p. 1171 (1775), C 473, p. 633 (1789), C 475, p. 15 (1791); C 18 - C 88 Resolusies: C 18, p. 348 (1723), C 19, pp. 200 - 202 (1724), C 20, p. 236 (1725), C 25, p. 137 (1730), C 26, p. 43 (1731), C 27, p. 35 (1732), C 28, p. 1081 (1734), C 30, pp. 307, 331 (1737), p. 400 (1738), C 31, p. 151 (1739), C 34, p. 211 (1742), p. 199 (1745), C 39, p. 158 (1747), C 41, p. 130 (1749), C 49, p. 117 (1757), C 88, pp. 106 - 107 (1790); M. K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1783, Deel I, p. 433.

Uit die voorafgaande blyk dit dat daar nie baie skeepsbesoeke per jaar was nie; die meeste in 'n jaar was 6 - te wete in 1723. Dit blyk ook dat sulke besoeke nie 'n vaste patroon gevolg het nie, wat begryplik is uit hoofde van die oorsake. Dit is duidelik dat winde, siektes en noodsaaklike herstelwerk die belangrikste redes was wat skepe op hulle vaart ná of ván die Ooste verplig het om in Saldanhabaai anker te werp.

Skepe wat sodanige probleme ondervind het, sou egter nie so dikwels van Saldanhabaai as ankerplek gebruik gemaak het as die V.O.C. nie sedert 1654 aan sy bevelvoerders breedvoerige instruksies en kaarte in verband met Saldanhabaai gegee het nie.⁶⁾

Dié instruksies is in 1666, 1731 en 1744 bygewerk en verbeter en het ook inligting oor die ankerplekke by Dasseneiland bevat. Daar is aanbeveel dat skepe in geval van teenwinde nie ten noorde van Dasseneiland moes anker werp nie, want dit sou baie moeilik gewees het om noord van Dasseneiland 'n gunstige wind te kry om mee na Tafelbaai te vaar. As skepe egter by dié eiland vertoef, sou hulle makliker goeie wind kry. Boonop het Dasseneiland volgens die instruksies genoeg konyne en water gehad vir die korttermynbehoeftes van skepe.⁷⁾

Ten spyte van hierdie aanbevelings het baie meer skepe

59/

6) Vgl. C 493 Uitgaande Brieven I: Memorie voor d' Opperhoofden van de Schepen van die V.O.C., 31.3.1654, pp. 198-206.

7) C 415 Inkomende Brieven II: Raad van Indië - H. van Oudtschoorn, 19.3.1683, p. 433; C 145 Bylagen: Instructie voor d' Opperhoofden van de Scheepen der Generale Geoctroyeerde Oost Indische Compagnie, 13.1.1744, p. 47.

verkies om in Saldanhabaai te gaan skuil as om by Dassen-eiland te vertoef.

Wat die aandoen by Saldanhabaai betref, het die instruksies gelui dat skepe wat van die suidelike ankerplekke dáár gebruik wou maak, te wete dié in Salamanderbaai by Meeuweneiland, die baai so na as moontlik aan die suidelike oewer moes binnevaar. Jutten- en Marcuseiland moes dan aan bakboordsy gehou word totdat Salamanderbaai en die ankerplekke in die onmiddellike nabyheid van Schapen- en Meeuweneiland bereik is.⁸⁾

Skepe wat die ankerplek by Hoedjiesbaai wou gebruik, moes tussen Marcuseiland en Hoedjiespunt deurvaar.

Die ankerplekke by Salamanderbaai en Meeuweneiland was, vanweë hulle nabyheid by die Kompanjiespos en die watergat by die pos, die mees gebruiklike ankerplekke.

Die ankerplekke van Saldanhabaai het nie net vir verbyvarende Kompanjiesskepe nuttig te pas gekom nie; soms is skepe wat alreeds in Tafelbaai anker gewerp het, daarnatoe gestuur. Dit het plaasgevind in gevalle waar 'n skip vanweë oorlogstoestande in Europa, of die swak toestand van die vaartuig, gedwing is om aan die Kaap te oorwinter. In sulke gevalle is hulle, weens die afgeleë ligging van Saldanhabaai en sy beskutte ankerplekke met die oog op stormagtige noordewind en noordwestewind, deur die Politieke Raad daarnatoe verwys totdat hulle hulle

60/

8) C 415 Inkomende Brieven II: Raad van Indië - H. van Oudtschoorn, 19.3.1683, p. 436.

vaart kon voortsit.⁹⁾

Dit is ook bekend dat die hoekers en brikke wat aan die Kaap gebruik is, teen die begin van die agtiende eeu jaarliks gedurende die wintermaande daarnatoe gestuur is om die gevare van storms in Tafelbaai vry te spring.¹⁰⁾

Omdat Saldanhabaai baie kalm waters het, en daar op plekke gelyk sandstrande is, is skepe wat groot herstelwerk moes ondergaan soms vir dié doel van Tafelbaai af daarnatoe geneem.¹¹⁾ Die volgende tabel toon die name van die skepe wat van 1653 tot 1805 van Tafelbaai na Saldanhabaai gestuur is om daar herstelwerk te ondergaan, asook die tipe vaartuig en die aard van die herstelwerk:

61/

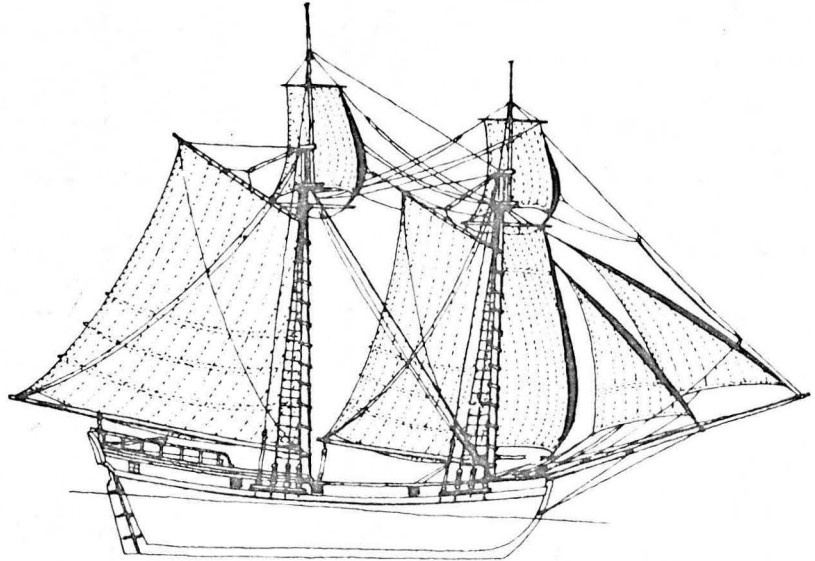
-
- 9) Vgl. C 36 Resolutien, 5.6.1744, p. 258; C 39 Resolutien, 1.6.1747, pp. 158 - 160; C 450 Inkomende Brieven: Bevelvoerder van Westhoven - Goewerneur en Raad, 6.6.1747, pp. 667 - 668; C 48 Resolutien, 31.5.1756, pp. 316 - 317 en 28.12.1765, p. 523; C 72 Resolutien, 21.3.1780, p. 134.
- 10) C 28 Resolutien I, 14.4.1733, p. 66.
- 11) O.F. Mentzel: A Geographical and Topographical Description of the Cape of Good Hope I, p. 77.

Nederlandse Seilskepe uit
die Sewentiende Eeu

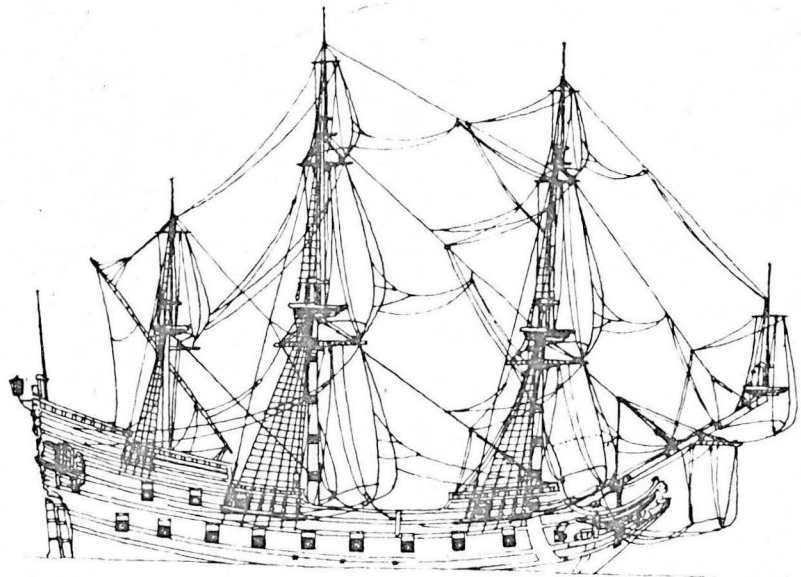
(Geneem uit B. Landström:
Sailing Ships, pp. 125,
140, 144, 155, 157, 162)



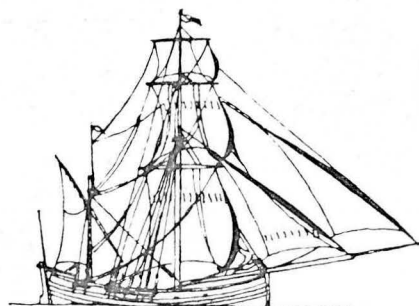
Brik



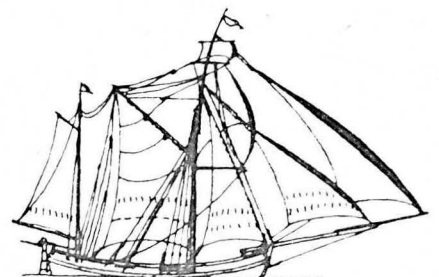
Jag



Fregat



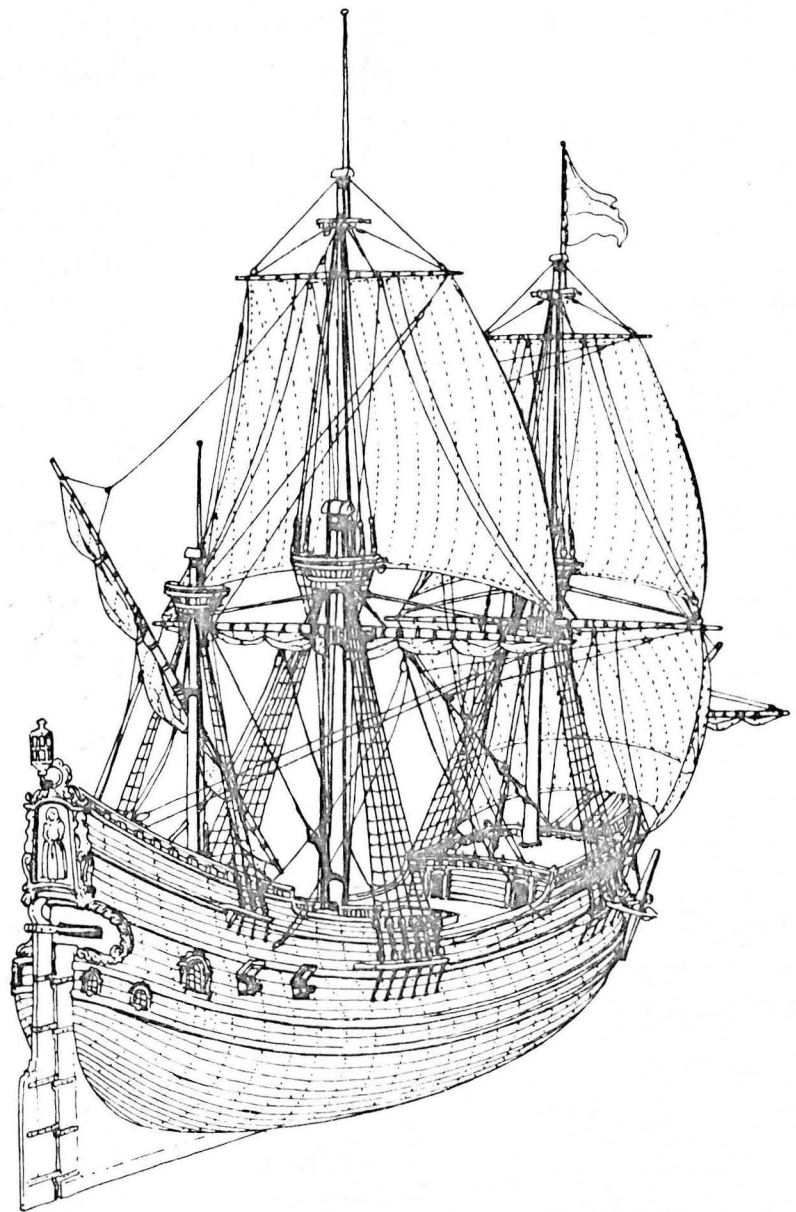
Hoeker



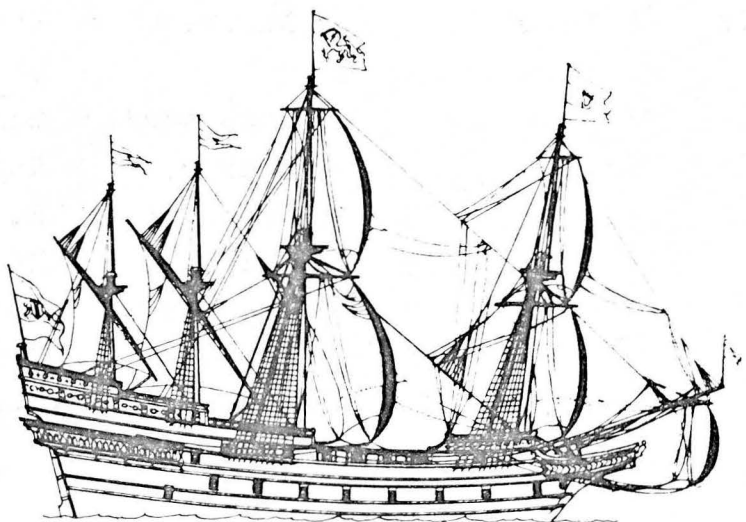
Galjoot

SKEPE WAT VIR HERSTELWERK VAN TAFELBAAI NA SALDANHA-
BAAI GESTUUR IS, 1653 - 1805¹²⁾

Jaar	Naam	Tipe ¹³⁾	Aard van Herstelwerk
1653	Goede Hoope	Jag	Skoonmaak van romp
1654	De Roode Vosch	Galjoot	Skoonmaak van romp
1655	Tulp	Galjoot	Skoonmaak en kalfaat van romp
1656	Robbejacht	Galjoot	Spoor van nuwe mas, herstelwerk aan romp
	Nachtglas	-	Herstelwerk aan roer
	Meulen	Fluit	Skoonmaak van romp
1660	Perkijt	-	-
1664	Waterhoen	Jag	Skoonmaak van romp
1665	t' Kalft	Jag	Herstelwerk aan roer
1666	Vogelsanck	Koopvaarder	Herstelwerk van lekplek
	Voerman	-	-
1670	Wapen van der Veer	Koopvaarder	Skoonmaak van romp
1672	De Swantje	-	Skoonmaak van romp
1675	Boode	Hoeker	Herstel van kiel
1676	Baars	Hoeker	Skoonmaak van romp
1677	Voorhoutje	Jag	-
	Quartel	Hoeker	-
1678	Oester	Seilsloep	-
	Schulp	Seilsloep	-
1679	Schulp	Seilsloep	-
1681	Oester	Seilsloep	Nuwe buitehuid
	Schulp	Seilsloep	Nuwe buitehuid
1687	Nood	Galjoot	-
1690	Snoeper	Galjoot	Skoonmaak en kalfaat van romp
1699	Nieuland	Koopvaarder	Herstelwerk aan romp
1702	Amy	Jag	Herstel van roer
1705	Zeehaan	Galjoot	Herstelwerk aan en kalfaat van romp
1707	Ter Aa	Fregat	Herstelwerk aan romp
1715	't Slot Aldegronde	Koopvaarder	Herstel van lekplekke



Fluit



Koopvaarder

Jaar	Naam	Tipe ¹³⁾	Aard van Herstelwerk
1720	Amezone	Koopvaarder	Herstelwerk aan romp
1726	Feyenoord	Brik	Skoonmaak van romp
	Victoria	Brik	Skoonmaak van romp
1728	Haarlem	-	-
	Hildegonda	Koopvaarder	-
1733	Coningin	-	Herstel van lekplek
	Feyenoord	Brik	-
	Snuffelaar	-	-
1737	Petronella Alida	Koopvaarder	Herstel van kiel
1741	Vlissingen	Koopvaarder	-
1745	Hector	-	Skoonmaak van romp
1749	Hector	-	-
	Termeye	Hoeker	-
1756	Liefde	Koopvaarder	Herstelwerk aan buite- huid
1757	-	Koopvaarder	Herstel van lekplekke
1768	Nephtunis	Hoeker	Skoonmaak van romp
1770	Nephtunis	Hoeker	Skoonmaak van romp
1771	Danzig	-	-
1774	Snelheijd	Hoeker	-
1777	Danzig	-	Skoonmaak van romp
	Son	Hoeker	Skoonmaak van romp
1778	Jachtrust	Fregat	Skoonmaak en kalfaat van romp
1780	Noordbeeck	Fluit	-
1781	De Held Woltemade	Koopvaarder	-
1783	Copenhagen	Koopvaarder	Herstelwerk aan romp
	Princes Louisa	-	Lekplek herstel
	Content	Koopvaarder	Lekplek herstel
1785	Catwijck	Hoeker	Herstelwerk aan romp
1790	Erfprins	Koopvaarder	Herstelwerk aan romp
	Helena Louisa	Brik	Herstelwerk aan romp
1792	Polly	Walvisskip	Herstel van lekplek
1793	Drechtersland	Koopvaarder	Herstelwerk aan romp

Jag	Naam	Tipe ¹³⁾	Aard van Herstelwerk
1798	Britania	Koopvaarder	Skoonmaak en herstel van romp
	Sphynx	Fregat	-
	Bruders	Koopvaarder	Herstel van romp
1799	Gustaf Adolphus	Koopvaarder	Herstel van lekplek
1802	Juno	Brik	-
1803	Goede Trouw	Brik	-
1804	Matilda	Hoeker	Nuwe buitehuid
1805	-	Koopvaarder	-

64/.....

- 12) Die gegewens is uit die volgende bronne versamel (wat nie aangegee word nie, ontbreek of is onvolledig):

J. van Riebeeck: Daghregister I, p. 330 (1655), p. 410 (1653), II, p. 76 (1656), III, p. 281 (1660); A.J. Bösseken (later G.C. de Wet) (red.): Resolusies van die Politieke Raad: I, p. 37 (1654), p. 56 (1655), p. 66 (1656), II, p. 167 (1677), III, p. 21 (1681), p. 179 (1687), p. 345 (1699), p. 417 (1705), p. 262 (1707), IV, p. 456 (1715); C 493 - C 530
 Uitgaande Brievens: C 493, pp. 575 - 576 (1656), C 494, pp. 551, 613 (1664), pp. 804 (1665), p. 937 (1666), C 495, p. 549 (1670), C 502, pp. 598 - 599 (1690), C 508, p. 673 (1705), C 512, p. 757 (1720), C 530, p. 588 (1745); C 701 - C 706 Memorieën en Instrukties: C 701, p. 69 (1675), C 706, p. 375 (1790); V.C. 6 - V.C. 8 Day Book: V.C. 6, p. 481 (1672), V.C. 7, p. 114 (1676), V.C. 8, p. 7 (1677), p. 739 (1778), p. 979 (1679); C 416 - C 475 Inkomende Brievens: C 416, p. 905 (1687), C 425, p. 945 (1702), C 427, p. 271 (1705), C 461, p. 307 (1768), C 462, p. 441 (1770), p. 839 (1771), C 464, p. 505 (1774); C 21 - C 104 Resolusies: C 21, p. 150 (1726), C 22, pp. 101 - 111 (1728), C 28, pp. 66, 88, 90 (1733), C 30, p. 334 (1737), C 33, p. 376 (1741), C 41, p. 130 (1749), C 48, p. 316 (1756), C 49, p. 117 (1757), C 69, p. 207 (1777), C 75, pp. 680 - 681 (1783), C 77, p. 389 (1785), C 96, p. 231 (1792), C 104, p. 790 (1793); B.O. 34 Miscellaneous Documents, p. 281 (1798); B.O. 36 Memorials (for land) mixed, p. 317 (1799); B.O. 41 Memorials, Brief 15 (1802); B.O. 51 Letters Despatched within the Colony, p. 206 (1798); B.R. 39 - B.R. 52 Bylagen: B.R. 39, pp. 115 - 116 (1803), B.R. 52, pp. 1 - 3 (1804); B.R. 90 Uitgaande Brievens, p. 152 (1805); M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken: 1778, pp. 206, 216, 1780, p. 169, 1783, Deel I, pp. 139, 193.

- 13) Sien afbeeldings teenoor pp. 61 en 62.

Uit die voorafgaande blyk dit dat die gebruik om skepe in Saldanhabaai te herstel, volgehou is vanaf die begin van die verversingspos aan die Kaap tot die einde van die Bataafse Bewind. Die getalle toon nie 'n toename nie, deels omdat daar volstaan is met die natuurlike geriewe en geen permanente herstelwerwe aangebring is nie. Die meeste skepe wat herstel is, was kleiner vaartuie, soos galjote, hoekers, jagte en seilsloëpe. Dit is ook duidelik dat die aard van die herstelwerk aansienlik gewissel het. Die skoonmaak en digmaak van die romp onder die watervlak was die mees algemene vorm van herstelwerk.

Die herstelwerk aan klein vaartuie is by die Stomphehoek¹⁴⁾ gedoen. Groter skepe, soos brikke, fluite, fregatte en koopvaarders, kon vanweë die ondiep water van die toegangskanaal tussen Schapeneiland en die oostelike oewer van die baai, nie dié ankerplekke bereik nie. Gevolglik is hulle in Hoedjiesbaai drooggelê. Dit het byvoorbeeld in 1790 met die brik Helena Louisa plaasgevind.¹⁵⁾

Wanneer 'n vaartuig uitgebreide herstelwerk op die watervlak moes ondergaan, is deurentyd naasteby dieselfde metode gevolg: Met springgety is die vaartuig tot op die strand gebring. Terwyl die gety gesak het, is dit met

65/

14) C 461 Inkomende Brieven: H. Zinnert - R. Tulbagh, 21.10.1768, p. 307; C 462 Inkomende Brieven: H. Zinnert - R. Tulbagh, 17.9.1770, p. 441.

15) C 706 Instructien: C. van de Graaff - Bevelvoerder van Helena Louisa, 6.7.1790, p. 250.

die hulp van 'n tweede vaartuig omgetrek sodat dit op sy sy gerus het.¹⁶⁾ Aan die gedeelte bo die water kon dan gewerk word. Indien nodig, is die vaartuig later na die ander sy oorgetrek. Wanneer die herstelwerk voltooi was, is dit met hoogwater weer vlot gemaak.

Teen die einde van die sewentiende eeu en gedurende die eerste paar dekades van die agtiende eeu is Saldanhabaai soms deur seerowerskepe besoek.

In Mei 1693 het die poshouer in Saldanhabaai berig dat 'n tweemasterskip met 16 kanonne daar aangekom het.¹⁷⁾ Volgens dié berig het die skip 'n bemanning van 20 tot 22 manskappe gehad en was dit van die Bermudas afkomstig.

Uit die feit dat die hoofmas van die skip afgebreek was,¹⁸⁾ en op grond van inligting in verband met die voorkoms van die bemanningslede het die Politieke Raad vermoed dat dit 'n seerowerskip kon wees.¹⁹⁾ Dié vermoede is versterk toe die skipper van die Langewyk - 'n Nederlandse fluit - vertel hoe hy op 29 Januarie 1693 'n skip wat aan die poshouer se beskrywing beantwoord het, op die breedte van 27° 43 minute teëgekom het. Dit was op reis van London na Madagaskar om 'n vrag slawe te gaan haal. Toe die

66/

16) C 706 Instructien: C. van de Graaff - Bevelvoerder van De Baars en Boode, 16.7.1675, p. 69; B.O. 85 Sketches of the Political and Commercial History of the Cape of Good Hope, p. 213.

17) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III, 3.5.1693, p. 267.

18) C 504 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII, 3.6.1693, p. 215.

19) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III, 3.5.1693, p. 268.

skipper van die Langewyk wou weet wáárom dit só ver van koers was, het die vaarttuig sonder om te reageer in 'n oos-suidoostelike rigting weggevaar.²⁰⁾

Omdat hulle agterdogtig was, het die Politieke Raad on-
verwyld die jag Tamboer na Saldanhabaai gestuur om die
skip se seebriewe te gaan opeis. Die Tamboer se be-
velvoerder, kaptein Heemskerck, het die reg gekry om,
indien dit nodig mag wees, geweld te gebruik om sy doel
te bereik.²¹⁾

Op 5 Mei het die Tamboer die verdagte skip net buite
Saldanhabaai aangetref. Die kaptein, George Drew, en
tien man is aan boord geneem en hulle skip, genaamd Amy,
is na Tafelbaai gebring.

Aan boord van die Tamboer het Drew sy seebriewe aan die
kaptein oorhandig. Dit het die identiteit van die skip
nóg meer verdag laat voorkom. Drew het naamlik twee
stelle seebriewe gehad.²²⁾

Toe die Amy in Tafelbaai deurgesoek is, is verdere ag-
terdogwekkende ontdekkings gemaak. Nie alleen is 'n
derde stel seebriewe op 'n versteekte plek gevind nie,
maar nog twaalf manskappe is in die ruim aangetref waar
hulle tussen 'n klomp vate onder matte en seile wegge-
kruip het. Aan boord was ook 33 snaphane, 20 pistole,

67/

20) C 504 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII,
3.6.1693, p. 216.

21) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke
Raad III, 3.6.1693, p. 268.

22) C 504 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII,
3.6.1693, p. 217.

23 sabels, 'n aantal handgranate en 'n groot hoeveelheid buskruit.²³⁾

Toe die bemanningslede ondervra is, het hulle mekaar oor die bestemming van hulle vaart weerspreek. Hierop het die Politieke Raad besluit om die skip in Tafelbaai te hou en die manskappe met die retoervloot na Nederland te stuur.²⁴⁾

Ses jaar later was daar weer sprake van seerowerbedrywighede in Saldanhabaai. In Mei 1699 het die poshouer uit Saldanhabaai laat weet dat daar op die 8ste van dié maand 'n seerowerskip in die baai aangekom het.²⁵⁾ Volgens die berig het die skip beslag gelê op twee Kompanjiesvaartuie en 'n vryburgersvaartuig wat daar vis gevang het.²⁶⁾

Omdat die Politieke Raad bevrees was dat 'n niksvermoedende Kompanjiesvaartuig Saldanhabaai sou kan binnevaar en dan die seerowerskip ten prooi kan val, het hulle dadelik twee vaartuie - die Gent en die fregat Peter en Paul - na Saldanhabaai gestuur.²⁷⁾

Toe dié skepe op 12 Mei in Saldanhabaai aankom, was die seerowerskip al weg; dit het die vorige dag vertrek. Daar is verneem dat dit 'n bemanning van 150 manskappe gehad het, onder die Engelse vlag gevaar het en 'n Frans-

68/

23) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III 3.6.1693, p. 270.

24) C 504 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII, 3.6.1693, pp. 231 - 232.

25) C 224 Inkomende Brieven: Bevelvoerder van Gent - S. van der Stel, 13.5.1699, pp. 169 - 170; C 506 Uitgaande Brieven: W.A. van der Stel - Raad van Indië, 23.5.1699, p.260.

26) V.C. 15 Day Book, 10.5.1699, p. 342.

27) C 506 Uitgaande Brieven: W.A. van der Stel - Raad van Indië, 23.5.1699, pp. 261 - 263.

sprekende bevelvoerder gehad het. Die seerowers het die twee Kompanjiesvaartuie Amy en St. Taurus en die vryburgersvaartuig van byna alles beroof²⁸⁾ en selfs gedreig om hulle aan die brand te steek. Die dreigement is egter nie uitgevoer nie.

Die skip het vertrek nadat die bevelvoerder geëis het dat die Amy, St. Taurus en die vryburgersvaartuig moet help om sy skip tot buite die baai te kry deur dit te stoot.²⁹⁾

In 1720 het die V.O.C.-vaartuig Assenburgh by die Kaap aangekom met die berig dat hulle op die breedtegraaf 34° 10 minute, en 60 Engelse myle (96,54 km) van die kus af, twee keer deur 'n rowerskip aangeval is. Dié skip, wat 26 kanonne gehad het, het die Assenburgh tot binne sig van die land gevolg.

In daardie stadium was die Kompanjieskip Amazone in Saldanhabaai vir herstelwerk. Uit vrees dat die rowerskip dié baai sou binnevaar, het die Politieke Raad 30 soldate, 'n sersant en twee korporaaals met die hoeker Zeelandia daarnatoe gestuur.³⁰⁾

Hierdie voorsorgmaatreëls was onnodig, want die gevreesde skip het nie sy verskyning in Saldanhabaai gemaak nie.

69/

28) V.C. 15 Day Book, 10.5.1699, p. 324.

29) C 506 Uitgaande Brieven: W.A. van der Stel - Raad van Indië, 23.6.1699, p. 262.

30) C 14 Resolutien, 23.2.1720, p. 394.

HOOFSTUK VDIE V.O.C. ONDERSOEK WEER SALDANHABAAI AS MOONT-
LIKE VERVERSINGSPOS, 1729 - 1738

Skepe wat in Saldanhabaai anker gewerp het, was soms verplig om daar verversings in te neem. Die Kaapse owerhede wou dit nie aanmoedig nie en het herhaaldelik V.O.C.-skepe wat Saldanhabaai binnegeloop het, versoek om so spoedig moontlik vir verversingsdoeleindes na Tafelbaai te vaar.¹⁾

Vóór die stigting van die Kompanjiespos was daar feitlik net vis, voëls en voëleiers te kry.²⁾ In 1658 het 'n vryburger wat by Saldanhabaai vis gevang het darem die Kompanjiesvaartuig Westvriesland van skape voorsien.³⁾ As die skepe daar lank moes vertoef, is soldate soms vanaf Tafelbaai gestuur om in Saldanhabaai skape te ruil vir die bemanning.

Na die stigting van die Kompanjiespos in 1669 is daar soms van die skape by die pos aan V.O.C.-skepe gelewer om hulle voorlopig weg te help. In 1686 het dit op die volgende grondslag geskied: 1 pond (494,1 gram) vleis

70/

-
- 1) C 594 Uitgaande Brieven I: J. Borghorst - J. Bortels, 6.1.1670 p. 542; C 502 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - L. Cleijn en H. van der Wiel, 28.4.1689, p. 369; C 510 Uitgaande Brieven I: L. Van Assenburg - Skipper van Reijnenburg, 19.10.1710, p. 258.
 - 2) C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck - Here XVII, 25.3.1656, pp. 506 - 507.
 - 3) J. van Riebeeck: Dagregister II, 20.10.1658, p. 392.

per man per dag vir die eerste drie dae en daarna 1 pond vleis per man elke derde dag.⁴⁾

Soms is van die Kompanjieskepe by Groenekloof skape gekry om besoekende skepe van vleis te voorsien.⁵⁾ Verversings soos groente en vars water is af en toe per hoeker van Tafelbaai af daarnatoe gestuur ten behoeve van die skeepsbemannings.⁶⁾ Gevalle is ook bekend waar van die omliggende boere en Kompanjiesoldate by die pos kool en brood aan skepe gelewer het.⁷⁾

In Maart 1729 het die Here XVII egter, aangespoor deur die vele verliese van Kompanjieskepe in Tafelbaai, aan goewerneur Gysbert Noot opdrag gegee om Valsbaai en Saldanhabaai te laat ondersoek en vas te stel of skepe van Mei tot Julie dáár met veiligheid sou kan skuil.⁸⁾

Tesame met dié opdrag het hulle twee verslae gestuur wat opgestel is deur seelui wat voorheen Saldanhabaai besoek het.

Die skrywers van albei stukke was die mening toegedaan dat Saldanhabaai, vanweë sy veilige ankerplekke, by uit-

71/

4) V.C. 10 Day Book, 20.12.1686, p. 1067. Een Hollandse (Amsterdamse) pond was in die Kompanjietyd gelyk aan 494,1 gram.

5) C 515 Uitgaande Brieven II: R. Tulbagh - Bevelvoerders van Beekvliet en Clarabeek, 14.12.1725, p. 1478; C 517 Uitgaande Brieven: R. Tulbagh - Bevelvoerder van Blijdorp, 1.4.1727, p. 446.

6) Vgl. J. van Riebeeck: Dagregister III, 12.1.1662, p. 434; C 502 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Raad van Indië, 13.9.1690, p. 804; C 37 Resolutien 17.5.1745, p. 199.

7) Vgl. C 515 Uitgaande Brieven II: R. Tulbagh - Bevelvoerders van Beekvliet, Clarabeek en Steenhoven, 20.12.1725, p.1489; C 21 Resolutien, 5.10.1726, p. 214; C 25 Resolutien, 17.5.1730, p. 116.

8) C 442 Inkomende Brieven: Here XVII - P.G. Noot, 21.3.1729, pp. 309 - 310.

stek vir dié doel geskik sou wees.⁹⁾

Die skrywers van albei stukke het egter ook op sekere ernstige gebreke van dié baai gewys.

In die een stuk, wat deur J. Visser, P. Slyper, T. Swaagh, I. Russeplucker en I. Engeesman opgestel is, is hoofsaaklik die skaarste aan vars water beklemtoon. Hulle het aanbeveel dat 300 tot 400 lêers water met hoekers daarna-toe vervoer moes word, waar dit opgegaar sou kan word vir die maande Mei tot Julie wanneer die windstorms meestal voorgekom het.¹⁰⁾

Die opstellers van die tweede geskrif - C. Vlamingh, M. Harting, H. Tieling en C. Dobbet - was meer begaan oor die navigasie-probleme wat die ingang van die baai sou kan oplewer. Onverwagte windstiltes is al voorheen dáár ondervind. Dit, tesame met die hoë deininge en die rotsagtige kus, sou volgens hulle vir die skeepvaart 'n ernstige belemmering kan wees.

Om dit moontlik te maak dat skepe wat met windstiltes te doen kry, binne die baai gebring sou kan word, moes twee roeisloepe naby die ingang van die baai gestasioneer word.¹¹⁾ Hulle sou die bote kan binnestoot.

Toe die Politieke Raad in Augustus 1729 dié aangeleentheid bespreek het, het hulle ook 'n derde skriftelike verslag

72/

9) C 130 Bylagen: J. Visser e.a. - Kamer van Enkhuyzen, 23.2.1729, p. 421; C 130 Bylagen: C. Vlamingh e.a. - Here XVII, 25.2.1729, p. 416.

10) C 130 Bylagen: J. Visser e.a. - Kamer van Enkhuyzen, 23.2.1729, p. 421.

11) C 130 Bylagen: C. Vlamingh e.a. - Here XVII, 25.2.1729, pp. 416 - 417.

voor hulle gehad. Dit was opgestel deur ekwipasie-meester Michiel Lantsheer.¹²⁾

Lantsheer, anders as die bogemelde skrywers, het nie net Saldanhabaai nie, maar ook Valsbaai bespreek. Hy was van mening dat, beskou teen die agtergrond van die navigasie- en waterprobleme van Saldanhabaai, die Kompanjie voorkeur moes gee aan Valsbaai wat nie sulke probleme gehad het nie. Valsbaai het volgens hom nóg 'n voordeel bo Saldanhabaai gehad: dit was beter geleë vir skepe wat na Batavia wou vaar.¹³⁾ Dit was makliker om te bevaar as Saldanhabaai, want vanweë sy wye ingang sou dit vir skepe moontlik wees om selfs met teenwinde dáár te kan in- of uitlaveer.

Nadat die Politieke Raad hierdie drie geskifte bestudeer het, het hulle 'n kommissie, bestaande uit ekwipasie-meester Möller en oudskipper Jan van de Heere, aangestel en aan hulle opdrag gegee om Saldanhabaai en Valsbaai te gaan ondersoek¹⁴⁾ en daaroor verslag te doen. Twee dae later is dié kommissie vergroot deurdat die gewese kaartmaker Isaak van Es en die bootsmansmaat Thys Arents daaraan toegevoeg is.¹⁵⁾

Die kommissie moes onder andere die diepte van albei baaie peil, die geskikste ankerplekke vasstel en hulle onderskeie

73/

12) C 24 Resolutien, 9.8.1728, p. 188.

13) C 130 Bylagen: Corte Schets der Gelegentheijt van Saldanha Bay en Bay Falso, 5.8.1729, p. 414.

14) C 24 Resolutien, 9.8.1729, p. 192.

15) C 24 Resolutien, 11.8.1729, p. 200.

moontlikhede vir die voorsiening van vars water en vars voedselvoorrade ondersoek. Hulle moes ook vasstel op welke wyse skepe in dié baaie teen vyandelike aanvalle beveilig sou kan word.¹⁶⁾

Die kommissie het éérs Valsbaai besoek en daarna, in November 1729, na Saldanhabaai gegaan en sewentien dae lank daar vertoef.¹⁷⁾

Op 27 Desember 1729 het hulle hul verslag aan die Politieke Raad voorgelê. Hieruit is dit duidelik dat hulle Saldanhabaai tot in die fynste besonderhede ondersoek en gekarteer het.¹⁸⁾

Hulle was van mening dat dié baai in drie opsigte baie geskik was vir 'n verversingspos. Dit het oor uiters geskikte en beskutte ankerplekke, byvoorbeeld dié by Hoedjiesbaai, beskik. Die ingang van die baai sou sonder veel moeite beskerm kan word teen vyande deur 'n paar stukke grofgeskut op Marcuseiland en op die suidelike oewer op te stel.¹⁹⁾ Die baai was ook só geleë dat skepe wat deur die noordwestewind daarvandaan weggedrywe word, nog by Tafelbaai sou kan aandoen.²⁰⁾

Volgens die kommissie het Saldanhabaai egter ook ernstige beperkings gehad. Ten eerste was daar die kwessie van watervoorsiening. Sover hulle kon vasstel, was daar net

74/

16) C 24 Resolutien, 9.8.1729, p. 191.

17) C 519 Uitgaande Brieven I: J. de la Fontaine - Here XVII, 9.10.1729, p. 677; C 24 Resolutien, 27.12.1729, p. 316.

18) C 24 Resolutien, 27.12.1729, p. 316.

19) C 24 Resolutien, 27.12.1729, p. 324.

20) C 24 Resolutien, 27.12.1729, p. 319.

twee waterbronne in die baai. Albei het egter probleme opgelewer. Die een aan die suidekant van die baai by Geelbek het die meeste water gehad. Dié water was egter nie heeltemal vars nie en daarby ook moeilik bereikbaar. Die kommissie het voorsien dat, om dié water by die naaste ankerplek vir groter skepe te kry, die volgende gedoen sou kan word. 'n Waterleiding van hout, 150 tot 200 jaart (137,10 tot 182,8 meter) lank, moes gemaak word om dit van die bron af tot by die oewer van die baai te bring en daarvandaan sou dit verder met spesiale platboomskuite na die ankerplek by Schapeneiland vervoer kan word.

Die waterbron by die huidige Oude Post was baie swakker. Dit het net 3 tot $3\frac{1}{2}$ lêers (20,75 tot 24,22 hektoliter) elke 24 uur gelewer en die water was só brak dat dit hoogstens op skepe vir kookdoeleindes gebruik sou kan word.²¹⁾ Dié water het binne ses tot agt dae begin sleg ruik en bo-op 'n vlies gevorm.

Wat die watervoorsiening betref, het hulle dus tot die slot-som gekom dat vars water van elders af na Saldanhabaai gebring sou moet word. In dié verband het hulle aanbeveel dat tussen 800 tot 900 lêers (5520 tot 6210 hektoliter) water van Tafelbaai af daarnatoe vervoer moes word. Hier-voor sou 'n vaartuig 110 tot 115 voet (34,5 tot 36,1 meter) lank nodig wees.

'n Tweede probleem ten opsigte van Saldanhabaai was die tekort aan brandhout vir skepe. Die enigste hout wat daar

75/

21) C 24 Resolutien, 27.12.1729, pp. 321 - 323.

aangetref is, was kreupelhout waarvan die wortels moontlik as brandhout gebruik sou kan word.

Die kommissie het ook, net soos C. Vlamingh en sy medeskrywers, bevind dat die ingang van die baai vir die skeepvaart lewensgevaarlik sou kan wees vanweë die onverwagte windstiltes wat soms daar aangetref word. Dié gevaar sou uitgeskakel kan word deur naby die mond van die baai roeisloepe te stasioneer. Naby die ingang van die baai sou geskut geplaas kan word²²⁾ om in noodgevallen die sloepe nader te roep.

Ten slotte het die kommissie bevind dat die grond in die onmiddellike omgewing van die baai skraal was en dat die naaste geskikte bewerkbare grond een tot een en 'n half uur te perd van die oewer af geleë was.²³⁾

In Januarie 1730 het goewerneur De la Fontaine, wat intussen vir Noot opgevolg het, 'n breedvoerige verslag van dié ondersoeke ten opsigte van Saldanhabaai en Valsbaai na die vaderland gestuur. Hy het die Here XVII afgeraai om op daardie tydstip 'n tweede verversingspos langs die Kaapse kus te stig.²⁴⁾

Die volgende maand het die Politieke Raad die skipper Van de Heere na Nederland gestuur sodat hy ter aanvulling mondeling verslag kon doen oor die hele aangeleentheid.²⁵⁾

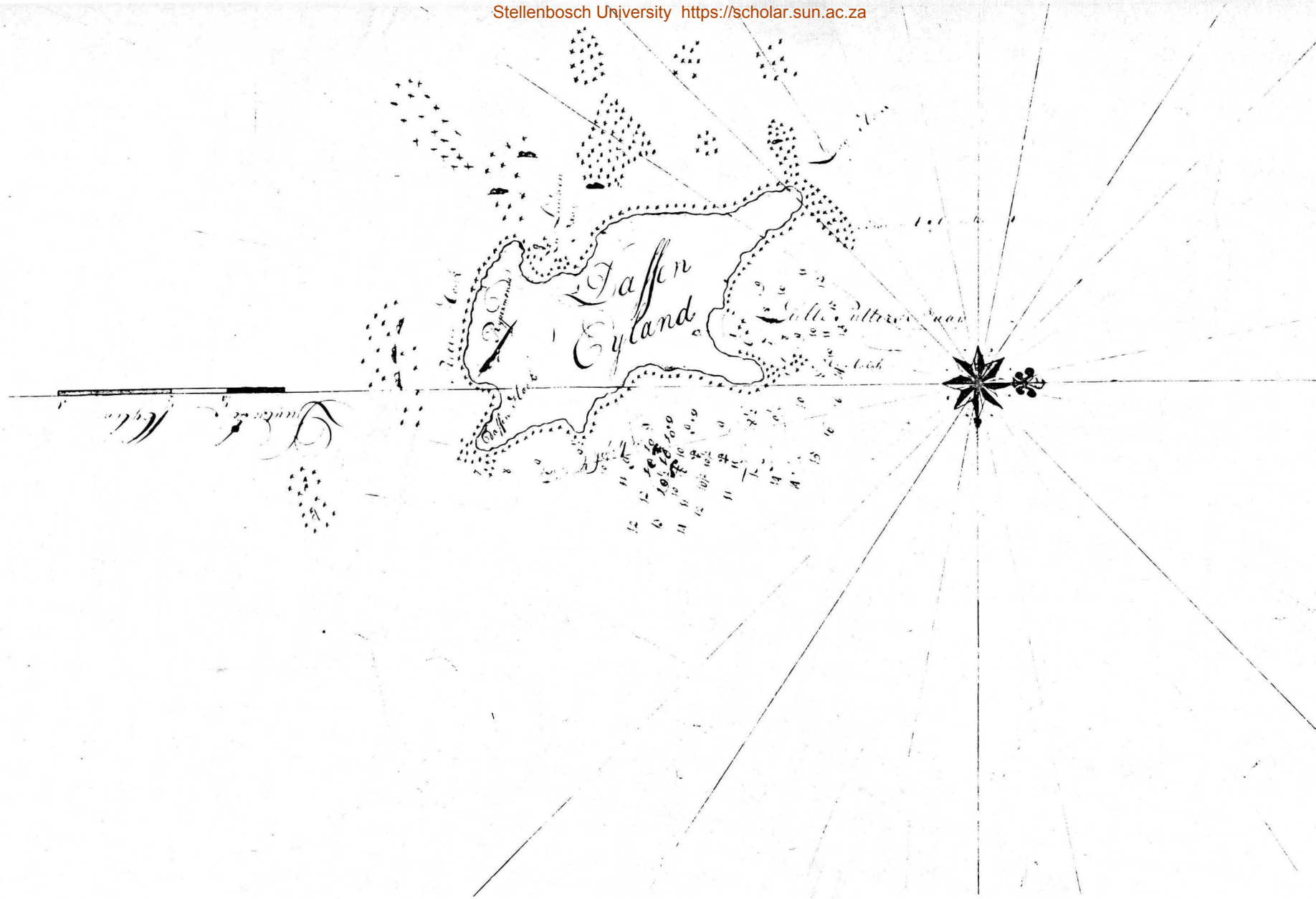
76/

22) C 24 Resolusien, 27.12.1729, pp. 319 - 323. 'n Hollandse lêer (152 gelling) is 6,901 hektoliter.

23) C 24 Resolusien, 27.12.1729, pp. 323 - 324.

24) C 519 Uitgaande Brievien II: J. de la Fontaine - Here XVII, 24.1.1730, pp. 23 - 45.

25) C 25 Resolusien, 2.2.1730, pp. 29 - 30.



Dasseneiland, 1731 (Kaapse Argiefbewaarplek)

Vanweë die ongunstige verslae het die Here XVII in 1731 besluit om nie voort te gaan met hulle plan om Valsbaai of Saldanhabaai as verversingspos in te rig nie.²⁶⁾ In stede daarvan het hulle die Kaapse regering beveel om toe te sien dat spesiale voorsorgmaatreëls getref word om tussen Meimaand en Augustusmaand skepe in Tafelbaai teen die noordwestestorms te beveilig.

As 'n verdere voorsorgmaatreël het die Politieke Raad weer eens die ankerplekke by Robbeneiland en Dasseneiland laat peil en karteer, sodat skepe moontlik dáár sou kan skuil. Die kaart van Dasseneiland wat nou gemaak is, bevat veel meer besonderhede vir navigasiedoeleindes as die van 1656. Al die gegewens, vergesel van breedvoerige instruksies oor 'n moontlike aandoen by dié ankerplekke, is aan die Here XVII gestuur sodat vaartuie op die Kaapse roete daarvan voorsien kon word.²⁷⁾

Nog één maal sou Saldanhabaai deur die V.O.C. ondersoek word met die oog op die aanlê van 'n verversingspos daar.

In 1737 het assistent Jan Helmsz. van Berg, wat sedert 1726 verskeie kere as stuurman in Saldanhabaai was, aan die Raad van Indië 'n projek ten opsigte van Saldanhabaai voorgelê met die doel om daardeur sekere oogmerke te bereik, te wete dat skepe wat daar aankom dadelik en sonder

77/

26) C 443 Inkomende Brieven: Here XVII - J. de la Fontaine, 9.4.1731, pp. 282 - 283.

27) C 520 Uitgaande Brieven II: J. de la Fontaine - Here XVII, 3.11.1732, pp. 602 - 603. Sien kaart hiernaas.

probleme in die baai gebring sou kan word; dat die skepe met enige wind dit sou kan verlaat; en dat die baai met goeie vars water en ander lewensmiddele voorsien sou wees, sodat 'n hele vloot van April tot Oktober, wanneer die noordwestewind Tafelbaai onveilig gemaak het, genoeg verversings daar sou kan kry om tot by Indië of Nederland te hou.

Omdat die Raad van mening was dat die Kaapse regering meer bevoeg as hulle was om hieroor uitspraak te lewer, het hulle 'n afskrif van Van Berg se memorandum aan die Politieke Raad gestuur. Van Berg is ook na die Kaap gestuur om persoonlik sy ideë aan die Politieke Raad te verduidelik.²⁸⁾

Nadat die Politieke Raad in Januarie 1738 van dié projek kennis geneem het, het hulle Van Berg versoek om sy ideë meer volledig op skrif te stel.²⁹⁾ Drie dae later het hy die bygewerkte stuk "in alle oodmoedige Neederigheid" aan die Raad voorgelê.³⁰⁾ Die hele projek het uit sewe punte bestaan. Die eerste twee het gehandel oor die navigasieprobleme by die ingang van die baai, die derde oor watervoorsiening, die vierde oor kostes, die vyfde oor die verskaffing van personeel, en die sesde oor die vraag of 'n verversingspos by Saldanhabaai die nedersetting in die Tafel-

78/

28) C 466 Inkomende Brieven: Raad van Indië - J. de la Fontaine, 31.10.1737, pp. 26 - 27; C 466 Inkomende Brieven, 1738 - 1739: J. van Berg - A. Valckenier, ongedateer, p. 67; C 30 Resolutien II, 23.1.1738, pp. 422 - 433.

29) C 30 Resolutien II, 20.1.1738, p. 430.

30) C 30 Resolutien II, 23.1.1738, pp. 434 - 449.



J.H. van Berg: Kaart van Saldanhabaai, 1738

(Kaapse Argiefbewaarplek)

vallei sou benadeel.

Wat die navigasieprobleme betref, het hy die volgende gesê: Om die gevaar uit te skakel waarin skepe sou verkeer indien hulle in die nou ingang met teenwinde of windstiltes te doen sou kry, moes 'n stelsel van boeie gebruik word. Die boeie moes voorsien wees van oë waaraan trek-toue geheg sou kan word.³¹⁾ Hulle moes van Marcuseiland af tot tussen Jutten- en Malgaseiland op twee tot drie kabellengtes van mekaar af gelê word en op die seabodem vasgeanker word. Deur 'n trektou aan een van die geankerde boeie vas te maak, sou die skip deur die bemanning nader aan die boei getrek kan word. As dié boei bereik is, sou die trektou weer aan 'n volgende boei geheg kan word en die boot daarnatoe gesleep kan word, ensovoorts, totdat die bestemde punt bereik is.

As bykomstige voorsorgmaatreël teen teenwinde of windstiltes het Van Berg voorgestel dat twee galeie, met 18 tot 20 rieme elk, gebou moes word om skepe die baai te help binnesleep of binnestoot.³²⁾ Afgesien van die rieme moes dié galeie van seile voorsien word, sodat hulle in geval van teenwinde makliker die skepe kan bereik. Hulle sou deur gevangenes van Robbeneiland en 20 tot 25 matrose beman kan word.

Volgens Van Berg sou die galeie veral nuttig te pas kom in gevalle waar skepe met bemannings wat deur skeurbuik geteister is die baai wou opsoek. Hulle sou maklik in die

79/

31) Sien afbeelding hiernaas.

32) C 30 Resolusien II, 23.1.1738, pp. 436 - 438.

beskutte waters van Saldanhabaai gebou kan word.

In verband met watervoorsiening het Van Berg beweer dat dit bekend was dat daar 'n redelike hoeveelheid vars water in Saldanhabaai was. Indien dit egter mag blyk dat die water ongeskik is vir gebruik deur skepe, het hy verskeie oplossings aan die hand gedoen.

Vir die doeleindes van 'n verversingspos sou die oprigting van 'n pakhuis, 'n woning vir die bevelvoerder, 'n hospitaal en barakke in Hoedjiesbaai noodsaaklik wees. Die dakke van dié geboue sou gebruik kan word om reënwater op te vang. Van Berg was daarvan oortuig dat baie water op dié wyse opgevang sou kan word en met pype oorgebring sou kan word na groot bakke, wat met plaatlood uitgevoer is en 600 tot 700 lêers (4149 tot 4840 hektoliter) kan hou.

Onder rotsplate sou ook klein opgaardamme gebou kan word om dié voorraad aan te vul.

Water vir die Kompanjiesdienare, diere en tuinerye moes verkry word uit putte soos dié wat reeds op Dasseneiland gegrawe was. Die water sou met 'n klein watermeul of 'n pomp uitgehaal kan word.³³⁾

Die kaart wat Van Berg van dié projek opgestel het,³⁴⁾ het nóg 'n oplossing vir die waterprobleem aangedui. Naby die huidige plaas Witteklip, 'n paar kilometer noord van Hoedjiesbaai, was twee sterk fonteine met vars water. Volgens

80/

33) C 30 Resolusien II, 23.1.1738, pp. 440 - 442.

34) Sien afbeelding op kaart teenoor p. 78 en byskrif by G en H daarop. Vgl. ook C 30 Resolusien II, 29.4.1738, p. 573.

hom was dié water so goed soos dié van Tafelberg en sou die kleinste daarvan in die somer elke etmaal 50 lêers (345 hektoliter) oplewer. Hy het gesê dat dié water deur middel van 'n waterleiding na die ankerplekke in Hoedjiesbaai gebring sou kan word. Die waterleiding sou gemaak kan word van houtbuisse of loodpyne of sou opgemessel kan word.³⁵⁾

Wat die koste-aspek betref, het Van Berg aanvanklik, dit is toe hy dit aan die Raad van Indië voorgelê het, dit op 100 000 reale van agt pennings beraam.³⁶⁾ Aan die Kaap het hy, sonder om spesifiek aan te dui, die mening uitgespreek dat die hele projek, insluitend twee galeie, die geboue en die waterleiding, op veel minder te staan sou kom.³⁷⁾

In verband met die personeelvoorsiening vir 'n verversingspos in Saldanhabaai het hy die volgende opmerkings gemaak: dit sou nie noodwendig vir die V.O.C. ekstra uitgawes hoef te besorg nie, want dieselfde amptenare wat van November tot Maart in Tafelbaai diens doen, sou van April tot Oktober in Saldanhabaai kan werk.

Ten slotte het Van Berg beweer dat 'n verversingspos in Saldanhabaai nie noodwendig die nedersetting in Tafelbaai hoef te benadeel nie. Die inwoners van Tafelbaai moes toegelaat word om, net soos die amptenare, gedurende die maande wat die skepe Saldanhabaai besoek, hulle bedrywighede daár

81/

35) Sien afbeelding op kaart teenoor p. 78.

36) C 30 Resolutien II, 23.1.1738, p. 425.

37) Vgl. C 30 Resolutien II, 23.1.1738, p. 444.

ongehinderd te kan voortsit. Dit sou dié bykomstige voordeel inhou dat dáár 'n tweede hawestad sou verrys,³⁸⁾ en die verhoogde bedrywigheide by Saldanhabaai sou landbou in daardie omgewing stimuleer.

Van Berg was daarvan oortuig dat die hele projek, met die hulp van 100 tot 120 man, binne die tydsbestek van 'n jaar voltooi sou kan word.³⁹⁾

Nadat die Politieke Raad dié geskrif deurgelees het, is Van Berg persoonlik deur hulle ondervra. Hy het versoek dat hy eers weer na Saldanhabaai mag gaan om weer 'n keer ondersoek in te stel voordat hy hom finaal daarvoor uitspreek.⁴⁰⁾ Hulle het toegestem dat dit mag gebeur en daarvoor drie ryperde, twee Blankes en twee slawe tot sy beskikking gestel.⁴¹⁾ Hulle het ook die poshouer in Saldanhabaai beveel om hom alle moontlike bystand te verleen.

Dié besoek het in Februarie 1738 plaasgevind. Na aanleiding van dié besoek het Van Berg gerapporteer dat hy weer eens die waterbronne ondersoek het en dat hy onder andere die vars water in die nabyheid van die huidige Oude Post as uiters geskik vir skeepsgebruik beskou het. Dié watergate was só hoog teen die nabygeleë Posberg dat die water maklik met houtgeute na die oewers van die baai gelei sou

82/

38) C 30 Resolusien II, 23.1.1738, p. 447.

39) C 30 Resolusien II, 23.1.1738, pp. 426 - 449.

40) C 30 Resolusien II, 23.1.1738, p. 450.

41) C 523 Uitgaande Brieven: D. van Hengel - Here XVII, 15.2.1738, p. 647.

kan word. Hy het ook die diepte gepeil van die vaarwaters in die gebied waar hy die boeie wou aanbring.⁴²⁾

Byna twee maande het verloop voordat die Politieke Raad oor dié aangeleentheid 'n besluit geneem het. Hulle het bevind dat Van Berg in sy skriftelike stuk "...eenige positive onwaarhede ..." kwytgeraak het; dat dit nie moontlik was om die voorgestelde waterleiding te bou nie; en dat die gebruik van die voorgestelde galeie en boeie op die gevaarlike Kaapse vaarwaters niks anders was nie "... als Harzenschimmen van geen al te gezont vernuft."⁴³⁾

Ten spyte van dié verdoemende bevinding het die Politieke Raad besluit om die projek voor te lê aan 'n kommissie bestaande uit die ekwipasie-meester, Jacobus Möller, die skippers van drie V.O.C.-skepe en twee lede van die Raad.⁴⁴⁾

Dié kommissie het óók die projek as onuitvoerbaar bestempel. Hulle het geoordeel dat Saldanhabaai te gevaarlik was vir die aanlê van 'n verversingspos omdat die hele Weskus tydens die wintermaande kwaai geteister word deur noordwestewind, noord-noordwestewind, westewind en suidwestewind. Nóg besware wat hulle teen dié baai ingebring het, was die mis en windstiltes wat dikwels daar voorgekom het.⁴⁵⁾

Ten gevolge van hierdie ondersoek het die Politieke Raad

83/

42) Vgl. C 446 Inkomende Brieven: J. van Berg - D. van Hengel, 3.2.1738, pp. 167 - 169.

43) C 30 Resolutien II, 29.4.1738, pp. 573 - 574.

44) C 30 Resolutien II, 29.4.1738, p. 574.

45) C 523 Uitgaande Brieven: D. van Hengel - Raad van Indië, 7.6.1738, pp. 1067 - 1068.

so 'n deeglike kennis van Saldanhabaai opgedoen dat,
toe in die veertiger jare wel oorgegaan is tot die
stigting van 'n bykomstige verversingspunt, die keuse
sonder meer op Valsbaai geval het.

HOOFSTUK VIDIE V.O.C. SE BESETTING VAN ST. HELENABAAI SEDERT1733

Ook die redelike onveilige St. Helenabaai is by tye deur V.O.C.-soldate beset met die doel om buitelandse indringing af te weer.

In Desember 1733 het die Here XVII byvoorbeeld uit Amsterdam berig dat hulle verneem het dat die Franse Oos-Indiese Kompanjie 'n skip genaamd Venus uitgestuur het om die weskus van Afrika tussen Saldanhabaai en die 24ste breedtegraad (dit is in die omgewing van die huidige Conceptionbaai in Suidwes-Afrika) te verken. Daar moes 'n geskikte plek gevind word waar dié Maatskappy 'n verversingspos sou kan aanlê. Die Venus het onder andere St. Helenabaai besoek. Die baai het by hulle byval gevind. Oënskynlik het Nederland op daardie stadium niks van die Franse te vrese gehad nie.

In November 1733 het hulle immers aan Frankryk belowe om neutraal te bly in die Poolse Troonsopvolgingstryd wat tussen Frankryk en die state Oostenryk, Rusland en Pruise ontbrand het.¹⁾ Tog het die Here XVII die Franse nie vertrou nie. In Desember 1733 het hulle die mening uitgespreek dat Frankryk veral in St. Helenabaai belangstel omdat hulle in oorlogstyd maklik van dáár af 'n aanval op Tafelbaai sou kan maak.

85/

1) J.O. Lindsay (ed.): The New Cambridge Modern History VII (J.O. Lindsay: International Relations), p. 205.

Om sodanige Franse aspirasies teen te werk, het hulle aan goewerneur De la Fontaine opdrag gegee om nie net by St. Helenabaai nie, maar ook by die monding van die Olifantsrivier V.O.C.-besettingstekens op te rig.²⁾

Aan hierdie opdrag het die Politieke Raad op 29 April 1734 gehoor gegee toe besluit is om stene met die V.O.C.-monogram en die wapen van Nederland by dié twee plekke op te rig. Op dieselfde vergadering is ook besluit om 'n klein troepemag by St. Helenabaai te plaas³⁾ met die doel om aan vriend en vyand te toon dat die Nederlandse kolonie tot dáár uitgebrei het.

In Mei 1734 is 'n korporaal en ses manskappe, met die nodige rantsoene en toerusting, deur die Snuffelaar by Hoedjiesbaai afgelaai.⁴⁾ Die tweede Junie is hulle met die waens van drie boere wat grond naby Saldanhabaai besit het, na die omgewing van die huidige Soldatenpost in St. Helenabaai vervoer.⁵⁾ Dit was die geskikste plek vir die pos omdat dit naby die strand was, daar 'n fontein was en die nabygeleë heuwelreeks - Patryzenbergh - 'n goeie uitsig oor die hele baai bied. Tussen Junie 1734 en Mei 1737 is by die fontein 'n huisie opgerig waarin die troepe toe gaan bly het.⁶⁾ Dit is nie bekend wáár presies die besettingsteken aangebring is nie.

86/

2) C 444 Inkomende Brieven: Here XVII - J. de la Fontaine, 24.12.1733, pp. 478 - 479.

3) C 28 Resolusion II, 29.4.1734, pp. 357 - 358.

4) C 444 Inkomende Brieven: P. Steenmets - J. de la Fontaine, 31.5.1734, p. 582.

5) C 444 Inkomende Brieven: P. Steenmets - J. de la Fontaine, 25.6.1734, pp. 613 - 614.

6) C 471 Inkomende Brieven: T. Schumacher - C. van de Graaff, 22.9.1787, p. 455.

Hierdie pos het nie lank bestaan nie. In September 1736 het die Here XVII vir goewerneur De la Fontaine laat weet dat die gewaande Franse belangstelling ongegrond was.⁷⁾ In Mei 1737 het die Politieke Raad gevolglik besluit om die besetting van St. Helenabaai te beëindig. Dié liggaam was van mening dat, aangesien daar in daardie stadium van Franse kant niks te vrese was nie, die V.O.C. se besettings-teken hul besitreg van die baai voldoende gewaarborg het.⁸⁾

In die tagtiger jare van die agtiende eeu het die bedrywig-hede van vreemde skepe egter wêér die V.O.C. genoodsaak om St. Helenabaai te beset.

In Maart 1787 het Jacobus Laubscher, 'n boer van die plaas Patryzenbergh naby St. Helenabaai, aan goewerneur Van de Graaff laat weet dat twee ongeïdentifiseerde skepe naby die mond van die Bergrivier voor anker lê.

Die Goewerneur het toe dadelik vir luitenant Johannes Noth-ling gestuur om te gaan vasstel watter skepe dit was. Op 21 Maart was hy terug by die Kasteel met die nuus dat dit die Engelse walvisskepe Romulus en Triumph was. Volgens hom was hulle besig om in die baai noordkapers te vang.

Die Politieke Raad het hom nie veel aan dié besoek gesteur nie. Hulle het gedink dat die walvisvangs aan die Kaapse kuste só onbetalend was dat dié besoek nie sonder meer sou aanleiding gee tot 'n grootskaalse walvisvangery in St. He-

87/

7) C 30 Resolusien I, 7.5.1737, p. 133.

8) C 30 Resolusien I, 7.5.1737, p. 134.

lenabaai nie.⁹⁾

Die feit dat dié skepe van Engelse oorsprong was, het waarskynlik bygedra tot hulle gerustheid. Nederland het toe so pas - Februarie 1787 - 'n drievoudige alliansie met Pruise en Engeland teen Frankryk onderteken.¹⁰⁾

Toe Jacobus Laubscher egter in Julie 1787 weer die Goewerneur in kennis stel dat Engelse walvisskepe in St. Helenabaai bedrywig was, het die Politieke Raad op 25 Augustus besluit om weer eens dié baai te beset.

Hulle het tot hierdie stap oorgegaan hoofsaaklik om te voorkom dat tussen die inwoners van St. Helenabaai en die bemanning van die besoekende skepe onwettige handel plaasvind.¹¹⁾

Op 4 September 1787 het luitenant Schumacher met 23 manskappe¹²⁾ op die plaas Patryzenbergh aangekom. Die soldate is aanvanklik by Laubscher ingekwartier omdat die huis by die huidige Soldatenpost in só 'n swak toestand was dat hulle nie daarin kon tuisgaan nie.¹³⁾

Die Politieke Raad het aan Schumacher opdrag gegee om die bedrywigheide van vreemde skepe noukeurig dop te hou. Hy moes voorkom dat die bemannings van besoekende skepe aan land kom. Hy moes ook gereeld die Goewerneur inlig oor

88/

9) V.C. 62 Letters Despatched: C.J. van de Graaff - Raad van Indië, 12.5.1787, pp. 294 - 297.

10) A.H. Johnson: The Age of the Enlightened Despot, 1660 - 1789, p. 196.

11) V.C. 62 Letters Despatched: C.J. van de Graaff - Raad van Indië, 18.9.1787, p. 552.

12) C 93 Resolusien, 11.10.1791, p. 685.

13) C 471 Inkomende Brieven: T. Schumacher - C.J. van de Graaff, 22.9.1787, p. 455.

alles wat in die baai plaasvind.¹⁴⁾

Teen Februarie 1792 het die besoeke van walvisskepe dermate afgeneem dat die Politieke Raad so 'n groot besettingsmag as onnodig beskou het. Dié is toe verminder tot 'n sersant en ses manskappe.¹⁵⁾

Teen 1800 het die Politieke Raad St. Helenabaai as só onbelangrik beskou dat daar net 'n vlagman gestasioneer was. Sy vernaamste taak was om die aankoms van skepe aan die poshouer by Saldanhabaai te rapporteer. Laasgenoemde, weer, moes die Kaapse owerheid daarvan in kennis stel.¹⁶⁾

Aangesien die vlagman op die plaas Patryzenbergh,¹⁷⁾ en nie by Soldatenpost nie, gewoon het, was hy egter nie altyd bewus van die aankoms van skepe in St. Helenabaai nie.¹⁸⁾ Dit was 'n onwenslike toestand, maar die Politieke Raad het dit aanvanklik so gelaat.

Om te verseker dat 'n vyandelike skip nie in die baai aankom sonder die wete van die owerheid nie,¹⁹⁾ het die Bataafse bewindhebbers egter in 1804 die vlagman terugverplaas na die huidige Soldatenpost. 'n Tweede manskap is tot dié pos toegevoeg. Dié soldate is ook onder die bevel van die sersant in Saldanhabaai geplaas.²⁰⁾

89/

14) C 706 Instructien: C.J. van de Graaff - T. Schumacher, 25.8.1787, pp. 49 - 51.

15) C 96 Resolusien, 24.2.1792, p. 449.

16) B.O. 53 Letters Despatched within the Colony: Sekretaris Barnard - A. Jourdaan, 30.8.1800, p. 314.

17) B.R. 4 Resolusien IV, 6.10. 1803, p. 1908.

18) Vgl. B.O. 31 Letters from Overseers of the Bays: J. Stoffberg - G. Younge, 18.11.1800, p. 589.

19) B.R. 88 Uitgaande Brieven: Raad van Politie - C.J. Rabe, 1.6.1804, p. 290.

20) B.R. 52 Bylagen: De Capelli - Vlagman in St. Helenabaai, 21.6.1804, p. 13.

HOOFSTUK VIIEKONOMIESE BEDRYWIGHED 1652 - 1806:ROBBEVANGS, VISVANGS, SOUTWINNING EN WALVISVANGS

Alhoewel Saldanhabaai en die omliggende gebied gedurende die jare 1652 tot 1806 nie 'n sleutelrol in die Kaapse ekonomie gespeel het nie, is daar tog sekere bedrywighede beoefen wat vermeldingswaardig is.

Die oudste ekonomiese werksaamheid daar rond is die vissery. Dit het drie vertakkings gehad, te wete robbevangs, visvangs en walvisvangs.

ROBBEVANGS

Die vertakking wat die eerste op georganiseerde wyse beoefen is, is die robbevangs. Met die beoefenaars daarvan as uitgangspunt, kan hierin drie tydvakke onderskei word.

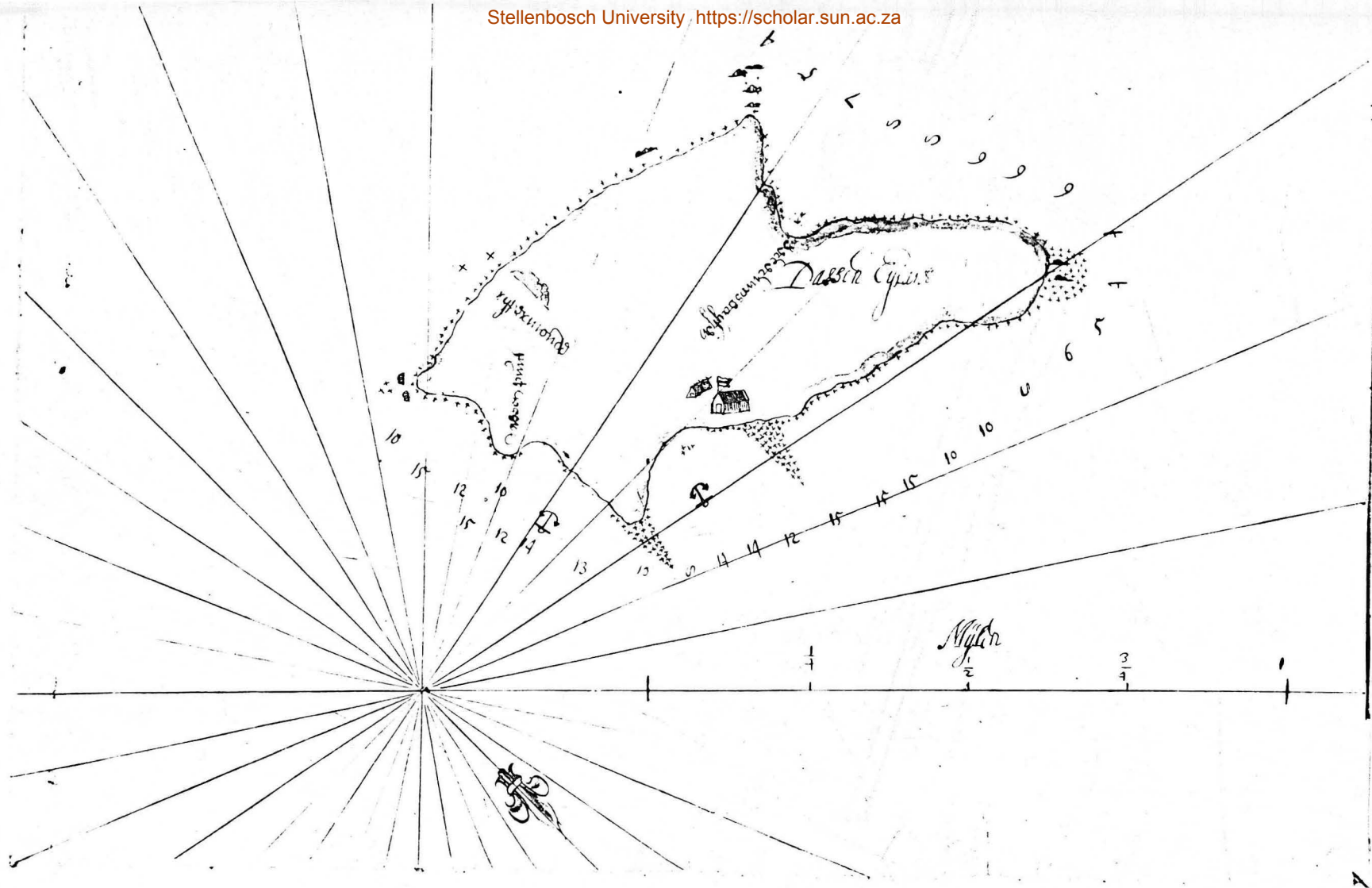
Gedurende die eerste tydperk, 1652 tot 1658, was die V.O.C. die alleenbeoefenaar van die robbevangs, visvangs en walvisvangs, veral die eersgenoemde twee. Dit was die bloeitydperk van die robbevangs.

Die robbe is hoofsaaklik vir hulle velle gevang. Robbevelle is gebruik vir die maak van bandeliere, handskoene, laarse, wolhoede en tabaksakke.¹⁾ Daar is ook klein hoeveelhede robbetraan gebrand,²⁾ wat veral as brandstof vir lampe en

90/

1) C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Here XVII, 14.4.1653, p. 67; J. van Riebeeck: Dagregister I (Bylae IV: Aantekeninge van J. Reyniersz., 5.10.1653), p. 414; A. Sparrman: Reize naar de Kaap de Goede Hoop I, p. 30.

2) Vgl. C.F.J. Muller: Die Vroeë Geskiedenis van Visserye in Suid-Afrika, tabel 5, p. 232.



Dasseneiland, 1656.
(Kaapse Argiefbewaarplek)

vir die brei van velle gebruik is. Robbeveleis het op 'n beperkte skaal as voedsel vir soldate, matrose, slawe en varke gedien.

Die vangste het afwisselend op Dasseneiland en die eilande in die mond van Saldanhabaai, (meer bepaald Malgas-, Jutten- en Marcuseiland) plaasgevind.

Dasseneiland het as basis vir die vangste gedien, waarskynlik omdat dit die naaste aan Tafelbaai geleë is. Van Riebeeck het in 1654 daar 'n huisie laat oprig vir die robbenvangers en hulle gereedskap.³⁾ Daar moes ook 'n buitegebou-tjie gewees het, want dit word duidelik getoon op die kaart van dié eiland uit 1656.^{3b)}

Die Kompanjie het veral in die beginjare las gehad van Franse skeepsbemannings wat op Dasseneiland robbe gejag het. In 1653 het 'n Franse skip byvoorbeeld ses maande lank dáár en by Saldanhabaai byna 50 000 velle versamel en al die oorgeblewe robbe van die eiland af verjaag.⁴⁾ In 1654 het die Politieke Raad gevolglik twee sesponderkanonne na die eiland toe gestuur met die doel om dit teen moontlike Franse aanvalle te beskerm.⁵⁾

Van Riebeeck het die robbevens hoog aangeslaan - só hoog dat hy gedurende die jare 1652 tot 1657, uit sy totale

91/

3) C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Bevelvoerders van De Roode Vosch, 2.10.1654, p. 312.

3b) Sien kaart hiernaas.

4) J. van Riebeeck: Dagregister I (Bylae IV: Aantekeninge van J. Reyniersz., 5.10.1653), p. 414.

5) C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Bevelvoerders van De Roode Vosch, 6.10.1654, p. 305.

arbeidsmag van naastenby 150 werkkragte, 25 tot 35 persone jaarliks tot vyf maande lank vir dié doel afgestaan het.⁶⁾

Die voorrang wat die robbevens geniet het, moet verklaar word uit die feit dat die Kommandeur aanvanklik gedink het dat die inkomste daaruit 'n belangrike bydrae sou kan lewer om die uitgawes van die verversingspos te delg.⁷⁾

Dit was immers die enigste produk aan die Kaap wat in hierdie tyd 'n direkte wins gelever het. Die Here XVII het aanvanklik Van Riebeeck se optimisme onderskryf.⁸⁾

Gedurende die vyftiger jare is 'n groot getal robbevelle uitgevoer. Van 1652 tot 1657 is byvoorbeeld 71 523 velle afgeslag, waarvan 67 543 na Nederland en Batavia verskeep is.⁹⁾ As in gedagte gehou word dat daar teen die einde van 1654 feitlik geen robbe meer op Robbeneiland was nie, sou die afleiding gemaak kan word dat byna alles van Saldanhabaai en Dasseneiland moes gekom het.

Dit het egter gaandeweg duidelik geword dat dié bedryf nie aan die hoë verwagtinge voldoen het nie. Die redes hiervoor was soos volg: Ten eerste het 'n bemarkingsprobleem ontstaan. In 1656 het die eens belowende Nederlandse mark vir robbevelle baie verswak. Die verkope in Japan

92/

-
- 6) J.C.H. Grobler: Die Arbeidsvraagstuk aan die Kaap, 1652 - 1662, pp. 19 - 22.
 7) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 26.11.1652, p. 11.
 8) C 409 Inkomende Brieven II: Here XVII - J. van Riebeeck, 12.10.1656, p. 374.
 9) C.F.J. Muller: Die Vroeë Geskiedenis van Visserye in Suid-Afrika, tabel 5, p. 232.

het ook geweldig gedaal: robbevelle kon dáár net drie stuiwers en vier pennings stuk behaal.¹⁰⁾

Die Kompanjie het ook met 'n vervoerprobleem te make gehad. Die retoerskepe was gewoonlik swaar belaaï met goedere uit die Ooste, sodat dit ongerieflik was om baie vrag by die Kaap in te neem. Die vaart na Nederland het maande lank geduur, gevolglik het baie velle op see bederf.¹¹⁾ Die velle het boonop so 'n skerp reuk op die skepe afgegee¹²⁾ dat die skeepskapteins van die stank gekla het en gevolglik onwillig was om velle aan boord te neem.¹³⁾

Die vate wat in die verskeping van traan gebruik is, was oud en het baie gelek. Dit was nie net 'n groot geldverlies nie, maar die uitgeloopte traan het ook die res van die ladinge beskadig.

Ten slotte het die prys van Groenlandse traan ná die vredesluiting tussen Nederland en Engeland in 1656 weer tot 'n redelike prys gedaal, sodat dit suksesvol met Kaapse traan gekompeteer het.

Gevolglik het die Here XVII in 1656 tot die gevolgtrekking gekom dat 'n voortsetting van die robbevens nie lonend sou wees nie. In hierdie jaar het die Here XVII aan Van Riebeeck opdrag gegee om die robbevens, asook die uitvoer

93/

10) C 409 Inkomende Brieven II: Here XVII - J. van Riebeeck, 12.10.1656, p. 644.

11) C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck - Here XVII, 29.10.1656, p. 467.

12) C 409 Inkomende Brieven II: Here XVII - J. van Riebeeck, 12.10.1656, p. 644.

13) C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck - Here XVII, 29.10.1656, p. 467.

van velle na Batavia vir bemarking in Japan, te staak.¹⁴⁾

Ten gevolge hiervan het die posisie teen 1657 só verswak dat die robbevangs uitsluitlik met die oog op die plaaslike mark beoefen sou kan word. Die plaaslike behoeftes aan robbevelle en robbetraan was egter so gering dat die V.O.C. se aandeel aan dié bedryf aansienlik ingekort moes word, want die Kompanjie was immers op korttermynwins en maksimumwins ingestel.

In Januarie 1658 het die Politieke Raad gevolglik die robbevangs feitlik uitsluitlik in die hande van partikuliere persone oorgedra. Daarmee het 'n tweede tydvak in die geskiedenis van dié bedryf begin.

Die eerste twee vryburgers aan wie die reg toegestaan is om op die eilande in en rondom Saldanhabaai robbe te slaan, was Jurien Jansz. en Gerrit Harmansz.¹⁵⁾ Hulle, soos ook die vryburgers wat ná hulle die reg van robbevang verkry het, het hoofsaaklik robbe geslaan vir die verkryging van traan. Hulle was verplig om die traan aan die Kompanjie te verkoop; in 1658 sou daarvoor agt gulden per halfaam (dit is 19 gellings of 86,4424 liter) betaal word.¹⁶⁾ Af en toe is 'n hoër prys betaal, byvoorbeeld in 1662, om die robbevangs aan te moedig. Van tyd tot tyd is egter ook gesoute robbeveleis vir die Kompanjieslawe gelewer. Die

94/

14) C 409 Inkomende Brieven II: Here XVII - J. van Riebeeck, 12.10.1656, p. 644.

15) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Plakkaatboek I, 8.1.1658, p. 32.

16) J. van Riebeeck: Daghregister I, 7.1.1658, p. 230.

prys wat daarvoor betaal is, was in 1658 n halwe stuiwer per pond (494,1 gram).¹⁷⁾ Die robbevangers het ook klein hoeveelhede robbevelle, teen ses stuiwer stuk, aan die V.O.C. verkoop.

Dié vryburgers, of Saldanhavaarders soos hulle ook genoem was, is deur die Kompanjie op velerlei wyses bygestaan. Om hulle gereedskap en produkte ná en ván die eilande te kan vervoer, het die Kompanjie vaartuie aan hulle verkoop. In sommige gevalle het hulle selfs die Kompanjie se bote gebruik.¹⁸⁾ Die nodige vaatwerk is ook deur die Kompanjie aan hulle voorsien.¹⁹⁾

Om die Saldanhavaarders se regte te beskerm, het die Politieke Raad in 1658 n plakkaat uitgevaardig waarkragtens besoekende skeepslui verbied is om op die eilande in en om Saldanhabaai te land.²⁰⁾ Sodoende sou voorkom word dat die robbe dáár verjaag word.

Met hierdie bystand was die Saldanhavaarders in 1683 in staat om 443 halfaam (372,9 hektoliter) traan aan die Kompanjie te lewer teen 10 gulden per halfaam.²¹⁾

Vanweë die houtskaarste aan die Kaap en die groei van die Blanke nedersetting het robbetraan vir brandstofdoeleindes

95/

17) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 5.8.1658, p. 164.

18) V.C. 8 Day Book, 14.10. 1677, p. 245; A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III, 1.11.1681, p. 25.

19) C 500 Uitgaande Brieven II: J. van Blessius - Here XVII, 30.4.1684, p. 751.

20) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Plakkaatboek I, 25.1.1658, p. 33.

21) C 415 Inkomende Brieven II: Raad van Indië - S. van der Stel, 8.10.1683, p. 773.

baie gesog geword. Om genoeg vir die plaaslike behoeftes te verkry, het die Politieke Raad van 1680 af die robbejagters verplig om alle traan aan die Kompanjie te lewer. In Desember 1684 het hulle verder gegaan: die partikuliere robbevens in en om Saldanha-baai is gestaak omdat hulle van mening was dat dit goedkoper sou wees om self vir die voorsiening van robbetraan te sorg. Die Kompanjie het twee seilsloepe gehad wat vir dié doel geskik was en 'n sersant en vier matrose te spare gehad wat hulle sou kan beman.²²⁾

Van 1684 tot 1792, met die uitsondering van die jare 1711 tot 1716 toe die traanbrandery deur oud-goewerneur Simon van der Stel en Johannes Phijffer gepag is, was die Kompanjie dus wéér die enigste beoefenaar van die robbevens in die Saldanhabaaigebied.²³⁾

Die hoofmotief vir die robbevens in hierdie periode was deurentyd die verkryging van robbetraan.

Teen omstreeks die helfte van die agtiende eeu het die robbe op Marcus-, Jutten-, Malgas- en Dasseneiland egter begin skaars word. Die bemannings van verbyvarende skepe het op groot skaal robbe gejag en hulle só die skrik op die lyf gejaag dat hulle padgegee het.

96/

22) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III, 13.12.1684, p. 98.

23) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad IV, 15.4.1711, p. 221.

In 'n poging om hulle weer daarnatoe te laat terugkeer, het goewerneur Swellengrebel in 1749 'n spesiale instruksie aan die bevelvoerders van verbyvarende V.O.C.-skepe uitgereik om toe te sien dat niemand daar land nie.²⁴⁾

Om dieselfde rede is in 1751 drie Kompaniesoldate op Dasseneiland geplaas.²⁵⁾

Hierdie maatreëls was egter só onsuksesvol²⁶⁾ dat die Kompanjie van 1755 af noodgedwonge van Vondelingeiland net buite Saldanhabaai, gebruik moes maak.

Hierdie eiland is nie tevore deur robbevangers besoek nie omdat daar geen behoorlike landingsplek was nie. Dié gebrek is vererger deur die feit dat die eiland in die oop see geleë is.

Reeds tydens die eerste vangseisoen dáár (1755) het vyf man verdrink toe die boot waarmee hulle traanbrandgereedskap na die eiland vervoer het, omgeslaan het.²⁷⁾ Twee jaar later het nóg vyf man in die hoë branding naby die eiland omgekom.²⁸⁾

Ten gevolge hiervan is die vangste op Vondelingeiland voorlopig gestaak.

97/

24) C 703 Instrukties: Swellengrebel - Bevelvoerders van Tuisvarende Skepe, 21.11.1749, pp. 81 - 82.

25) C 43 Resolusies, 16.3.1751, p. 100; C 452 Inkomende Brieven: I. van Dyk - R. Tulbagh, 5.8.1751, p. 815.

26) C 47 Resolusies, 4.2.1755, pp. 107 - 108.

27) C 454 Inkomende Brieven II: D. Huysman - R. Tulbagh, 7.12.1755, p. 916.

28) C 455 Inkomende Brieven III: H. Vilter - R. Tulbagh, 20.10.1757, p. 1127.

Robbe was egter só skaars dat die vangste dáár in 1759 hervat is.²⁹⁾ In 1760 het vier persone by die eiland verdrink, gevolglik is die vangplek na Marcuseiland verskuif. In 1764 is Vondelingeland egter wéér gebruik.³⁰⁾

Van die tagtiger jare af het ander probleme die robbevangs ernstig belemmer. Tussen 1785 en 1789 was daar só 'n gebrek aan geskikte vaartuie by die Kaap dat vangste glad nie kon plaasvind nie.³¹⁾ Buitelandse walvisjagters wat van 1787 af Saldanhabaai en St. Helenabaai besoek het, het ook op die eilande robbe geslaan. Hulle het in só 'n mate die robbe uitgedun en verjaag dat die V.O.C. in 1791 nie eens genoeg traan vir eie gebruik kon verkry nie.³²⁾

Toe die onkoste verbonde aan die traanbrandery in 1792 die bedrag van 1 519 gulden beloop het,³³⁾ en daar nog steeds nie genoeg traan vir die Kompanjie se behoeftes was nie, het die kommissarisse Nederburgh en Frykenius besluit om die robbevangs weer eens in die hande van private persone te plaas.³⁴⁾

Reeds die volgende jaar het Kaapse burgers aansoek gedoen om robbe te vang. Tot 1806 is die robbevangs in die

98/

29) C 456 Inkomende Brieven III: J.C. Bosch - R. Tulbagh, 24.9.1759, p. 1140.

30) C 459 Inkomende Brieven: G. Muller - R. Tulbagh, 28.9.1764, p. 575.

31) C 86 Resolutien, 18.8.1789, p. 127.

32) C 94 Resolutien, 12.12.1791, p. 569.

33) C 692 Verslag en Bylagen I: Nederburgh en Frykenius - J. Rhenius, 21.9.1792, p. 595.

34) C 692 Verslag en Bylagen I: Nederburgh en Frykenius - J. Rhenius, 21.9.1792, p. 524.

Saldanhabaai-gebied egter nie weer op 'n uitgebreide skaal beoefen nie.³⁵⁾ Dit moet hoofsaaklik daaraan toegeskryf word dat diegene wat van die vergunning gebruik wou maak, aan so baie beperkings onderwerp is dat dit "een geheel wetboek zouden kunnen uitmaaken."³⁶⁾

Die vangtydperk en vangmetode gedurende die tydperk 1652 tot 1806 was soos volg: Die vangseisoen het gewoonlik teen die middel van November begin en drie tot vier maande lank geduur.³⁷⁾ Dit was dié tyd van die jaar wanneer die robbe gewoonlik in groot getalle die eilande besoek het om hul kleintjies te werp.³⁸⁾ Dit was ook die geskikste tyd om die velle te droog.

Aanvanklik, toe die robbe nog volop en mak was, is hulle doodgeslaan met houtknuppels wat met metaalbande versterk was.³⁹⁾ Van ongeveer 1680 af, toe die robbe skaarser en wilder begin word het, is wildskuts gebruik om hulle te skiet.⁴⁰⁾

Nadat die diere doodgemaak was, is die velle met spesiale vilmesse afgeslag. Om te verhoed dat agterblywende vet die vel bederf, is dit sorgvuldig met messe afgeskraap.

99/

35) Vgl. C 104 Resolusies, 13.12.1793, p. 676.

36) B.R. 86 J.A. de Mist: Kaapsche Rapport, 8.3.1802, p. 54.

37) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III, 1.11.1681, p. 25.

38) J. van Riebeeck: Dagregister I, 3.12.1652, p. 403.

39) J. van Riebeeck: Dagregister I, 25.11.1652, p. 90.

40) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III, 13.12.1684, p. 98.

Dáárna is die vel met 18 houtpenne oopgespalk om droog te word.⁴¹⁾

Vir die verkryging van traan is die spek van die vleis verwyder en in ketels, wat op die eilande ingemessel is of elke seisoen daarnatoe vervoer is, uitgebraai. Daarna is dit in baksteentrôe gegooi om af te koel en gesuiwer te word.⁴²⁾ Ten slotte is dit in houtvate geplaas en na Tafelbaai vervoer.

Die bewerkings- en vervoermetodes het in hierdie tydperk feitlik glad nie verander nie. Dit was een van die redes waarom die buitelandse mark vir robbevelle en -traan so rampspoedig verswak het.

VISVANGS

Die visvangs in die Saldanhabaaigebied het dieselfde patroon as die robbevangs vertoon; aanvanklik was dit 'n monopolie van die V.O.C., maar mettertyd is private persone ook toegelaat om dit te beoefen. Daar was egter nooit 'n tyd dat net private persone dit behartig het nie.

Die eerste visvangs deur Kompanjiesdienare in Saldanhabaai het in Oktober 1652 plaasgevind toe die Goede Hoope daar op 'n verkenningstog was. Dié vaartuig se bemanning

100/

41) Vgl. C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck - J. Woutersz., 2.12.1656, p. 583; J. van Riebeeck: Dagregister I (Bylae III: Aantekeninge van F. Verburgh, 6.12.1652), p. 408.

42) H. Froidevaux: Reconnaissances et Projets d' Etablissements Francais, p. 22 nota 4.

het gesê dat dáár vis in oorvloed was. Hulle het 700 harders en 103 steenbrasse gevang. Van die steenbrasse het 'n massa van tussen vyf en agt kilogram gehad.⁴³⁾ Die aanvoerder, Verburgh, het van die visse laat vlek en insout. Hulle het ook berig dat daar baie haaie was; uit die verkoop van hulle velle sou 'n goeie inkomste verkry kan word.

Die volgende maand het 'n Kompanjiesending in Saldanhabaai meer as 1 500 harders, asook 105 steenbrasse en 50 haaie, gevang, en in St. Helenabaai 100 visse wat as vreemde visse aangedui is. In Desember was die vangs in Saldanhabaai 12 600 harders, 183 steenbrasse en 'n paar klein snoeke.⁴⁴⁾ Gedurende die volgende paar jaar het Saldanhabaai en Tafelbaai verreweg die grootste vangste opgelewer.

Só tevrede was Van Riebeeck met dié vangs dat hy reeds in 1653 aan Kompanjiesdienare wat in Saldanhabaai moes gaan vee ruil, robbe slaan of gesoute seevoëls haal, opdrag gegee het om ook dáár vis te vang.⁴⁵⁾ Die vis wat gevang is, is gesout en na Tafelbaai gebring. Veral in

101 /

43) J. van Riebeeck: Daghregister I (Bylae II: Aantekeninge van F. Verburgh, 4.11.1652), p. 400.

44) C.F.J. Muller: Die Vroeë Geskiedenis van Visserye in Suid-Afrika, tabel 3, pp. 229 - 230.

45) Vgl. C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - F. Verburgh, 16.2.1653, p. 361; C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Bevelvoerders van De Roode Vosch, 3.10.1653, p. 158; C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - F. Verburgh, 16.2.1653, p. 361; J. van Riebeeck: Daghregister II, 29.5.1656, p. 41.

die aanvangsjare van die verversingspos was dit 'n gerieflike en welkom voedingsbron vir die garnisoen.⁴⁶⁾

Net soos in die geval van die robbevangs, het die Kompanjie vroeg in 1658 van die visvangs prysgegee; die oktrooi wat aan Jurien Jansz. en Gerrit Harmansz. die reg verleen het om die robbevangs te beoefen, het ook die reg van visvang in Saldanhabaai ingesluit.

Die voorwaardes van dié oktrooi het aanvanklik bepaal dat hulle vis, teen pryse wat hulself mag bepaal, aan besoekende skepe en inwoners van die Tafelvallei mag verkoop.

Die Kompanjie het hom verbind om dié gedeelte van die vis wat nie privaat verkoop kon word nie, in gedroogde vorm teen vyf gulden per 100 pond (49,41 kilogram) in te koop.⁴⁷⁾

Die Saldanhavaarders het egter sóveel vis privaat verkoop dat hulle geen vis oorgehad het om aan die Kompanjie te lewer nie. In Mei 1658 was die Politieke Raad gevolglik genoodsaak om die oktrooi só te verander dat vis in enige vorm slegs aan die Kompanjie gelewer moes word.⁴⁸⁾

Vanweë die lae pryse wat die V.O.C. vir vis betaal het, die skaarste aan geskikte vaartuie en nette,⁴⁹⁾ die afgeleë ligging van Saldanhabaai, asook die vyandigheid van

102/

46) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 6.4.1654, p. 34.

47) J. van Riebeeck: Daghregister II, 7.1.1658, p. 230.

48) J. van Riebeeck: Daghregister II, 20.5.1658, p. 295.

49) C 493 Uitgaande Brieven: Here XVII - J. van Riebeeck, 31.3.1658, p. 770; A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad II, 14.7.1673, p. 116.

die Hottentotte was die partikuliere visvangs in Saldanhabaai en omgewing nooit baie gewild nie. Hiervan getuig die feit dat tot in die veertiger jare van die agtiende eeu, toe die laaste kontrakte met die V.O.C. vir die lewering van vis uit dié baai verstryk het, nooit meer as twee bote by die vangsbetrekke was nie.

In die lig hiervan, en ook weens die groei van die nedersetting, is dit duidelik dat die Saldanhavaarders nie daarin geslaag het om in die Kompanjie se behoefte aan soutvis te voorsien nie. Die V.O.C. het gevolglik voortgegaan om, wanneer nodig, met sy eie bote in Saldanhabaai te gaan visvang.⁵⁰⁾

Groot hoeveelhede vis is gevang, want in 1668 is byvoorbeeld berig dat "n vangs in Saldanhabaai "ons in weijnigh tijt soo rijkelijck daer van heeft versien, dat we een geheel Jaer geprovideert sijn."⁵¹⁾

Veral in die jare 1672 tot 1676 het die Politieke Raad herhaaldelik die galjoot Bruydegom daarnatoe gestuur om vis te haal.⁵²⁾ Dié vis is hoofsaaklik vir die slawe as rantsoen gebruik. In 1673 het die Kaapse bewindhebbers vir dié doel alleen 1 000 pond (494,1 kilogram) vis per

103/

50) Vgl. J. van Riebeeck: Dagregister III, 23.10.1660, p. 281; V.C. 4 Day Book, 9.6.1666, p. 1048; V.C. 5 Day Book, 18.11.1668, p. 356.

51) C 495 Uitgaande Brieven: J. Borghorst - Raad van Indië, p. 271.

52) V.C. 6 Day Book, 29.7.1672, p. 399; V.C. 6 Day Book, 12.5.1673, pp. 747 - 748; V.C. 7 Day Book, 13.4.1676, p. 113

maand nodig gehad.⁵³⁾

Toe die Saldanhavaarder Willem van Dieden dus in 1684 sy enigste boot in die omgewing van Dasseneiland verloor, het die Kompanjie besluit om, net soos met die traan-brandery die geval was, self weer die visvangs in Saldanhabaai oor te neem.⁵⁴⁾ Van toe af het die Kompanjie se vaartuie Jupiter, Amy, Dolphyn en Zuijdpool talle visvangtogte na Saldanhabaai onderneem.⁵⁵⁾

Van omstreeks 1706 af het die Politieke Raad wéér visvangregte dáár aan private persone toegestaan. Die eerste persoon wat dié reg ontvang het, was die vryburger Johannes Phijffer.⁵⁶⁾ In 1711 is hierdie reg ook aan oud-goewerneur Simon van der Stel toegestaan.⁵⁷⁾ Net hulle twee is dáár toegelaat tot 1717 toe Saldanhabaai vir alle vissers oopgestel is.⁵⁸⁾ In dié jaar is onder andere 'n ooreenkoms met Hendrik Eksteen aangegaan⁵⁹⁾ waarvolgens hy soutvis vir die V.O.C. moes lewer. Die ooreenkoms, wat ná sy dood deur sy

104/

53) V.C. 6 Day Book, 12.5.1673, p. 748.

54) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad III, 13.12.1684, p. 98.

55) Vgl. V.C. 10 Day Book, 15.1.1686, p. 655; C 506 Uitgaande Brieven: W.A. van der Stel - Bevelvoerder van Amy, 11.12.1700, p. 1073; C 426 Inkomende Brieven I: Skipper Bronkhorst - W.A. van der Stel, 20.6.1702, p. 875.

56) Vgl. C 508 Uitgaande Brieven: W.A. van der Stel - Here XVII, 26.6.1706, p. 1341.

57) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad IV, 1.6.1711, p. 226.

58) C 512 Uitgaande Brieven: M. de Chavonnes - Here XVII, 4.4.1718, p. 31.

59) G.C. de Wet (red.): Resolusies van die Politieke Raad V, 2.6.1717, p. 175.

weduwee voortgesit is, het in 1744 verstryk.⁶⁰⁾

Dit het egter nie verhoed nie dat die Kompanjie voortgegaan het om self van tyd tot tyd in Saldanhabaai vis te vang.

Omstreeks 1740 het die aandag van die Kompanjie se vissers én dié van die private vissers van Saldanhabaai na Valsbaai verskuiwe. Dit het saamgeval met die ingebruikneming van Simonsbaai as winterhawe vir die Kompanjieskepe en die ontstaan van 'n klein dorpie dáár.

Tydens die eerste Britse besetting van die Kaap (1795 - 1803) het 'n nuwe vorm van vissery by Saldanhabaai ontwikkel. Burgers het stukkies grond aan die oewers van die baai in lening gekry.⁶¹⁾ Sommige van hulle het daarop visposte opgerig, waar een of meer knegte gewoon het wat vir hulle visgevang het.⁶²⁾ Die burgers het van tyd tot tyd die vis dáár laat haal en dit self gebruik, verhandel of verkoop.

Teen die einde van die Bataafse Bewind was dié stelsel nog steeds in gebruik.

Omstreeks hierdie tyd het private persone hulle ook as vissers aan die suidwestelike oewer van die baai gevestig. Van dié vissers het aan die omliggende landbouers soutvis verskaf.⁶³⁾ Die aanwesigheid van permanente vissers was be-

105/

60) C 36 Resolusien, 29.10.1744, pp. 440 - 441.

61) B.R9 Resolusien V, 3.10.1804, p. 3114.

62) B.O. 30 Letters from Various Individuals: 3. van Reenen - J. Craig, 16.9.1795, p. 195.

63) H. Lichtenstein: Travels in South Africa I, p. 45.

tekenisvol, want dit was die eerste tekens van die latere gevestigde visbedryf in Saldanhabaai.

SOUTWINNING

'n Bedrywigheid wat verband hou met die visvangs is die versameling van sout.

In die omgewing van Saldanhabaai is 'n aansienlike hoeveelheid soutpanne. Die grootste hiervan is die drie panne in die omgewing van die huidige plaas Geelbek en die pan wat 'n paar kilometer noord van die huidige Paternoster geleë is.

Die panne by Geelbek is uitnemend geskik vir die versameling van sout omdat hulle met min moeite aan die seekant oopgegrawe kan word, sodat hulle met springgety oorstroom kan word. Wanneer dié panne só voorberei is, het hulle sommige jare tot 500 mudsak sout gelewer.⁶⁴⁾

Ten spyte van die rykheid van die omgewing aan sout, het die vissers aanvanklik hulle sout van Tafelbaai af saamgebring.⁶⁵⁾

In Februarie 1686 het Simon van der Stel nege slawe met rantsoen vir 'n maand na Saldanhabaai gestuur⁶⁶⁾ om sout te versamel. Dit is die eerste teken dat die Kaapse owerhede die moontlikheid vir soutversameling daár besef het.

106/

64) B.R. 85 Vos en Wernich: Rapporten over de gronden aan Saldanha Baay, enz., 10.12.1805, p. 159.

65) Vgl. C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - F. Verburgh, 16.2.1653, p. 361; V.C. 4 Day Book, 9.6.1666, p. 1048; C 496 Uitgaande Brieven I: A. van Bruegel - P. Siegvriedt, 30.7.1672, p. 208.

66) C 501 Uitgaande Brieven I: S. van der Stel - H. Clingh, 9.2.1686, p. 246.

Later het die soutpanne, veral dié by Geelbek, die verantwoordelikheid van die Kompanjiespos se bevelvoerder geword. Hy moes toesien dat hulle op die regte tyd van die jaar aan die seekant oopgemaak word, dat die sout nie deur vee vertrap word nie en dat die sout geraap word.⁶⁷⁾

In 1791 is die soutpanne wat vanaf Geelbek tot by die Kaapse Vlakte geleë is, aan privaat persone verpag.⁶⁸⁾ Enige iemand wat uit hierdie panne wou gaan sout haal, moes éérs 'n skriftelike magtiging daartoe, waarop die benodigde hoeveelheid sout aangegee word, van die pagter verkry.⁶⁹⁾

Toe die pagters in 1794 nie genoeg sout vir die kolonie se behoeftes kon raap nie, het goewerneur Sluysken vir boekhouer Frederick Wagener na Saldanhabaai gestuur met die doel om 'n opgaaf te maak van die hoeveelheid sout wat die inwoners van daardie omgewing sou kan afstaan. Wagener moes ook die moontlikheid ondersoek om die sout daarvandaan per skip na die Kaap te vervoer.⁷⁰⁾

Wagener se verslag oor die sout by Saldanhabaai was teleurstellend. Die meeste inwoners het nie eers genoeg vir eie gebruik gehad nie. Die Kompanjieskip Cornelia Charlotte kon gevolglik in 1794 net 20 mudsak sout daarvandaan na

107/

67) Vgl. C 702 Instruktionen: Ordres waer nae de Corporael de Posthoudende in die Saldanhabaye sijn sal hebben reguleren, 20.4.1719, brief 616; C 78 Resolutien, 11.10.1785, p.684.

68) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Plakkaatboek IV, 8.7.1791, p. 50.

69) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Plakkaatboek IV, 11.10.1791, p. 59.

70) C 699 Brieven en Papieren van A.J. Sluysken aan die Gecommitteerden, 4.6.1794, pp. 279 - 280.

Tafelbaai bring.⁷¹⁾

WALVISVANGS

n Derde vertakking van die vissery by Saldanhabaai en in dié omgewing was die walvisvangs. (n Walvis is natuurlik n soogdier, nie n vis nie, ten opsigte waarvan soms die werkwoord jag gebruik word. Desnieteenstaande word walvisvangs gewoonlik onder visvangs geklassifiseer).

Alreeds in 1653 het Frederick Verburgh berig dat hy n groot getal walvisse in Saldanhabaai opgemerk het. Hieroor was Jan van Riebeeck baie verbaas, omdat selfs in Tafelbaai, waar walvisse normaalweg volop was, die vorige jaar geen walvisse opgemerk is nie.⁷²⁾

In 1654 het die Kommandeur gevolglik aan die Here XVII geskryf dat die walvisvangs met sukses in Saldanha- en Tafelbaai beoefen sou kan word, mits die nodige bote en gereedskap daarvoor voorsien word.⁷³⁾ Die Here XVII het daarop positief gereageer en daarvoor gereedskap en bote na die Kaap toe gestuur. Teen die jaar 1662, toe Van Riebeeck vertrek het, was daar egter nog nie n begin gemaak met die walvisvangs nie.⁷⁴⁾ Wát die rede vir hierdie versuim was, is nie bekend nie.

n Jaar later is die eerste walvisse in Saldanhabaai gevang. Die skipper van die hoeker L' Emperiael, wat gedurende 1663

108/

71) C 699 Brieven en Papieren van A.J. Sluysken aan de Ge-commiteerden III, 30.8.1794, pp. 12 - 13.

72) J. van Riebeeck: Dagregister I, 17.1.1653, p. 120.

73) C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Here XVII, 22.4.1654, p. 224.

74) C.F.J. Muller: Die Geskiedenis van die Visserye aan die Kaap tot aan die Middel van die Agtiende Eeu, p. 70.

in Tafelbaai skeepsankers opgediep het, het later in dié jaar van die Politieke Raad die reg verkry om in Saldanha-baai te mag visvang.

Tydens die bemanning se verblyf dáár van minder as 'n maand het hulle daarin geslaag om sewe walvisse te harpoeneer. Hulle het egter net twee van die diere bewerk. Die spek is op Schapeneiland uitgekook en het 20 kartele (1 280 gellings of 58,23488 hektoliter) traan opgelewer.⁷⁵⁾

Alhoewel hierdie onderneming getoon het dat walvisse op 'n rendabele wyse in Saldanhabaai gevang sou kan word, het sestig jaar verloop voordat daar weer van vangste in dié baai sprake was.

In 1722, tydens die bewind van goewerneur De Chavonnes, wou die Here XVII by hom weet wát die moontlikhede van die walvisvangs in Saldanhabaai was.⁷⁶⁾

De Chavonnes het geantwoord dat die vangste dáár beswaarlik winsgewend sou wees omdat net noordkapers Saldanhabaai besoek het en hulle min traan oplewer. Dié soort walvis was ook nie eens volop in Saldanhabaai nie.⁷⁷⁾

In 1724, nadat De Chavonnes al van die Kaap vertrek het,

109/

75) C 494 Uitgaande Brieven I: Z. Wagenaer - Here XVII, 21.11.1663, p. 472. 'n Karteel is 'n vat vir walvis-spek en -traan wat in die 17de eeu 'n inhoud van 64 gelling (29,1744 liter) gehad het. (Woordeboek vir die Afrikaanse Taal 5, p. 363.)

76) C 439 Inkomende Brieven: Kamer van Amsterdam - M. de Chavonnes, 22.3.1722, p. 614.

77) C 514 Uitgaande Brieven III: M. de Chavonnes - Here XVII, 16.7.1723, p. 751. Die noordkaper word ook genoem baardwalvis en baleinwalvis.

het die Politieke Raad wêér 'n skrywe oor hierdie aangeleentheid aan die Here XVII gestuur. Hulle het nou gesê dat hulle daarvan oortuig was dat daar vir die walvisvangs aan die Kaap geen geskikter baai as Saldanhabaai was nie, want die walvisse het gewoonlik die Kaapse kuste, gedurende die wintermaande besoek - 'n tyd wanneer walvis-sloepes nie in die onbeskutte baaie van die Kolonie kon werk nie. Saldanhabaai was egter só beskut dat hulle wel dáár met veiligheid sou kan vang. 'n Voorvereiste vir so 'n projek was 'n traanbrandery in Saldanhabaai. Die uitgaaf daaraan verbonde was egter 'n té groot risiko omdat die sukses van die vangste nie vóóraf gewaarborg sou kan word nie. Hul gevolgtrekkings was dat, aangesien die Kaap op daardie tydstip genoeg traan uit die robbevangs gekry het, dit nie nodig sou wees om die walvisvangs in die Kaapse waters te beoefen nie.⁷⁸⁾

Alhoewel die Kompanjie skepties gestaan het teenoor walvisvangs aan die Kaap, het ander instansies die moontlikhede daarvan wel deeglik raakgesien. Hiervan getuig die latere bedrywighede van Noord-Amerikaanse, Engelse en selfs Franse walvisjagters in die kuswaters rondom Saldanhabaai.⁷⁹⁾

Hulle vangste het in Maart 1787 begin en in Februarie 1789 'n hoogtepunt bereik toe nie minder nie as 36 walvisskepe

110/

78) C 515 Uitgaande Brieven I: R. Tulbagh - Here XVII, 22.1.1724, p. 69.

79) Vgl. C 475 Inkomende Brieven I: J. Stoffberg - C.J. van de Graaff, 9.4.1791, p. 49.

in St. Helenabaai voor anker gelê het.⁸⁰⁾

Alhoewel walvisskepe ook Saldanhabaai besoek het, was hulle hoofsaaklik in St. Helenabaai bedrywig. Die jag dáár het van sloepe af plaasgevind en die traan is op die geankerde walvisjagters uitgekook.⁸¹⁾

Dié vangste het tot 1803 voortgeduur,⁸²⁾ alhoewel dit reeds teen 1791 begin afneem het.⁸³⁾

Die bedrywighede van buitelanders het die Politieke Raad opnuut aangespoor om vas te stel of die Kompanjie nie ook met goeie gevolg aan die walvisvangs sou kan deelneem nie. Hulle het gevolglik in November 1789 aan die ekwipasie-meester, Cornelis Cornelisse, opdrag gegee om so'n ondersoek te onderneem.⁸⁴⁾

n Maand later het Cornelisse verslag gedoen. Hy was van mening dat die walvisvangs in daardie geweste winsgewend onderneem sou kan word, want op navraag het bevelvoerders van buitelandse walvisjagters hom verseker dat hulle wins uit die walvisvangs tussen 5 000 en 7 000 gulden beloop het. Aangesien die vanggebiede binne die Kompanjie se gebiedswaters was, was hy daarvan oortuig dat die Kompanjie

111/

80) C 473 Inkomende Brieven: T. Schumacher - C.J. van de Graaff, 23.2.1789, p. 61.

81) V.C. 62 Letters Despatched: C.J. van de Graaff - Raad van Indië, 12.5.1787, pp. 295 - 296.

82) B.R. 2 Resolutien II, 23.5.1803, p. 368.

83) C 93 Resolutien, 11.10.1791, p. 685.

84) C 86 Resolutien, 17.11.1789, pp. 468 - 469.

met dieselfde goeie gevolg aan die vangs sou kan deelneem.⁸⁵⁾ Hy het gevolglik aanbeveel dat in Saldanhabaai en Tafelbaai proefvangste onderneem word.

Die Politieke Raad het toe besluit om tydens die volgende walvisseisoen (van April tot September) 'n walvisjagter met byhorende sloepe in elk van dié baaie te plaas.⁸⁶⁾

Ten spyte van dié besluit het die Kompanjie teen 1791, toe die Here XVII dié kwessie na die kommissarisse Nederburgh en Frykenius verwys het,⁸⁷⁾ nog nie 'n begin gemaak met die stigting van 'n eie walvisbedryf nie.

In 1792 het Nederburgh en Frykenius die inwoners van die Kolonie vergunning toegestaan om walvisse in en vanuit Tafelbaai te mag vang. Hiermee was die Politieke Raad egter nie tevrede nie, want hulle wou hê dat die inwoners van St. Helenabaai, Saldanhabaai, Houtbaai, Valsbaai, Mosselbaai en Plettenbergbaai ook dié voorreg moes geniet.⁸⁸⁾

Op versoek van die Raad het die Kommissarisse hulle vergunning later tot Valsbaai uitgebrei. Elkeen wat egter buite Valsbaai of Tafelbaai bote vir die walvisvangs sou uitrus, sou hom blootstel aan 'n boete van 2 000 riksdalders.⁸⁹⁾

112/

85) C 86 Resolutien, 11.12.1789, pp. 732 - 733.

86) C 86 Resolutien, 11.12.1789, pp. 737 - 738.

87) C 476 Inkomende Brieven II: Here XVII - C.J. van de Graaff, 22.12.1791, p. 292.

88) C 692 Verslag en Bylagen I: Raad van Politie - Nederburgh en Frykenius, 15.9.1792, pp. 502, 504.

89) C 727 Placcaaten Raackende de Walvisvangst en Particuliere Vaart, 21.9.1792, p. 20.

Uit hoofde van dié bepaling was Saldanhabaai en St. Helenabaai tot die einde van die Kompanjiesbewind vir walvisvangs deur private persone gesluit.

Tydens die Eerste Britse Besetting was dit die owerheid se verklaarde beleid om privaat ondernemings in die Kolonie sover moontlik toe te laat. Gevolglik is vir die eerste keer aan inwoners van Saldanhabaai die reg toegestaan om dáár walvisse te vang. In dié jare het 'n Britse immigrantegesin hulle by die baai gevestig en gedurende die wintermaande daar walvisse gevang.⁹⁰⁾

Die Bataafse regering (1803 - 1806) het eweneens nie beswaar gehad teen die beoefening van die walvisvangs in en om Saldanhabaai nie. In Maart 1803 het hulle byvoorbeeld die versoek van William Scott, 'n inwoner van Saldanhabaai, om die bedryf aldaar te mag beoefen, goedgekeur.⁹¹⁾

Hoé suksesvol hierdie paar private pogings was, kan nie vasgestel word nie. Water egter wel bekend is, is dat daar teen 1806 nog min tekens was van die latere bloeiende walvisbedryf.⁹²⁾

90) Anon: Gleanings in Africa, p. 310.

91) B.R. 1 Resolusien I, 17.3.1803, pp. 89 - 90.

92) J.P. van der Merwe: Die Kaap onder die Bataafse Republiek, p. 294.

HOOFSTUK VIIIEKONOMIESE BEDRYWIGHED 1652 - 1806 (VERVOLG):VEEHANDEL, VEEBOERDERY EN DIE INSKEPING VAN GRAANVEEHANDEL

Die veehandel was al vroeg 'n ekonomiese bedrywigheid in die omgewing van Saldanhabaai. Hierbo¹⁾ is gesê dat 'n ekspedisie wat deur Van Riebeeck uitgestuur het, alreeds in Oktober 1652 dár van die Hottentotte vee geruil het.

Ten spyte van die teleurstellende uitslag van die poging het die Politieke Raad daarna geen geleentheid laat verbygaan om handelware soos pype, tabak, koperdraad en krale vir dié doel na Saldanhabaai te stuur nie.

'n Paar keer is selfs 'n vaartuig daarnatoe gestuur uitsluitlik met die oog op die veeruil.²⁾

Aanvanklik het 'n bepaling van 1654, waarkragtens geen private handel op die grondgebied van die Kompanjie toegelaat is nie,³⁾ dit vir vryburgers en amptenare onmoontlik gemaak om aan die veehandel deel te neem. In 1658 is die verbod egter ten opsigte van die Saldanhavaarders beëindig. Van toe af het hulle gevolglik ook daaraan deelgeneem.

Alhoewel net klein hoeveelhede vee geruil is, het daar

114/

1) Hoofstuk 2, p. 19.

2) Vgl. C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Bevelvoerders van De Roode Vosch, 18.9.1654, p. 301; A.J. Böeseke (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 16.2.1655, p. 48, 1.3.1655, p. 49; C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck-J. Woutersz., 14.6.1655, p. 413.

3) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Plakkaatboek I, 12.10.1654, p. 17.

vóór 1669 byna nie 'n jaar verloop waarin nie vee van Saldanhabaai af na die Tafelvallei gebring is nie. Dié vee is meestal per boot vervoer.

Tot met die stigting van die Kompanjiespos was dit by die Saldanhavaarders 'n vaste gebruik om die geruilde vee, meestal skape, op Schapeneiland te laat wei totdat hulle na Tafelbaai teruggekeer het. Wanneer soveel vee geruil is dat hulle nie in één vaart na Tafelbaai geneem kon word nie, is van die diere agtergelaat tot 'n volgende geleentheid.⁴⁾

Nadat die Kompanjiespos gestig was, is die veehandel voortgesit. Die eerste bevelvoerder, onderkoopman Wreede, het nie net opdrag ontvang om van die Hottentotte van die omliggende gebied vee te ruil nie; hy moes ook vir dié doel kontak maak met die Namakwa-Hottentotte wat verder noord gewoon het.⁵⁾ Wreede het in dié opsig nie veel uitgerig nie, want hy was slegs 'n paar maande lank in die baai.

Een van sy opvolgers, korporaal Michiel Calmbach, het egter in die loop van 1670 'n groot hoeveelheid vee van die Hottentotte geruil.⁶⁾ Die vee, wat hoofsaaklik uit skape

115/

4) Vgl. C 493 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Bevelvoerders van De Roode Vosch, 18.9.1654, p. 302; C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck - G. Harmansz., 2.10.1656, p. 586; J. van Riebeeck: Daghregister III, 7.11.1659, p. 154.

5) C 495 Uitgaande Brieven I: P. Hackius - G. Wreede, 17.4.1669, p. 331.

6) Vgl. V.C. 5 Day Book, 20.7.1670, p. 871; C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - M. Calmbach, 9.8.1670, p. 757; C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - M. Calmbach, 22.9.1670, p. 796.

bestaan het, is anders as voorheen, deur Kompanjie-soldate en Hottentotte na Tafelbaai aangejaag.⁷⁾

Teen die einde van 1670, toe die Kompanjie se besetting van Saldanhabaai opgehef is, is die veehandel 'n paar maande lank onderbreek.

Nadat die besetting hervat is, wou die veehandel egter nie vlot nie. Goewerneur Hackius moes gevolglik in die loop van 1671 en 1672 telkens die bevelvoerende korporaal, Pieter Siegvriedt, aanspreek om met meer vlyt te probeer vee ruil.⁸⁾

Alhoewel die veehandel gedurende die tweede helfte van 1672 en in die loop van 1673 tekens van herstel getoon het, het dit nooit weer die hoogtepunt van 1670 bereik nie.⁹⁾ Tot in Junie 1688 is nog tabak en pype na Saldanhabaai gestuur,¹⁰⁾ maar dit wil voorkom of die veeruul in dié omgewing kort hierna gestaak is. 'n Moontlike rede daarvoor was dat die Kompanjie sedert die tagtiger jare nie meer so afhanklik van die veehandel was nie; sy eie skaapkuddes het in 1685 alreeds 7 685 getel.¹¹⁾

116/

7) Vgl. C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - M. Calmbach, 9.8.1670, p. 757; C 496 Uitgaande Brieven I: A.v.Breugel - P. Siegvriedt, 19.9.1672, p. 223; C 495 Uitgaande Brieven I: I. Goske - P. Siegvriedt, 10.11.1672, p. 292.

8) C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - P. Siegvriedt, 28.4.1671, p. 1127; C 495 Uitgaande Brieven II: P. Hackius - P. Siegvriedt, 4.8.1671, p. 1197; C 496 Uitgaande Brieven I: P. Hackius - P. Siegvriedt, 1.6.1672, p. 186

9) Vgl. V.C. 6 Day Book, 9.7.1672, p. 383; C 496 Uitgaande Brieven: A. van Breugel - P. Siegvriedt, 19.9.1672, p. 223; C 496 Uitgaande Brieven: I. Goske - D. van Heerengraaff, 22.6.1673, p. 694.

10) C 502 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - H. Clingh, 19.6.1688, p. 206.

11) H.B. Thom: Die Geskiedenis van Skaapteelt in Suid-Afrika, p. 43.

Die veehandel in die omgewing van Saldanhabaai het ook besondere probleme opgelewer. Vireers kon vee nie dáár gedurende die hele jaar geruil word nie, want die Hottentotte het gedurende die somermaande, vanweë die gebrek aan water en goeie weiding, padgegee.¹²⁾ Die vee moes ook, hoofsaaklik na die Tafelvallei, aangejaag word - 'n afstand van ongeveer 120 kilometer, wat baie tyd gekos het en dikwels die diere se toestand laat verswak het. Skeepsvervoer was immers daarvoor nie juis doeltreffend nie, want die beskikbare bote was klein en die skape het dikwels tydens die vaart na Tafelbaai gevrek.¹³⁾ Die Hottentotte was ook taamlik onwillig om van hulle vee afstand te doen. In dié verband het goewerneur Zacharias Wagenaer in 1662 geskrywe dat, wanneer die Hottentotte wel bereid was om hulle vee te verruil, hulle net maer en ou diere aangebied het.¹⁴⁾

By tye was die Hottentotte selfs openlik aggressief. In 1658, byvoorbeeld, het hulle die Robbejacht se bemanningslede aangeval en hulle van hulle koper en tabak beroof.¹⁵⁾ In die winter van 1673 het hulle nóg meer brutaal geword. Onder die voorwendsel dat hulle kom skape ruil het, het hulle die Kompanjiespos aangeval en korporaal Dirck Heerengraaff, 'n soldaat en twee vryburgers vermoor en die woon-

117/

12) C 494 Uitgaande Brieven I: J. van Riebeeck - Here XVII, 4.5.1661, p. 17.

13) A.J. Bøeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 1.5.1660, pp. 238 - 239.

14) C 494 Uitgaande Brieven I: Z. Wagenaer - H. de la Resse, 15.9.1662, p. 149.

15) C 493 Uitgaande Brieven II: J. van Riebeeck - Here XVII, 31.3.1658, p. 770.

huis verniel en gestroop.¹⁶⁾

VEEBOERDERY

Die Kompanjie en die vryburgers het nie net by Saldanha-baai en St. Helenabaai vee geruil nie; hulle het ook met vee geboer. By die Kompanjiespos was sedert 1669 altyd 'n klompie vee vir slagdoeleindes. Of van die vee vir aanteelt gebruik is, is nie bekend nie. Veeboerdery is veral op Dasseneiland beoefen.

In 1659, nouliks 'n jaar nadat die eerste vrybriewe uitgereik is, het privaat persone alreeds 20 varke en 'n klompie skape op Dasseneiland aangehou.¹⁷⁾ In 1662 het die skaaptrop, wat deur geruilde diere uit Saldanhabaai aangevul is, tot 100 aangegroei.¹⁸⁾ In September 1667 was daar 86 skape van vryburgers op dié eiland. Die skape is toegelaat om daar aan te teel.

Op dieselfde tydstip het die twee Saldanhavaarders Corneliszoon Slim en Claas Gooselinx 21 skape wat van Hottentotte geruil is, op Meeuweneiland gehad.¹⁹⁾

Die Kompanjie het kort hierna ook van die weiding op Dasseneiland begin gebruik maak. In September 1668 het hulle soveel skape geruil dat die weiveld in die Tafelvallei onvoldoende was vir die skaapkuddes. Omstreeks daardie tyd

118/

16) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad II, 14.7.1673, p. 116; V.C. 6 Day Book, 14.7.1673, p. 792.

17) J. van Riebeeck: Daghregister III, 17.5.1659, p. 37.

18) V.C. 4 Day Book, 23.9.1662, p. 210.

19) V.C. 5 Day Book, 29.9.1667, p. 151.

het die Politieke Raad juis verneem dat die weiding op Dasseneiland só uitstekend was dat skape wat daar ge-loop het, óór die 100 pond (49,41 kilogram) aan die haak gehaal het.²⁰⁾ Gevolglik is onderkoopman Jacob Granaat dié Oktobermaand na Dasseneiland gestuur om 30 Kompanjieskape daarnatoe te neem.

Granaat het daar 371 skape van vryburgers aangetref. Hy was van mening dat die eiland genoeg weiding gehad het vir 1 000 tot 1 200 skape.²¹⁾

Teen Julie 1669 het die Kompanjie se kudde op Dasseneiland tot 197 skape aangegroei.²²⁾ In dieselfde jaar het die Politieke Raad daar 'n huisie vir sy skaapwagters en 'n af-dak vir die skape laat oprig.²³⁾ Pogings is ook aangewend om langsaan 'n put wat deur die vryburgers gemaak is, 'n put vir die Kompanjie se skape te laat grawe.

Van tyd tot tyd is skape daarvandaan na Tafelbaai gebring en hulle is dan weer met vee wat geruil is, vervang. Die kudde is ook deur aanteelt aangevul.

Toe die V.O.C. in 1672, vanweë die oorlog tussen Nederland en Frankryk, besluit het om Dasseneiland te ontruim, was daar 500 skape.²⁴⁾

Nadat in 1678 vrede gesluit is, het die Kompanjie aanvank-

119/

20) A.J. Böeseken (red.): Resolusies van die Politieke Raad I, 15.9.1668, p. 379.

21) V.C. 5 Day Book, 30.10.1668, p. 346.

22) V.C. 5 Day Book, 4.7.1669, p. 576.

23) C 495 Uitgaande Brieven I: J. Borghorst - Here XVII, 22.3.1669, pp. 270 - 271.

24) V.C. 6 Day Book, 4.8.1672, p. 406.

lik nie weer dié eiland gebruik nie. Vryburgers is egter toegelaat om dit te bewei teen 'n jaarliks betaling van 24 skape.²⁵⁾

Teen die einde van die sewentiende eeu het die vryburgers ook hulle skape van die eiland weggeneem. Die redes vir die beëindiging van die skaapboerdery dáár was soos volg: Dasseneiland is ongeveer 40 seemyl (74 kilometer) van Tafelbaai af. Dit het meegebring dat skape nie altyd gou genoeg na die Tafelvallei vervoer kon word wanneer vleis dáár dringend benodig was nie. Dit het ook veroorsaak dat, indien die vaart enigsins deur byvoorbeeld teenwinde²⁶⁾ vertraag is, van die skape op see gevrek het. Boonop het die afstand van die Kasteel af dit vir die Kompanjie moeilik gemaak, om die skape in tyd van oorlog te kan beskerm.²⁷⁾ Ten slotte het karige weiding gedurende die somermaande die skape se kondisie laat afneem en hulle ook baie vatbaar vir siektes gemaak.²⁸⁾ Elke somer moes die kudde gevolglik drasties verminder word.²⁹⁾ Dié probleem is vererger deurdat konyne wat Jan van Riebeeck

120/

25) C 505 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII, 16.6.1696, p. 72.

26) C 495 Uitgaande Brieven II: H. Crudop - G. Jansz., 17.11.1671, p. 1234.

27) C 505 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII, 16.6.1696, p. 72.

28) C 495 Uitgaande Brieven II: J. Borghorst - Here XVII, 19.3.1670, p. 606.

29) Vgl. V.C. 5 Day Book, 29.11.1670, p. 978; V.C. 6 Day Book, 17.11.1671, p. 325.

in 1656 in opdrag van die Here XVII op Dasseneiland geplaas het, met die oog op verversings vir skepe wat daar mag aandoen,³⁰⁾ so buitensporig vermeerder het dat hulle die weiding so verrinneweet het dat daar teen 1679 nie meer vir die skape genoeg te vrete was nie.³¹⁾ Gebrek aan goeie en konstante weiding was een van die hoofredes waarom die vryburgers hulle skaapboerdery dáár gestaak het.

Ondanks dié probleme was daar teen die einde van die agttiende eeu weer 'n poging om met skape op Dasseneiland te boer. In Oktober 1792 het een van die vleispagters, Sebastiaan Valentyn van Reenen, 'n versoek tot kommissarisse Nederburgh en Frykenius gerig om Spaanse basterskape op Dasseneiland te mag teel.

Van Reenen was van mening dat die eiland uiters geskik was vir sý doeleindes. Hy sou dáár sy teelwee só goed kan isoleer dat hy nie las met verbastering en siektes sou hê nie. Die eiland het ook vir hom 'n voordelige ligging gehad: dit was teenoor sy plaas Ganzekraal; van die strand op dié plaas was dit slegs 'n uur se roei na Dasseneiland.³²⁾

Nederburgh en Frykenius het dié aansoek vir kommentaar na die Politieke Raad verwys. Hulle het die verdienstelikeheid daarvan ingesien en was van mening dat Van Reenen met

121/

30) C 409 Inkomende Brieven II: Here XVII - J. van Riebeeck, 9.5.1656, p. 609.

31) C 505 Uitgaande Brieven: S. van der Stel - Here XVII, 16.6.1696, p. 72.

32) C 696 Verslag en Bylagen, 1792 - 1793: S. van Reenen - Nederburgh en Frykenius, ongedateerd, p. 74.

só 'n skaaptelery 'n skaapras aan die Kaap tot stand sou kan bring waarvan die wol na Nederland uitgevoer sou kan word. Ook het hulle met Van Reenen saamgestem dat geen geskikter plek vir sy doeleindes gevind kon word nie.

Die Raad was egter ook die mening toegedaan dat, voordat die aansoek goedgekeur sou kan word, maatreëls in die werk gestel moes word om te voorkom dat Van Reenen die eiland misbruik. Hulle was bevrees dat hy onwettig verversings aan Noord-Amerikaanse en Engelse walvisskepe sou verskaf en dat hy met sy skaapboerdery op Dasseneiland die robbevangs dáár sou benadeel.³³⁾

Bedag op dié gevare, het die Politieke Raad aanbeveel dat die aansoek toegestaan word, onderworpe aan die volgende voorwaardes:

1. Slegs basterskape en Spaanse skape mag op Dasseneiland aangehou word.
2. Die vergunning sou net vir 'n jaar geld, en dit sou hernieu kan word. By herhaling van die aansoek moes dit vergesel wees van 'n opgaaf van die getal skape wat op die eiland aangehou word en moes monsters van hulle wol getoon word.
3. Geen geboue, behalwe 'n hut vir die skaapwagters, sou opgerig mag word nie.

122/

33) C 696 Verslag en Bylagen: Raad van Politie - Nederburgh en Frykenius, 25.10.1792, pp. 77 - 79.

4. Net skaapteelt sou daar beoefen mag word.
5. Nie meer lewensmiddele as 'n maand se proviand vir die skaapwagters sou na die eiland geneem mag word nie.
6. Plaaslike walvisvangers en robbevangers moes vry toegang tot die eiland gewaarborg word.
7. 'n Bevelskrif in vier tale moes aan Van Reenen gegee word waarin die bevelvoerders van vreemde skepe verbied word om op die eiland handel te drywe.
8. Van Reenen sou alle vaartuie wat hy gebruik teen sonsondergang op die strand moet laat sleep.

Nadat Nederburgh en Frykenius dié verslag bestudeer het, het hulle Van Reenen se versoek afgekeur³⁴⁾ omdat hulle geoordeel het dat, ten spyte van hierdie voorwaardes, smokkelhandel op Dasseneiland nie doeltreffend uitgeskakel sou kan word nie. Dit sou daartoe kan lei dat buitelandse skepe by Dasseneiland in plaas van by Tafelbaai aandoen vir verversings. Hulle het ook aangevoer dat Van Reenen se aanwesigheid op die eiland vir die robbevangs nadelig sou wees, aangesien die robbe dan nie meer jaarliks hulle kleintjies dáár sou kom werp nie.³⁵⁾

DIE INSKEPING VAN GRAAN

Alhoewel in die omgewing van Saldanhabaai en St. Helenabaai reeds in 1740 boere was wat, náás die veeboerdery, ook graan-

123/

34) C 689 Brieven van Commissarissen-Generaal Nederburgh en Frykenius: Nederburgh en Frykenius - Raad van Politie, 1.11.1792, p. 719.

35) C 689 Brieven van Commissarissen-Generaal Nederburgh en Frykenius: Nederburgh en Frykenius - Raad van Politie, 1.11.1792, p. 720.

bou beoefen het,³⁶⁾ het veeboerdery tot in die laaste dekades van die agtiende eeu die hoofboerderybedryf van dié gebied gebly.³⁷⁾ Dit kan toegeskryf word aan die afstand van die Kaapse mark en die swak paaie daarnatoe.

Teen 1789 was dit duidelik dat drastiese maatreëls getref sou moet word om graanbou te stimuleer. Die misoeste van 1781 tot 1786 het 'n noodtoestand geskep, en alhoewel daar in 1789 'n goeie graanoes was, kon niemand oor die graansituasie gerus wees nie. Tot in daardie stadium is graan nog net per boot van Mosselbaai en Plettenbergbaai af na die Tafelvallei vervoer;³⁸⁾ die graan van die Saldanhabaai- en Bergriviergebied af moes per wa vervoer word. Die boere was ook nie toegelaat om dáár aan skepe graan te verkoop nie. In 1789 het die Politieke Raad egter, met die doel om die boere in dié gebied aan te moedig om meer graan te saai, besluit dat graan ook per vaartuig van Saldanhabaai af na Tafelbaai vervoer sou mag word.³⁹⁾

Aan die ekwipasiemeester, Cornelis Cornelisse, is opdrag gegee om vas te stel wáár en wanneer die graan ingeskeep sou kan word en watter vaartuie daarvoor gebruik moes word.

In November 1789 het Cornelisse aanbeveel dat die graan van die boere van die plase Witteklip, Heuningklip en Patryzen-

124/

36) Vgl. C 525 Uitgaande Brieven: Swellengrebel - C. Espenhout, 14.6.1740, pp. 605 - 607.

37) C.P. Thunberg: Travels I, p. 145.

38) J.H.D. Schreuder: Die Geskiedenis van ons Graanbou (1652 - 1795), pp. 154 - 160.

39) C 86 Resolutien, 13.11.1789, pp. 371 - 372.

bergh, en moontlik ook dié van die Benede-Bergrivier, by Hoedjiesbaai ingeskeep sou kan word en die ander boere sn by Stompheoek.⁴⁰⁾ Vir dié doel sou die skepe wat graan van Mosselbaai en Plettenbergbaai af vervoer, gebruik kan word. Aangesien hulle gedurende die wintermaande in hierdiebaaie nodig was, sou hulle van November tot Maart na Saldanhabaai kan vaar. 'n Platboomskuit sou benodig word om die graan aan boord te bring.⁴¹⁾

Intussen is die poshouer van Saldanhabaai (Jacobus Stoffberg) en die baas van die Kompanjiespos by De Groene Kloof gelas om die boere in die omgewing van Saldanhabaai en St. Helenabaai te besoek met die doel om vas te stel of, en indien wel, hoeveel koring en gars hulle sou kan lewer.⁴²⁾

In Desember 1789 het hulle berig dat daar in dié twee baaie 'n "redeljk quantiteit Tarwe en garst" was. Die boere sou bereid wees om dit na Saldanhabaai te bring mits hulle vóóraf weet wat die pryse is wat die Kompanjie bereid sou wees om vir hulle graan te betaal en hulle daarmee tevrede is.⁴³⁾

Stoffberg is hierop beveel om 'n volledige opgaaf van die te verwagte hoeveelheid graan aan die Politieke Raad te verstrek. Hy moes die boere meedeel dat die Kompanjie bereid sou wees om daarvoor dieselfde prys te betaal as vir grane wat in Tafelbaai gelewer word. Van diegene wat hulle graan

125/

40) Sien Barbier-kaart, teenoor p. 153.

41) C 86 Resolusien, 27.11.1789, p. 436; C 321 Memorien en Rapporten, 24.11.1789, pp. 969 - 971.

42) C 473 Inkomende Brieven: G. Smitsdorff - C. van de Graaff, 19.11.1789, p. 553.

43) C 86 Resolusien, 11.12.1789, pp. 723 - 730.

by Saldanhabaai lewer, sou 5 persent vir vervoerkoste afgetrek word. Dit sou daarop neergekom het dat 'n boer $22\frac{2}{3}$ riksdalders per vrag van tien sakke koring en $11\frac{1}{3}$ riksdalders per vrag van tien sakke gars sou uitkry.

Die Politieke Raad het ook besluit om 'n skip wat teen die middel van Januarie 1790 na Saldanhabaai moes gaan om hout te haal, te gebruik om die graan in te skeep. Vir graan wat hier gelewer word, sou 10 persent vervoerkoste afgetrek word.⁴⁴⁾

In Januarie 1791 is die fregat De Meermin en die hoeker Sterrenschans respektiewelik na St. Helenabaai en Saldanhabaai gestuur.⁴⁵⁾ Die skepe was onder die bevel van kaptein Francois Duminy. Hy en 'n groep, bestaande uit kaptein Jan Valckenburg, luitenant Pieter de Baar, artillerie-luitenant Johan Frederic, ekwipasiemeester Cornelis Cornelisse en kadetbombardier Josephus Jones, het opdrag ontvang om St. Helenabaai te gaan ondersoek. Hulle moes vasstel wáár die beste landingsplek was; of die riviermonding vir kleiner bote bevaarbaar was; of bote dwarsdeur die jaar in die rivier geanker sou kon word; en hóé naby aan die monding en in watter tyd van die jaar groter skepe in St. Helenabaai sou kan anker werp. Hulle moes ook bepaal of die graan van die boere wie se plase noord van die Bergrivier geleë is en dié van die boere ten suide van die Bergrivier respektiewelik in St. Helenabaai en by Stompe-

126/

44) C 87 Resolusien, 20.4.1790, p. 585.

45) C 90 Resolusien, 11.1.1791, p. 17.

hoeck ingeskeep sou kan word.⁴⁶⁾

Drie dae ná hulle aankoms was dit vir Duminy en sy groep duidelik dat graan nie by die monding van die Bergrivier ingeskeep sou kan word nie. Dáár was onder andere sandbanke wat die deurgang bemoeilik het en De Meermin kon as gevolg van die vlak water nie nader as $2\frac{1}{2}$ uur se roei van die monding af anker neerlaat nie.⁴⁷⁾ Duminy het gevolglik besluit om die graan by 'n sandbaaitjie naby Soldatenpost in te laai.

Intussen het van die boere alreeds hulle graan by die Bergriviermonding afgelaai. Met die uitsondering van 'n paar boere wat so ontevrede was oor die verandering van inskeepplek dat hulle gedreig het om hulle graan net daar by die monding te laat lê,⁴⁸⁾ het die meerderheid aanvanklik besluit om hulle graan na Soldatenpost te vervoer. Hierdie boere is egter later deur een van die plaaslike inwoners, ene Charles Bergers, opgerui sodat ook hulle nie met Duminy wou saamwerk nie. Hulle het toe besluit dat diegene wie se plase suid van die Bergrivier geleë was, hulle graan by Stompehoeck sou lewer, terwyl diegene wie se plase ten noorde van die rivier was, hulle graan net by die Bergriviermond sou lewer.⁴⁹⁾

Vanweë dié onverkwiklike toestand het De Meermin op 7 Febru-

127/

46) C 706 Instructien, 12.1.1791, pp. 421 - 423; F. Duminy: Dagboeke, p. 26.

47) C 90 Resolutien, 4.2.1791, pp. 180 - 181.

48) C 475 Inkomende Brieven I: J. Stoffberg - J. van de Graaff, 23.1.1791, p. 51.

49) C 475 Inkomende Brieven I, 1791 - 1792: J. Stoffberg - J. van de Graaff, ongedateer, p. 51.

arie 1791, toe dit op die punt gestaan het om St. Helena-baai te verlaat, net 110 mud koring en 27 mud gars wat deur twee boere, Carnspek en Stockenstroom, gelewer is, aan boord gehad. Hulle twee het, ten spyte van die ander boere se besluit, hulle graan na die inskeepplek by Soldatenpost vervoer.⁵⁰⁾

Op 22 Januarie 1791 het De Sterrenschans in Saldanhabaai aangekom en graan ingeskeep, onder andere van sommige boere wat blykbaar noord van die Bergrivier geboer het en tevore oproerig was. Hoeveel graan ingeskeep is, kon nie vasgestel word nie.⁵¹⁾

Ten spyte van dié ontevredenheid het 16 boere later in 1791 'n versoekskrif tot die Politieke Raad gerig waarin hulle gevra het dat hulle graan met die komende oestyd wêér in St. Helenabaai ingeskeep moes word. Dit is nie toegestaan nie, want die Politieke Raad het gedink dat die hoeveelheid graan wat hulle sou kan lewer, nie só 'n uitgaaf sou regverdig nie. Die bewindhebbers het ook aangevoer dat hulle op daardie tydstip nie 'n geskikte vaartuig vir dié doel beskikbaar sou hê nie.⁵²⁾

In 1792 is gevolglik slegs by Saldanhabaai graan ingeskeep. Daar was 710 mud koring en geen gars nie. Dit is deur die hoeker De Verwachting ingelaai en regstreeks na Batavia uit-

128/

50) C 90 Resolusien, 4.2.1791, pp. 181 - 184; C 475 Inkomende Brieven I: F. Duminy - J. van de Graaff, 4.2.1791, p. 17.

51) C 475 Inkomende Brieven I: J. Stoffberg - J. van de Graaff, 23.1.1791, p. 91; C 94 Resolusien, 11.11.1791, p. 63.

52) C 94 Resolusien, 11.11.1791, pp. 57 - 63.

gevoer.⁵³⁾ Die hoeveelheid graan wat gelewer is, was baie minder as die 990 mud koring en 150 mud gars wat die boere volgens hulle voorlopige opgawe belowe het.⁵⁴⁾

Tot die einde van die Kompanjiestydperk is nie weer by Saldanhabaai graan ingeskeep nie. Die vernaamste redes hiervoor was goeie ooste nader aan die Tafelvallei, 'n graansurplus aan die Kaap omdat graanuitvoer na die Ooste weens 'n oorlog tussen Nederland en Frankryk langelê is, die opsegging in 1792 van die ooreenkomste van 1789 en 1790 tussen die Politieke Raad en die boere in verband met die aankoop van hulle graan, asook die feit dat Nederburgh en Frykenius boere toegelaat het om hulle produkte privaat, o.a. aan Amerikaanse skepe, te verkoop. Een van dié skepe, die Eliza, het in 1793 koring, rog en gars in St. Helenabaai ingeskeep.⁵⁵⁾

In 1803 het die private skoener Saldanhabaay Pacquet vir die regering gars van Saldanhabaai af na Tafelbaai vervoer.⁵⁶⁾

Eers in 1805 het graanbou in dié omgewing weer van regeringsweë aandag geniet. Daar was toe weer 'n ernstige graantekort aan die Kaap omdat die koringproduksie nie in verhouding met

129/

53) C 95 Resolusien, 6.3.1792, p. 678.

54) C 95 Resolusien, 6.3.1792, pp. 679 - 680.

55) C 692 Bylagen en Verslag van Nederburgh en Frykenius: Politieke Raad - Nederburgh en Frykenius, 12.10.1792, p. 646; C 99 Resolusien, 18.12.1792, pp. 960 - 961; C 212 Bylagen: J.F. Kirsten - A.J. Sluysken, 11.12.1793, pp. 959 - 961; C 707 Instruktien, 16.12.1793, pp. 269 - 270.

56) B.R. 4 Resolusien IV, 26.10.1803, p. 2088.

die aanvraag toegeneem het nie. In 1806 is, byvoorbeeld, nie méér koring as in 1798 geproduseer nie, terwyl die bevolking van die Kolonie van 32 000 in 1795 tot 77 000 in 1806 toegeneem het.⁵⁷⁾ Die Regering het 'n Graankommissie aangestel om hierdie probleem te ondersoek en daarvoor verslag te doen.⁵⁸⁾ Die Kommissie was van oordeel dat die graanbou in die omgewing van Saldanhabaai net suksesvol gestimuleer sou word as die boere hulle graan by Saldanhabaai kon lewer en dit nie na die Tafelvallei hoef te vervoer nie.

Om die lewering dáár te vergemaklik, het hulle voorgestel dat twee graanmagasyns opgerig moes word, te wete by Stomphehoek en Hoedjiesbaai. As daar magasyns is, sou dit nie meer vir skepe nodig wees om in die baai te wag totdat genoeg graan gelewer is nie, en sou die boere ook in staat gestel word om hulle graan aan te ry wanneer dit vir hulle geskik is.

Stomphehoek en Hoedjiesbaai is voorgestel omdat hulle nie maklik deur die geskut van 'n vyandelike vaartuig getref sou kan word nie en hulle ook gerieflik was vir inskepingsoeleindes.

Die magasyn by Stomphehoek moes 150 voet by 15 voet (47,22 meter by 4,72 meter) groot wees en die een by Hoedjiesbaai

130/

57) D.J. van Zyl: Die Geskiedenis van Graanbou aan die Kaap, 1795 - 1826, pp. 34,70.

58) B.R. 12 Resolusies III, 5.6.1805, p. 1798.

50 voet by 18 voet (15,77 meter by 5,66 meter). Wat boumateriaal betref, het die Graankommissie gerapporteerd dat by Saldanhabaai volop riet, klip vir messelwerk en kalk was. Slegs hout en ysterwerk sou van die Kaap af daarnatoe vervoer moet word.

Die Graankommissie het bereken dat dié twee geboue die regering 4 000 riksdaalders sou kos. Dié bedrag sou verhaal kan word deur vir tien sakke graan, gelewer in Saldanhabaai, ses riksdaalders minder as in Tafelbaai te betaal.⁵⁹⁾

Na ontvangs van hierdie rapport het goewerneur Janssens vir Stoffberg na die Kaap laat kom om dié aangeleentheid met hom te bespreek. Stoffberg het voorgestel dat net één magasyn, groot 30 voet by 13 voet (9,34 meter by 4,09 meter) opgerig moes word, en wel by Stomphehoek. Hy was van mening dat graan ook met klein vaartuie na Tafelbaai verskeep sou kan word.⁶⁰⁾

In Julie 1805 het die Politieke Raad besluit dat 'n magasyn by Stomphehoek en met die afmetings wat Stoffberg voorgestel het, opgerig moes word. Die bouwerk moes in September begin. Die gebou moes van klip wees en twee verdiepings hoog wees. Die toesig oor die oprigting daarvan is aan Stoffberg opgedra.⁶¹⁾

Kort nadat hierdie besluit geneem is, het Stoffberg die

131/

59) B.R. 12 Resolusien III, 5.6.1805, pp. 1800 - 1803.

60) B.R. 12 Resolusien III, 3.7.1805, p. 2089.

61) B.R. 12 Resolusien III, 3.7.1805, p. 2095.

Politieke Raad versoek om werksmense en gereedskap na Saldanhabaai te stuur sodat hulle kon begin om klippe en kalk vir die bouwerk gereed te maak.⁶²⁾

Die bouwerk het egter uiters langsaam gevorder; in Desember 1805 het die boumateriaal nog nie eens in Saldanhabaai aangekom nie.⁶³⁾ In hierdie maand het die Politieke Raad toe met 'n boer, Dirk Slabber van Geytenbergsfonteyn, 'n ooreenkoms aangegaan vir die bou van 'n magasyn. Dit sou heelwat groter wees as die een waarop vroeër in dié jaar besluit is.

Volgens hierdie ooreenkoms moes Slabber vir 2 000 riksdaal-
ders 'n klipgebou, 100 voet by 18 voet (31,45 meter by 5,66
meter) groot, by Stompehoeck oprig. Die voltooiingsdatum
sou 30 November 1806 wees.⁶⁴⁾ Die Raad het belowe om
vóór 1 Augustus 1806 die benodigde boumateriaal in Saldan-
habaai af te lewer.

Die gebou is egter nooit opgerig nie. Voordat die materiaal
afgelewer kon word, is die Kolonie deur Brittanje herower.

Alhoewel daar nog nie 'n magasyn was nie, het Jacobus Stoff-
bergh in die begin van 1806 van die boere graan by Stompe-
hoeck ontvang.⁶⁵⁾ Die graan is in tente opgeberg.⁶⁶⁾

132/

62) B.R. 12 Resolusien III, 31.7.1805, pp. 2391 - 2392.

63) B.R. 90 Uitgaande Brieven: J. Truter - J. Stoffberg,
9.12.1805, p. 149.

64) B.R. 14 Resolusien V, 18.12.1805, p. 3818.

65) S.D. Naude (red.): Kaapse Plakkaatboek III, 6.12.1805,
p. 269.

66) B.R. 14 Resolusien V, 11.12.1805, p. 3792.

HOOFSTUK IXDIE NEDERLANDERS EN ENGELSE BOTS IN SALDANHABAAI, 1781

Ten gevolge van die Amerikaanse Onafhanklikheidsoorlog, wat in 1776 uitgebreek het, het daar ook oorlog tussen Nederland en Engeland ontstaan. In 1778 het Frankryk met die opstandelinge 'n verdrag gesluit waarvolgens hy o.a. hulle onafhanklikheid erken het en met hulle 'n handelsooreenkoms aangegaan het. Later in dieselfde jaar het die Engelse en Franse vlote alreeds slaags geraak. In 1780 het Engeland ook die Nederlandse Republiek die oorlog aangesê omdat laasgenoemde se koopliede 'n belangrike handel in kontraband met die Amerikaners en Franse gedryf het.

Die oorlog het aanvanklik vir Nederland baie teenspoedig verloop: Die Engelse het talle Nederlandse handelskepe buitgemaak en Nederland het o.a. van sy Wes-Indiese geweste verower. In die eerste stadium van die oorlog het die Britse regering ook 'n eskader uitgerus om die Kaap te verower en langs dié weg die V.O.C. se handel met die Ooste-lam te lê.¹⁾

Op 13 Maart 1781 het dié eskader, bestaande uit 46 skepe, onder bevel van kommodoor Johnstone van Spithead vertrek.²⁾

Die Nederlandse regering het hiervan te hore gekom en by

133/

1) A.H. Johnson: The age of the Enlightened Despot, 1660 - 1789, pp. 201 - 203; G.A. le Roux: Europese Oorloë en die Kaap, 1652 - 1795, pp. 96, 100.

2) G.A. le Roux: Europese Oorloë en die Kaap, 1652 - 1795, p. 101.

die Franse regering om hulp aangeklop. Hierop is Admiraal De Suffren met 'n sterk vloot van linieskepe en fregatte na die Kaap gestuur om die Engelse poging te probeer verydel.³⁾

Terwyl Johnstone se skepe by die Kaap Verdiese eiland St. Jago verversings ingeneem het, het De Suffren hom ingehaal en aangeval. In 'n geveg wat een-en-n-half uur lank geduur het, is die Franse aanval afgeslaan, maar Johnstone was nie in staat om sy sukses op te volg nie. Hy het egter die hoop gekoester dat De Suffren by 'n Brasiliaanse hawe sou moet aandoen vir herstelwerk en dat hy sodoende vóór die Franse vloot in Tafelbaai sou kan aankom.⁴⁾

De Suffren het egter, omdat hy anders as die Engelse geen handelskepe by hom gehad het nie, eerste die Kaap bereik.⁵⁾ Op 24 Junie was die grootste gedeelte van sy vloot alreeds in Simonsbaai.

Intussen het agt skepe van die V.O.C. se retoervloot in Tafelbaai aangekom. In April 1781 het die Politieke Raad, wat toe reeds van die oorlog verneem het, besluit om vyf van hulle na Saldanhabaai en die ander drie na Houtbaai te stuur waar hulle moes vertoef totdat hulle onder geleide

134/

3) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, p. 9.

4) G.A. le Roux: Europese Oorloë en die Kaap, 1652 - 1795, p. 101.

5) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, p. 21.

na Nederland sou kan vaar.⁶⁾

Die Politieke Raad het opdrag gegee dat hierdie skepe se bemannings verskeie voorsorgmaatreëls moes tref om hulle teen 'n vyandelike aanval te beskerm. Die kajuitruimte en tussendekse ruimte van die skepe moes leeggemaak word sodat geskut daarin opgestel sou kan word.⁷⁾ In Saldanhabaai aangekom, moes hulle tot by Schapeneiland opvaar en dáár in lynformasie anker werp.⁸⁾ Die seile moes afgehaal word en aan die suidekant van die baai op 'n hoeker gebêre word.

As die skepe deur die vyand oorrompel word, moes hulle aan die brand gestee word en die maste gekerf word. Dieselfde moes gebeur met die hoeker waarop die seile is.⁹⁾

Ten einde die gebruik van brandskepe deur die vyand te ontmoedig moes 'n borswering van pale in die vorm van 'n half-maand aan die seekant van die V.O.C.-skepe geanker word.

Ten slotte het die Politieke Raad beveel dat 'n battery van agtponderkanonne aan albei kante van die ingang tot Saldanhabaai geplaas moes word.¹⁰⁾

135/

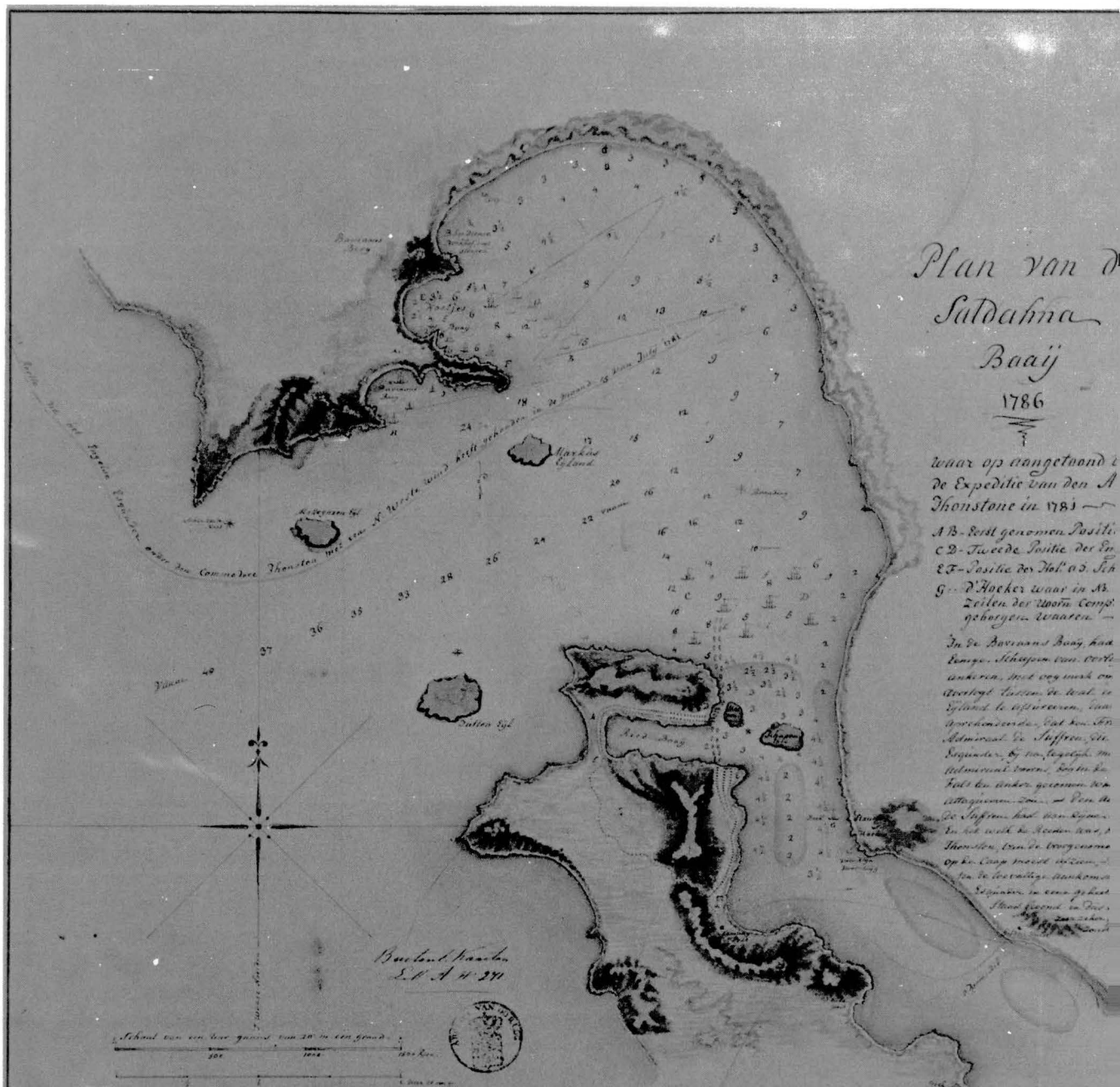
6) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1782, Deel I (Inkomende Brieven: Raad van Indië - Goewerneur, 5.11.1781), p. 383.

7) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1782, Deel I (Resolutien, 5.3.1782), p. 97.

8) C 73 Resolutien, 2.4.1781, pp. 217 - 218.

9) C 73 Resolutien, 2.4.1781, p. 218.

10) C 73 Resolutien, 2.4.1781, p. 219.



De Perlingen Zyn door den Heer Capityn
Ter Zee J. Van Gennip in persoon gedaan
trijde dat den Zelfs afdaar, in den Jaare 1781
Commanderende den Derd Comp^t Schepen
in de Hoopds Baaig, Ten anker lag

Op het Stuk is ook Volgens opgave
van den Heer van Gennip gebracht, de Ruitte
die door den Engelschen Commandore is gekonden
met een N. Weste Wind, wannier den Zelve
Deze Boort met Zijn Equidier is binnen gevallen
en de Voorn Compt Scheepen weg genomen
Heeft en

No Alle dese peilingen. Zyn gedaan Waanne
 op $\frac{1}{2}$ na, de Vloed, tyde van Nieuw of volle Maan.
 op zyn hoogste was. de Vloed gaat circa 7 u 30 op. uit.
 De Gronden Zyn alle Fyn Zand, gemengt
 met Schulpjes.

De Vloet van Thonston was sterk 6 Schepen van Linie 3 Fregt-
on 36 Transp. Schepen - hy dande sold en gewoog - matmen een
4000 man - Het vloed voor in de maand van July desjaars 1781 -

Het Engelsche Esquadr^e is volgens de met rood en geel geconleurde g.
Lijn, binnen geveeld. En de Lijn eenige Schepen van oorlog in of voor de
Baay ten Anker gekomen: Onse Vapen Schepen lagen aldaar Digt te
Wal gequeterd, a, b, c, d: — Het Volk van d. Holl^e Schepen is by Abee
geveel, en hebben zig ten Noordwaards op, geretireerd; — Voorts waerde over
Schepen ten Anker gekomen Onkundig, e, f, g, h, i: — En hebben eenige
getand by D. dewelke gemascheerd zijn, door de Land-Engle L. en L. en wijdes
de Zegenaamde Noord-Brij, over den Berg waar op de Vlag gepland is, tel op d
Pou. L. — nader hand zynze geland by E, dat veel beter was. —

Als Wanneer den Vland van Zyn Scheepen in de Bariaans-Boog eenige Joeppe Landen hadden Ware ons Zee-Polk de Geltraite te Lande konnen Afjagden (20) Boog is een goede Anker-plaats. Ten Noord-Backer ontwaan al de Zeeba doet Solars Scheepen geborgen Waaren had niet onoverzigtig ontwaan den Ruympen Sted des den Vland. in aanden. Vreel. en den Sted al de Scheepen was overten land.

(10) om de zoo linden zoo het bij a te en 2 op het een ander van den vloed den heel groot
bevoordene om in het Groot de murenscheit - den eijl van gennep heel de een en drie
de noord het een linden zoo. Noord een linden om in het de een linden om in het de een
het groot heel de een linden zoo. Noord een linden om in het de een linden om in het de een
den een linden om in het de een linden om in het de een linden om in het de een linden om in het de een

Johnstone se aanval op V.O.C.-skepe, 1781.
(Kaapse Argiefbewaarpark)

Op 13 Mei 1781 het die vyf retoerskepe Hoogcarspel, Honcoop, Middelburg, De Paarl en Dankbaarheid na hulle skuilplek vertrek.¹¹⁾ Die uitvarende Kompanjieskip Held Woltemade wat reparasiewerk in Saldanhabaai moes ondergaan, het hulle vergesel. Gerrit Harmeyer van die Hoogcarspel was bevelvoerder van die groep.

By hul aankoms in Saldanhabaai het dit geblyk dat sommige van die Politieke Raad se opdragte onuitvoerbaar was. Die batterye kon nie opgerig word nie omdat die hoë branding by Marcuseiland die ontskeping van kanonne onmoontlik maak het. Die afstand tussen Marcuseiland en Hoedjiespunt was te groot om effektief met agtponderkanonne bestryk te kan word.¹²⁾ Die beoogde ankerplek het ook problem opgelower, want die water by Schapeneiland was te vlak vir die retoerskepe met hulle groot diepgang.¹³⁾

In die lig van dié probleme het die Politieke Raad besluit dat die skepe in Hoedjiesbaai moes anker werp en dat die batterye dáár opgerig moes word.¹⁴⁾ Dit is toe gedoen; hulle is net agter Hoedjiespunt geanker.^{14b)}

Intussen het Johnstone sy reis van St. Jago af hervat. Toe hy teen die begin van Junie nog nie sy bestemming bereik het nie, het hy met die moontlikheid begin rekening hou dat De Suffren alreeds in Tafelbaai aangekom het.

136/

11) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1781 (Dagh-register, 13.5.1781), p. 243.

12) C 73 Resolutien, 26.5.1781, p. 349.

13) C 73 Resolutien, 26.5.1781, pp. 350 - 351.

14) C 73 Resolutien, 26.5.1781, pp. 353 - 354.

14b) Sien kaart hiernaas.

Toe sy skepe gevolglik op 12 Junie die kus van Suidelike Afrika in sig kry, het hy 'n verkenningsgroep vooruit gestuur.¹⁵⁾ Hierdie skepe het op 30 Junie die Held Woltemade, wat intussen van Saldanhabaai na Ceylon vertrek het, nie ver van Saldanhabaai af nie oorrampel.¹⁶⁾ Op grond van inligting wat bemanningslede van die Held Woltemade laat uitlek het, het Johnstone op 9 Julie, toe die verkenningskepe weer by sy vloot aangekom het, geweet van De Suffren se aankoms en van die aanwesigheid van die vyf retoerskepe in Saldanhabaai.¹⁷⁾

Hy het nou besluit om die skepe in Saldanhabaai aan te val. Sy aanvalsplan wat hy op 20 Julie aan sy ondergeskiktes bekend gemaak het, het soos volg gelui:

Die aanval sou op 21 Julie plaasvind. Twee skepe - die Lark en die Janson - moes 150 troepe aan die noordoostelike kant van Hoedjiesbaai ontskeep. As die Nederlanders hulle skepe verlaat en vlug, moes hierdie skepe hulle aftog afsny.

Twee ander skepe - die Diana en die Royal Charlotte - moes na Baviaansbaai gaan en die battery wat naby Hoedjiespunt opgerig is, buite aksie stel. Daarna moes dié skepe se soldate na Hoedjiesbaai marsjeer.

Die skepe Pondicherry en Resolution moes na Rietbaai vaar en van dár af die nabygeleë Kompanjiespos gaan beset.¹⁸⁾

137/

15) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, p. 22.

16) H.K. Jaffrays (red.): Kaapse Archiefstukken, 1781, Deel I (Inkomende Brieven: Raad van Indië - Goewerneur, 18.10.1782), p. 354.

17) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, p. 23.

18) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, pp. 34 - 35.

Die hoofaanval sou met die vloot se linieskepe gerig word teen die retoerskepe in Hoedjiesbaai.

Omdat Johnstone gedink het dat die Nederlanders ná die eerste Engelse salvo die stryd gewonne sou gee, het hy beveel dat dit die Engelse linieskepe se hooftaak sou wees om te verhoed dat die Nederlandse matrose hulle skepe aan die brand steek en ontvlug.¹⁹⁾

Kort voor nege-uur die oggend van 21 Julie 1781 het Johnstone met 16 van sy skepe Saldanhabaai genader.²⁰⁾ Nog 17 skepe het ten noorde van die baai anker neergelaat.

Die Nederlanders op die retoerskepe het van die vyand bewus geraak toe vanaf die Posberg 'n noodsein gegee is. In die lig van die Engelse oormag het hulle besluit om nie teenstand te bied nie. Hulle het die ankertoue deurgekap, en nadat pogings aangewend is om die skepe aan die brand te steek, het hulle in bootjies gespring en in aller eilandwaarts geroei.²¹⁾

Intussen het drie Engelse skepe tot naby die retoerskepe gevorder. Die vlagskip Romney het hulle eerste, kort vóór twaalfuur, bereik.

Om die vuur te blus en te verhoed dat die skepe strand, het die Engelse skepe onmiddellik bote neergelaat.²²⁾

138/

19) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, p. 35.

20) C 73 Resolutien, 3.8.1781, p. 449.

21) J. Silas: A Narrative of a Voyage to Arabia, India etc., p. 33.

22) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, pp. 37 - 38.



Olieverfskildery van die oornome van die V.O.C.-skepe in Saldanhabaai, 1781, gemaak deur Thomas Luny.

(Africana Museum, Johannesburg)

Op vier van die skepe kon die vuur geblus word. Op die vyfde, die Middelburg, het kaptein van Gennep egter sy werk goed gedoen²³⁾ en het die brand spoedig sulke afmetings aangeneem dat dit buite beheer was. Toe die skip in een stadium in die rigting van twee ander retoerskepe gedryf het, het die gevaar selfs bestaan dat die vuur verder sou versprei.²⁴⁾

Kommodoor Johnstone het egter die boot waarin hy was opdrag gegee om na die Middelburg te roei. Met behulp van ander bote het hulle die brandende skip na die land gestoot. Naby Hoedjiespunt het dit gestrand. Tien minute later het sy magasyn ontplof en het dié gedeelte van die skip bo die watervlak in duisende stukkies gespat.²⁵⁾

Omdat alle beskikbare manskappe nodig was om die retoerskepe te red, kon die Janson en die Lark nie hulle troepe ontskeep nie. Die troepe aan boord van die Royal Charlotte en Diana kon eers land nadat die brand geblus was. Toe die battery onbeman gevind is, het hulle volgens plan na Hoedjiesbaai gemarsjeer. Teen die tyd dat hulle daar aangekom het, het die bemannings van die V.O.C.-skepe alreeds aan wal gegaan en ongedeerd uit die gesig verdwyn. Hulle het op 26 Julie 1781 te voet by die Kasteel aangekom.²⁶⁾

Die troepe van die Fondicherry en die Resolution het, soos

139/

23) C 73 Resolutien, 9.10.1781, p. 559.

24) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, p. 38.

25) F. de Vaillant: Reize in die Binnenlanden van Afrika III, p. 52.

26) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1781 (Dagregister, 26.7.1781), p. 261.

beveel is, na Rietbaai gevaar en teen eenuur namiddag daar anker gewerp. Toe 'n offisier en 20 man die Kompanjiespos bereik, het hulle dit verlate gevind, want die soldate het dit kort na die verskyning van die Engelse skepe aan die brand gestee²⁷⁾ en na die oostelike oewer van die strandmeer geroei. Hier het die Engelse egter op 'n klompie van hulle vee beslag gelê.²⁸⁾

Meer as twee Engelse myle (3,2 kilometer) suid van Schapeneiland het die hoeker De Snelheijd met die retoerskepe se seile voor anker gelê. Omdat Johnstone reeds vóór die aanval hiervan bewus was, het hy aan die bevelvoerder van die Rattlesnake opdrag gegee om dadelik met die invaart in die baai op die hoeker te gaan beslag lê. Die Rattlesnake se manne het die Snelheijd onverhoeds oorval en gevolglik die seile in 'n onbeskadigde toestand gebuit.²⁹⁾

Teen middernag tussen 21 en 22 Julie was die vier gebuite skepe alweer vlot. Die volgende dag is hulle seile aangesit. Nadat die vloot water ingeneem het, het dit op 24 Julie die baai verlaat.³⁰⁾

Buite die baai het dit in twee verdeel. Die grootste gedeelte het na Indië gevaar. Johnstone het met die oorblywende agt skepe die gebuite Nederlandse skepe na Engeland geneem.³¹⁾

140/

27) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1782, Deel I (Resolusien, 19.3.1782), p. 107.

28) Anon: A Letter to Lord Viscount Howe, p. 40.

29) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1781 (Dagregister, 3.8.1781), p. 264.

30) C 73 Resolusien, 26.7.1781, p. 440.

31) J. Silas: A Narrative of a Voyage to Arabia, India etc., pp. 36 - 37.

Afgesien van die skepe het Johnstone drie gevangenes wat op die Nederlandse skepe was, saamgeneem. Hulle was lede van die gevolg van die Prins van Ternate wat na die Kaap verban en sedert 1775 daar was.³²⁾

Die nuus van die ramp in Saldanhabaai het die Kaap op 26 Julie bereik. Omdat die Politieke Raad nie kon vasstel of die Engelse vloot in daardie stadium nog in dié baai was nie, is 'n afdeling burgerkavallerie onder burgerluitenant Johannes Gysbert van Reenen onverwyld gestuur om te gaan ondersoek instel.

Van Reenen en sy afdeling het op 27 Julie om vieruur voormiddag in Saldanhabaai aangekom en hulle het gevolglik bevind dat die Engelse reeds die baai verlaat het.³³⁾

Die Saldanhabaai-insident het vir die Kaapse owerheid groot verleentheid veroorsaak. Uit meer as een oord is ernstige kritiek uitgespreek oor die wyse waarop hulle die hele aangeleentheid gehanteer het.

Die Here XVII was verbaas omdat die skepe se waardevolle vrag nie in Tafelbaai afgelaai is voordat hulle na Saldanhabaai gestuur is nie. Hulle was ook ontevrede dat die hoeker met die seile nie gelas is om na Tafelbaai terug te gaan nie. Voorts kon hulle nie begryp dat die bemanning van die battery by Baviaansbaai en die retoerskepe se kanonne nie weerstand gebied het nie. Ten slotte het hulle die

141/

32) C 73 Resolusien, 26.7.1781, p. 440.

33) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1781 (Dagregister, 26.7.1781, 29.7.1781), pp. 261, 262.

Politieke Raad se versuim om die skepe ná De Suffren se aankoms by Tafelbaai uit Saldanhabaai terug te bring, skerp gekritiseer.³⁴⁾

Die Direkteur en Raad van die V.O.C. se handelspos by Canton het ook hulle verbasinguitgespreek dat die Politieke Raad die skepe na 'n onbeskermdede hawe gestuur het en hulle daar gehou het ten spyte van die aankoms van die Franse beskermingsvloot in Valsbaai.³⁵⁾

'n Briewewisseling tussen die Here XVII en die Kaapse regering oor die omstandighede waaronder die ramp plaasgevind het, het tot in November 1785 voortgeduur.³⁶⁾ Dit is te verstane, want toe die ramp plaasgevind het, was die V.O.C. alreeds in 'n proses van ekonomiese agteruitgang, en die verlies van ses skepe met 'n waardevolle vrag van onder meer Oosterse porselein³⁷⁾ was gevolglik vir hulle 'n uiters gevoelige slag.

Dié gebeure het so 'n onuitwisbare indruk op die Kompanjiesowerhede gemaak dat geen geval ná 1781 opgespoor kon word waar hulle onder min of meer soortgelyke omstandighede skepe na Saldanhabaai gestuur het nie.

142/

34) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archeifstukken, 1782, Deel II (Inkomende Brieven: Here XVII - Goewerneur en Sekunde, 2.11.1781), p. 175.

35) M.K. Jeffreys (red.): Kaapse Archiefstukken, 1783, Deel I (Inkomende Brieven: Direkteur en Raad te Canton - Goewerneur en Sekunde, 2.1.1783), pp. 368 - 369.

36) Vgl. C 470 Inkomende Brieven I: Here XVII - Goewerneur en Raad, 23.11.1785, pp. 239 - 243.

37) F. de Vaillant: Reize in die Binnenlanden van Afrika III, pp. 159, 161.

Selfs die Bataafse owerheid aan die Kaap het die ramp van 1781 onthou. In 1804, toe Nederland wéér met Engeland in 'n oorlog gewikkel was, en aan die Kaap sewe Nederlandse skepe vasgekeer was, het die regering, ten spyte van die skippers se versoeke, beslis geweier dat hulle in Saldanhabaai mag gaan skuil.³⁸⁾

38) B.R. 5 Resolusien I, 4.2.1804, pp. 429 - 430.

HOOFSTUK XDIE BOTSINGS VAN 1796 EN 1806

In 1795 is Nederland deur die leërs van die Franse Republiek binnegeval en verower. Die Nederlandse stadhouer, Willem V, het na Engeland gevlug. Die Britse regering het verwag dat Frankryk geen tyd sou versuim om 'n militêre mag na die Kaap te stuur nie. Hy wou dit verhoed en het daarom, met verloff van die stadhouer, Britse troepe na die Kaap gestuur om dit as 'n Nederlandse besitting te beskerm. Die Prins van Oranje het toe, op versoek van die Britse regering, 'n skriftelike bevel vir alle bevelvoerders van Nederlandse besittings uitgereik waarin hulle gelas is om Britse skepe en troepe te ontvang met die doel om dié gebiede teen die vyand (d.i. Frankryk en die Fransgesinde regering van die Bataafse Republiek) te beskerm, met dien verstande dat, sodra daar vrede gesluit is, die Engelse dit weer aan Nederland sou oorhandig.

In Maart van dié jaar is 'n Britse besettingsmag gevolglik na die Kaap gestuur. Die plaaslike troepe het min teenstand gebied en op 16 September is die akte van oorgawe aan Brittanje onderteken.¹⁾

Die regering van die Bataafse Republiek, wat kort ná die vlug van Willem V in Nederland tot stand gekom het, het hierop besluit om die Nederlandse kolonies wat deur Brittanje beset is, te bevry.²⁾

144/

1) H.B. Giliomee: Die Kaap tydens die Eerste Britse Bewind, pp. 30 - 34.

2) J.C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-
wezen V, p. 236.

Vir dié doel het Nederland die hulp van Frankryk ingeroep. In Parys het die Bataafse gesante, Jacob Blauw en Casper Meyer, aanvanklik daarin geslaag om die Franse Minister van Buitelandse Sake, De la Croix, en die Minister van Seevaart, Turquet, te oortuig dat die Britse besetting van die Kaap vir die Bataafse Republiek 'n gevoelige slag was. 'n Plan vir die bevryding van die Kaap deur 'n gesamentlike Frans-Bataafse taakmag is toe uitgewerk.

Toe die State-Generaal op 18 November 1795 aan kaptein Engelbertus Lucas opdrag gegee het om met nege oorlogsbodems na die Kaap te vertrek³⁾ om dit te bevry, was dit nog nie 'n uitgemaakte saak dat Frankryk 'n taakmag sou stuur nie. Desnieteenstaande het Lucas se opdrag geluid dat hy by die Kanariese ^{eilande} Kaap Verdiese Eilande of Saldanhabaai op die uitkyk moes wees vir Franse oorlogsbodems om hom by te staan. In Saldanhabaai moes hy in ieder geval die sterkte van die Britse besettingsmag aan die Kaap probeer vasstel. As dit blyk dat dié mag te sterk was, moes hy na Mauritius vaar.

Op 23 Februarie 1796 het Lucas se eskader die hawe van Texel verlaat.⁴⁾ Dit het bestaan uit die skepe Dordrecht (met 64 kanonne wat die vlagskip was), Revolutie (met 62 kanonne, onder kaptein Jan Rynbende), Maarten Harpertz Tromp (met 54 kanonne, onder kommandeur Jan Valkenburg),

145/

3) C.J. de Villiers: Die Britse Vloot aan die Kaap, 1795 - 1803, p. 140.

4) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelinge tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 152.

Castor (met 44 kanonne, onder kaptein Jacob Claris), Braave (met 42 kanonne, onder kaptein Zoetemans), Sirene (met 26 kanonne, onder kommandeur C. de Cerff), Bellona (met 24 kanonne, onder kommandeur C.A. de Falck) en Havik (met 18 kanonne, onder luitenant Pieter Bezemer). Die gewapende vragskip Vrouw Maria (met 16 kanonne, onder luitenant Hermanus Barbier) het die eskader as voorradeskip vergesel.⁵⁾

Die skepe se vertrek het nie vir die Engelse geheim gebly nie. Dit het só gebeur: Op 12 April, 'n dag voordat die Bataafse eskader in die baai van La Luz in die Kanariese Eilande anker neergelaat het, het 'n vaartuig dié skepe van agter genader. Alhoewel dit vir Lucas en sy offisiere na 'n Britse fregat gelyk het, is die skip toegelaat om ongehinderd weg te kom.⁶⁾ Dit was inderdaad die Britse fregat La Moselle wat van Gibraltar af op reis was na die Wes-Indiese Eilande.⁷⁾ Die bevelvoerder, kaptein Brisbane, het dadelik van bestemming verander en na die Kaap koers gekies en die Britse besettingsmag dár gewaarsku. Etlike weke voordat Lucas die hoogte van die Kaapse kus bereik het, was die owerhede daar reeds bewus van sy aantog. Hulle kon gevolglik vroegtydig teenmaatreëls tref. Die koloniste is deur die Kaapse bewindhebbers gewaarsku dat hulle, in die lig van die kleinheid van die bevrydingsvloot, nie hulle hoop daarop moes plaas nie.

146/

5) J.C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-
wezen V, p. 237.

6) J.C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-
wezen V, p. 236.

7) J.C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-
wezen V, p. 241.

Almal is ten strengste verbied om die Nederlanders te help.⁸⁾

Hoewel Lucas uitdruklik beveel is om so spoedig moontlik na die Kaap te vaar, het hy 34 dae lank by La Luz vertoef.⁹⁾ Ter verskoning vir dié versuim het hy later aangevoer dat hy so baie tyd gebruik het om stormskades aan sy skepe te herstel.¹⁰⁾

Terwyl hy in La Luz voor anker gelê het, het hy egter tekens van die uiterste sorgeloosheid geopenbaar.

Op 5 Mei 1796 het vyf driemasterskepe immers binne sig van die geankerde Bataafse eskader verbygevaar. Ten spyte daarvan dat Lucas se skepe slagvaardig was, het hy nagelaat om dié skepe aan te val. Sy verskoning was dat hy onder die indruk verkeer het dat hulle Spaanse skepe was.¹¹⁾ Later het dit geblyk dat die Britse oorlogskip Jupiter deel van die vloot was. Dit het 4 000 troepe aan boord gehad wat gestuur is om die Britse magte aan die Kaap te versterk.

Op 15 Mei het 'n ongeïdentifiseerde skip wêr Lucas se vloot by La Luz genader. Ten spyte van vlagkaptein John Melvill se versekering dat dit 'n Engelse vaartuig was, het Lucas geweier om dit te laat aanval. Weer eens het

147/

8) B.O. 49 Letters Despatched within the Colony: J.H. Craig - Burgersenaat, 21.6.1796, p. 163.

9) J.C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-
wezen V, p. 243.

10) C.J. de Villiers: Die Britse Vloot aan die Kaap, 1795 - 1803, p. 29.

11) J.J. Backer: De Nederlandsche Zeemacht in hare Verschillende Tydperken II, p. 213.

dit vir hom na 'n Spaanse skip gelyk. In werklikheid was dit die Tremendous van kommandeur Pringle wat op reis was na die Kaap.¹²⁾

Op 2 Augustus het Lucas se vloot die Kaapse kus ten noorde van Saldanhabaai bereik en teen die oggend van 6 Augustus, ongeveer vyf maande nadat Texel verlaat is,¹³⁾ het hulle by die ingang van Saldanhabaai aangekom.¹⁴⁾ Nadat die sirene gaan vasstel het of die baai veilig was, en bevind het dat dit die geval was, het die hele vloot teen die middag aan die oostekant van die baai anker neergelaat.¹⁵⁾

Intussen het die Britse bevelhebber aan die Kaap, generaal Craig, reeds op 3 Augustus van Saldanhabaai af die nuus ontvang dat 'n vloot van nege skepe langs die kus opgemerk is.¹⁶⁾

Omdat Craig vermoed het dat die brik Hope, wat tevore van die Kaap af vertrek het, in die Nederlanders se hande geval het, en dat hulle van sy bemannings verneem het dat die Britse besettingsmag baie sterk was, het hy nie 'n aanval op die Kolonie verwag nie. Hy het egter onmiddellik die Britse vlootbevelhebber, admiraal Elphinstone, is Simonsbaai in kennis gestel van die skepe se teenwoordigheid. Hy het

148/

-
- 12) J.C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-
wezen V, pp. 243 - 244.
 - 13) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Ba-
taafsche en Fransche Republieken, p. 176.
 - 14) J.C. de Jonge: Geschiedenis van het Nederlandsche Zee-
wezen V, p. 249.
 - 15) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Ba-
taafsche en Fransche Republieken, p. 176.
 - 16) Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch
Fleet, p. 12; B.O. 30 Letters from various Individuals:
J. Jackson - J.H. Craig, 3.8.1796, p. 225.

ook dadelik 'n luitenant, ene Mc Nab, en 20 lede van die kavallerie na Saldanhabaai gestuur om daar te gaan waghou.¹⁷⁾

Elphinstone wat, net soos Craig, gemeen het dat die vyandelike vloot die Kaap sou vermy, het op 5 Augustus van Simonsbaai uitgevaar en in 'n suidelike en westelike rigting na die skepe begin soek.¹⁸⁾

Op 6 Augustus teen middernag het Craig van Mc Nab berig ontvang dat nege skepe daardie oggend in Saldanhabaai aangekom het.¹⁹⁾ Die volgende dag het hy 'n gelykluidende rapport van die poshouer, Jacobus Stoffberg, ontvang.²⁰⁾

Craig het toe onmiddellik opgetree. Op 7 Augustus is 'n proklamasie aan Stoffberg gestuur waarin alle inwoners binne 'n radius van twintig Engelse myle (32,2 kilometer) rondom Saldanhabaai beveel is om sonder versuim met hulle lewende hawe na die binneland te trek. Hulle is ook gewaarsku dat enigeen wat bystand in enige vorm aan die vyand verleen, homself by skuldigbevinding sou blootstel aan die doodstraf.

149/

17) Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, pp. 4, 6.

18) E. Allardyce (red.): Memoirs of the Honourable G.K. Elphinstone, p. 118.

19) B.O. 49 Letters Despatched within the Colony: Sekretaris Ross - J. Stoffberg, 7.8.1796, p. 196; Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, p. 4.

20) S D. Naudé (red.): Kaapse Plakkaatboek V, 7.8.1796, p. 43.

Benewens vyf skepe wat uitgestuur is om admiraal Elphinstone te gaan waarsku, het die eerste groepe soldate van 'n mag van 2 500 op Sondagoggend 7 Augustus na Saldanha-baai vertrek.²¹⁾

Omdat Craig bevrees was dat die vyand dalk Tafelbaai sou binnevaar voordat Elphinstone opgespoor kon word, het hy 4 000 troepe onder bevel van brigadier-generaal Campbell in Kaapstad saamgetrek.²²⁾

Eers op 12 Augustus het Elphinstone, ná 'n vrugtelose soektog in uifers stormagtige toestande, by Simonsbaai teruggekom.²³⁾ Dáár het hy van Lucas se skepe verneem. Aangesien die stormweer voortgeduur het, kon hy eers op 15 Augustus na Saldanhabaai vertrek.²⁴⁾

Elphinstone se vloot het uit 14 skepe bestaan, te wete Monarch, Tremendous (albei met 74 kanonne), America, Stately, Ruby, Sceptre, Trident (elkeen met 64 kanonne), Jupiter (met 50 kanonne), Crescent (met 36 kanonne), Sphynx (met 24 kanonne), Moselle, Rattlesnake, Echo (elkeen met 16 kanonne) en Hope.²⁵⁾ In totaal was daar 4 903 manskappe aan boord.²⁶⁾

Intussen het Lucas, onmiddellik nadat hy by Saldanhabaai

150/

21) Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, p. 4.

22) B.O. 30 Letters from various Individuals: G.K. Elphinstone - J.H. Craig, 12.8.1796, p. 229.

23) E. Allardyce (ed): Memoirs of the Honourable G.K. Elphinstone, p. 119.

24) G.M. Theal: The History of South Africa V, p. 16.

25) Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, p. 16.

26) E. Allardyce (ed.): Memoirs of the Honourable G.K. Elphinstone, p. 120.

aangekom het, kapteins Zoetemans, De Cerff en Valkenburg, elkeen met 'n sloep, aan land gestuur om inligting in te win.²⁷⁾

Daardie aand het hulle teruggekeer. Zoetemans wat na die poshuis gegaan het, het dit in 'n verlate toestand aangetref.²⁸⁾

Kaptein De Cerff, wat in Hoedjiesbaai was, het daar twee bote gekry. Op één het hy 'n brief van 'n sekere weduwee Bletterman gevind, waarin berig is dat 'n groot getal Engelse troepe in Valsbaai aangekom het.

Hy het ook 'n slaaf van ene De Munnik saam na die skip toe gebring.²⁹⁾ Dié is egter vrygelaat nadat vasgestel is dat hy oor geen militêre inligting beskik het nie.

Valkenburg, wat met sy sloep na die oostelike gedeelte van die baai gevaar het, het daar 'n kneg met die naam Paul Suurdeeg raakgeloop. Hy het aan Valkenburg vertel dat die Britse besettingsmag aan die Kaap tussen 6 000 en 7 000 man sterk was.³⁰⁾ Oor die sterkte van die Britse vloot kon hy geen inligting verstrek nie. Later is die korrektheid van sy getuienis betwyfel, want voor 'n kaptein van die artillerie wat saam met Valkenburg in die sloep was, het hy die sterkte van die Britse besettingsmag op 4 000 man geskat.³¹⁾

151/

27) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Baataafsche en Fransche Republieken, p. 177.

28) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 52.

29) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Baataafsche en Fransche Republieken, p. 177.

30) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 54.

31) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Baataafsche en Fransche Republieken, p. 178.

Vanweë die karigheid en die teenstrydigheid van die inligting wat Lucas verkry het, kon hy op 6 Augustus nog nie besluit of hy die Britse besettingsmag moes aanval en of hy liever na Mauritius moes vaar nie.

Die volgende dag het hy sy skepe dieper die baai ingeneem en naby Meeuweneiland in 'n linieformasie anker gewerp.³²⁾

'n Paar sloepe is weer uitgestuur en hulle het berig gebring dat die fontein naby die poshuis taamlik water bevat het. Dit was 'n ware uitkoms, want die skepe het in daardie stadium nog net water vir veertien dae oorgehad.³³⁾

Sloepe is onmiddellik daarnatoe gestuur en kaptein Knok van die artillerie het opdrag gekry om dié watergat met 50 man te gaan bewaak.

Daardie aand het Lucas die eerste aanduiding oor die sterkte van die Britse vloot aan die Kaap, ontvang. 'n Luitenant onder kaptein De Cerff het in die baai met 'n boerekneg gepraat en dié het gesê dat in Valsbaai 22 oorlogskepe voor anker gelê het.³⁴⁾

Op 8 Augustus is nóg beskermingsmaatreëls getref. 'n Kanon met die nodige bemanning is ook by die reeds genoemde fontein geplaas. Om die kosbare vloeistof nóg verder te beskerm, is die fregat Havik daarnatoe gestuur.³⁵⁾ Op die

152/

32) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 54.

33) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 60.

34) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Baataafsche en Fransche Republieken, p. 129.

35) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 58.

koppie daar naby is 'n vlagpaal opgerig, en 'n aantal manskappe is daar geplaas om die aankoms van vreemde skepe aan Lucas te rapporteer.

Alhoewel hierdie voorsorgmaatreëls opvallend gebrekkig was (geen poging is byvoorbeeld aangewend om die ingang van die baai met grofgeskut te beveilig nie,³⁶⁾ het Lucas hierna in 'n gees van valse gerustheid sy bedrywighede voortgesit. Die 458 siekes is op Schapeneiland en Meeuweneiland geplaas³⁷⁾ en die seile van die skepe is van die ra's afgehaal sodat hulle herstel kon word.

Intussen het Lucas voortgegaan om oor die militêre situasie inligting in te win. Op 9 Augustus het kaptein Knok 'n Hottentot en 'n Blanke - ene Heyns - na die Dordrecht gebring. Omdat hulle twee 'n hele paar jare tevore laas in Tafelbaai was, het Lucas hom nie veel aan hulle inligting gesteur nie.³⁸⁾

Dieselfde dag het luitenant Reincke 'n knek van die burger Sebastiaan Valentyn van Reenen met geweld na die Dordrecht gebring. Dié persoon het die sterkte van die Britse landmagte op 10 000 geskat en beweer dat 11 Engelse oorlogskepe op 6 Augustus uit Simonsbaai vertrek het.

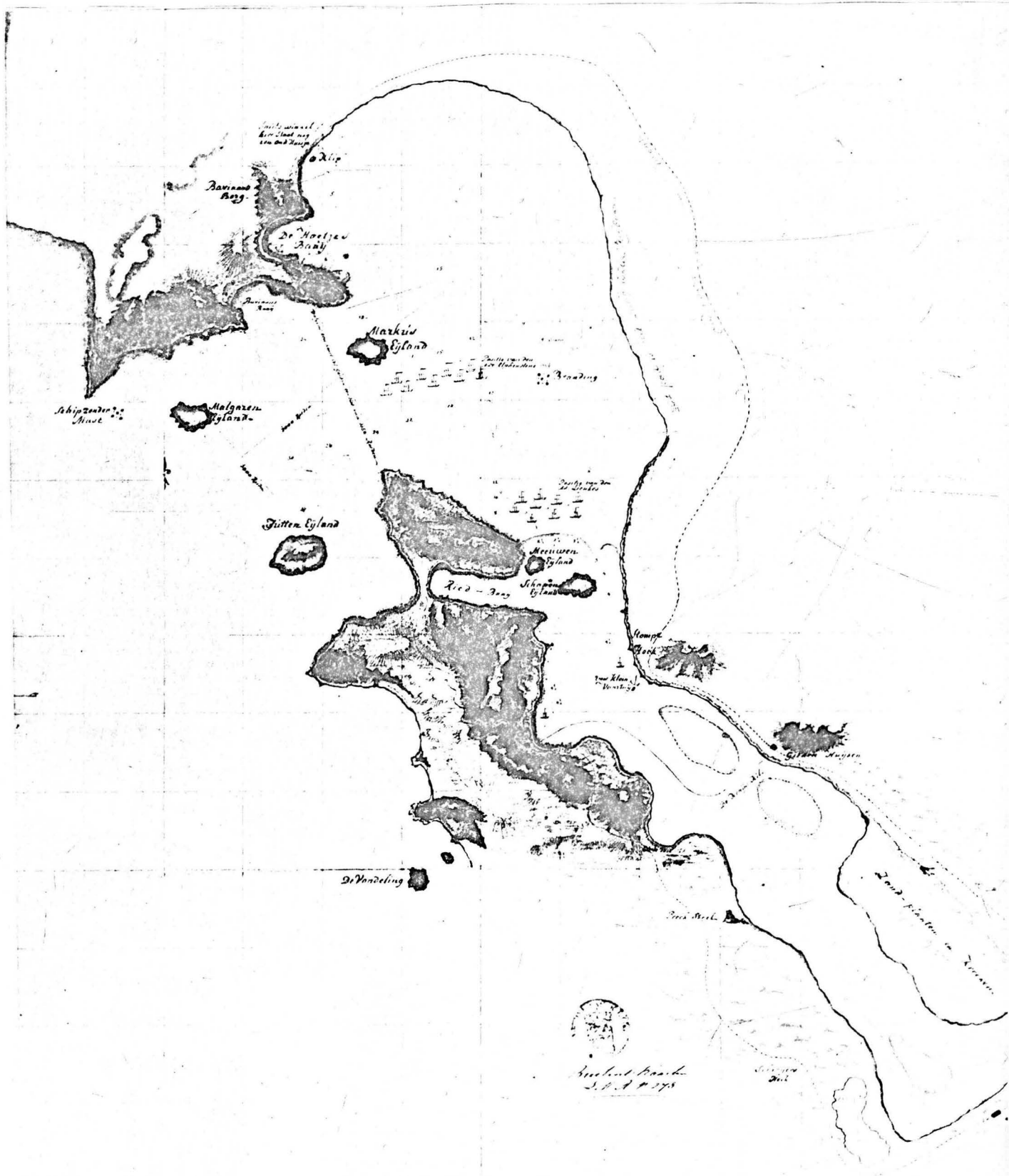
Selfs hierdie inligting het Lucas nie ontstel nie, want

153/

36) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 186.

37) J.J. Backer: De Nederlandsche Zeemacht in hare Verschillende Tydperken II, p.216.

38) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 61; T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 181.



Barbier: Plan van Saldanhabaai wat die posisie aantoon van die vlote van Elphinstone en Lucas tydens die oorgawe van die Bataafse Eskader in Augustus 1796.

(Kaapse Argiefbewaarplek

volgens hom was die kneg 'n Britse spioen en was dit onmoontlik dat die Britte alreeds op 6 Augustus kon geweet het dat hy daardie dag in Saldanhabaai aangekom het.³⁹⁾

Sy gerustheid het voortgeduur tot die aand van 11 Augustus toe Valkenburg teruggekeer het van 'n besoek aan sy skoonouers wat 'n paar kilometer suid van die baai gewoon het.⁴⁰⁾ Hy het beweër dat hy 'n mag van 2 000 manskappe met 'n aantal veldstukke gewaar het.⁴¹⁾

Op 13 Augustus het Lucas sy krygsraad bymekaar geroep. Die krygsraad was van mening dat die Bataafse vloot, in die lig van die beweërde grootte van die Britse besettingsmag en die afwesigheid van Franse hulp, te swak sou wees om die Kaap te verower.⁴²⁾ Gevolglik is besluit om, sodra die siekes aan boord gebring is en genoeg water ingeneem is, na Mauritius te vertrek.⁴³⁾

Dié besluit het gou die manskappe ter ore gekom en dit is voorts bevestig deurdát die waterhalery bespoedig is. Hulle was daaroor baie ontevrede, want hulle was nie bereid om met die bestaande proviand 'n reis na Mauritius te onderneem nie.⁴⁴⁾ Vier bemanningslede van 'n sloep wat die suidelike gedeelte van die baai moes patrolleer, het gevolglik op 14

154/

39) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, pp. 182 - 183.

40) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 186; J. Spoors: Rapport van JacobnSpoors, p. 66.

41) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 67.

42) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 188.

43) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, pp. 68 - 69.

44) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 191.

Augustus gedros. Teen die oggend van die 15de het nóg 30 persone makeer.

Om te verhoed dat meer manskappe dros, het die krygsraad besluit om te vertrek sodra hulle genoeg water vir ses weke ingeneem het. Hulle het gehoop dat dit op die 16de sou kan gebeur.⁴⁵⁾

Op 16 Augustus om 11.30 vm., terwyl die laaste water ingeskep is,⁴⁶⁾ het Craig se magte aan die oostekant van die baai verskyn. Tussen die kanonne van die Bellona - 'n fregat wat vroeër naby die nuutontdekte waterbron daár stelling ingeneem het - en Craig se veldstukke het dadelik 'n geveg ontstaan.⁴⁷⁾

Omstreeks eenuur daardie dag het die wagte op die Posberg die voorhoede van Elphinstone se skepe in die gesig gekry en dadelik die inligting via die Havik na Lucas oorgesein.⁴⁸⁾

Omstreeks dieselfde tyd het die Britse landmag ook Elphinstone se vloot gewaar. Craig het besef dat die Bataafse eskader gedoem was en gevolglik opdrag gegee dat die kanonsalvo's op die Bellona gestaak moes word.⁴⁹⁾

155/

45) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, pp. 69 - 70.

46) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 192.

47) Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, p. 5. Vgl. ook J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 70.

48) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 71.

49) Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, p. 5.

Toe 'n Britse fregat om vieruur die baai binnevaar met die doel om dit te verken,⁵⁰⁾ was die Bataafse eskader in 'n uiters haglike posisie. 'n Gedeelte van die manskappe was nog nie terug van die waterhaalplek af nie; op die eilande was nog baie siekes; en die res het koorsagtig geprobeer om die skepe geveggereed te kry. Op sommige skepe was selfs te min manskappe om die kanonne te beman.⁵¹⁾

Teen donkeraand het Elphinstone se vloot naby Marcuseiland en net buite trefafstand van die Bataafse skepe anker gewerp. Elphinstone wou, vanweë die donkerte en die feit dat sy agterste skepe nog te ver was, nie dadelik 'n aanval waag nie.

Omstreeks dié tyd het Lucas met nóg probleme te doen gekry. Op twee van sy skepe, die Revolutie en die Castor, het die Oranjegesinde manskappe begin oproerig raak.⁵²⁾ Veral op die Revolutie, waar die onderoffisiere besope was, het die oproerighede vroeg reeds ernstige afmetings aangeneem. Van die onderoffisiere het kaptein Rynbende se kajuit binnegestorm en hom beledig.

Lucas het teenoor die Britse bedreiging 'n weifelende houding ingeneem. Alhoewel hy toe al tweemaal die bevelvoerders van sy skepe byeengeroep het, het hy teen agtuur dié aand

156/

50) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, p. 73.

51) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 194.

52) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, pp. 74, 76.

nog nie duidelikheid gehad oor hoe hy moes optree nie. 'n Britse sloep het toe sy vlagskip genader⁵³⁾ en die offisier wat in die sloep was, het 'n ultimatum, waarin onvoorwaardelike oorgawe geëis is, aan hom oorhandig.⁵⁴⁾ Hy het egter vir Elphinstone om 'n wapenstilstand gevra sodat hy geleentheid kon hê om weer eens met sy skeepsbevelvoerders te kon beraadslaag.

Twee uur later het Elphinstone laat weet dat hy 'n wapenstilstand sou toestaan tot die volgende oggend, mits Lucas belowe dat geen skade deur sy mense aan die Bataafse skepe aangerig sou word nie. Lucas het daartoe ingestem.⁵⁵⁾

Omstreeks elfuur daardie aand het die krygsraad vir die derde keer vergader. Nadat hulle twee uur lank beraadslaag het, het hulle op 'n oorgawe, onderworpe aan die volgende voorwaardes, besluit:⁵⁶⁾

1. Lucas en sy offisiere en kadette moes toegelaat word om ongehinderd in die fregatte Braave en Sirene na die Bataafse Republiek terug te keer.
2. Die offisiere en bemanningslede se besittings moes gewaarborg word.
3. Soveel lewensmiddele as wat nodig sou wees vir die reis na Nederland mag uit die Bataafse skepe geneem word.

157/

53) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 197.

54) Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, p. 10.

55) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, pp. 10, 78 nota 180.

56) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 197.

4. Die Braave en Sirene sou eers ná hulle aankoms in 'n Bataafse hawe die eiendom van die Britse kroon word.
5. Die hele bemanning moes toegelaat word om aan wal te gaan met die doel om aan te sterk voordat hulle na Nederland vertrek.
6. Die nasionale vlag moes op die Bataafse skepe bly wapper totdat al die bemannings ontskeep is.⁵⁷⁾

Die volgende dag, 17 Augustus, om tienuur dié oggend, het kaptein Claris, wat Engels magtig was, met dié dokument na die Monarch gegaan. Vanweë sterk wind kon hy eers om vieruur daardie namiddag na die Dordrecht terugkeer.⁵⁸⁾

Alhoewel Elphinstone byna al die voorwaardes verwerp het,⁵⁹⁾ het Lucas besluit om oor te gee. Kommandeur Valkenburg is gestuur om vir Elphinstone daarvan in kennis te stel.

Die oproerigheid op die Bataafse skepe het nou ernstige afmetings begin aanneem. Pas nadat Valkenburg na die Monarch vertrek het, het die bemanning van die Dordrecht die jenever-vate in die ruim oopgebreek. Lucas en sy offisiere kon slegs met die grootste moeite daarin slaag om hulle uit die ruim te verdryf.⁶⁰⁾

158/

57) J. Spoors: Rapport van Jacob Spoors, pp. 81 - 82 nota 185.

58) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 198.

59) Vgl. Anon: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet, pp. 81, 82.

60) J.J. Backer: De Nederlandsche Zeemacht in hare Verschillende Tydperken II, p. 222.

Ook op die Castor het die bemanning die drankvate oopgebreek en begin drink. Nadat die nuus van die oorgawe deur die hele vloot versprei het, het 'n volwaardige opstand uitgebreek. Oral is op groot skaal gedrink, en op sommige skepe is patriotgesinde offisiere gedreig en onderoffisiere mishandel.⁶¹⁾ Eers teen die aand het die Engelse ingegryp en die orde herstel.

Op 18 Augustus het die Britte aan boord van die Bataafse skepe gegaan en daarop beslag gelê. Lucas en sy manskappe is vervolgens na Tafelbaai geneem. Eers vier maande later is Lucas en sy elfjarige seun, wat op die Dordrecht 'n adelsbors was, toegelaat om na Nederland te vertrek.⁶²⁾

Weens die mislukking van Lucas se ekspedisie het die Kaap tot vroeg in 1803, toe dit uit hoofde van die Vrede van Amiens deur Brittanje aan die Bataafse Republiek oorgedra is, onder Britse bewind gebly.

In 1805 het Brittanje, uit vrees dat Napoleon die Kaap sou beset, wéér besluit om die Kolonie onder sy beskerming te neem. Teen die middel van daardie jaar het sir Home Popham opdrag gekry om die Kaap te gaan verower.⁶³⁾ Tydens die verowering het Saldanhabaai weer eens 'n rol gespeel.

Teen die aand van 4 Januarie 1806 het Popham se taakmag die

159/

61) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 199.

62) T.H. Milo: De Geheime Onderhandelingen tusschen de Bataafsche en Fransche Republieken, p. 225.

63) L.J. Erasmus: Die Tweede Britse Verowering van die Kaap, p. 36.

omgewing van Tafelbaai bereik en tussen Robbeneiland en Bloubergstrand anker neergelaat.⁶⁴⁾

Toe die see die volgende dag te ontstuimig was om 'n landing te waag, het Popham en generaal Baird, die bevelvoerder van die landingsmagte, dit oorweeg om liever in Saldanhabaai te land.⁶⁵⁾ Dié baai het vir die Britte dié voordeel ingehou dat hulle skepe dáár beter teen die suidoostewind beskut sou wees en die troepe gevolglik makliker ontskeep sou kan word. Die vernaamste nadeel sou wees dat die landingsmag 70 Engelse myl (112,6 kilometer) ver na die Kaap sou moet marsjeer. Daar sou dán ook 'n lang verbindingslyn tussen die invalsmag en die vloot in Saldanhabaai wees.⁶⁶⁾

Omdat Baird bevrees was dat die see nie gou genoeg sou bedaar nie, is besluit om brigadier-generaal Beresford met die 20ste ligte dragonders en die 38ste regiment teen die aand van 5 Januarie na Saldanhabaai te stuur.⁶⁷⁾ As die see nie teen die volgende oggend bedaar het nie, sou die hele taakmag daardie dag volg.⁶⁸⁾

Die oggend van die 6de het Beresford se mag met 'n paar transportskepe onder geleide van die oorlogsbodem Diomede

160/

64) G.M. Theal: History of South Africa V, p. 194.

65) T.E. Hook: The Life of the Right Honourable Sir David Baird II, p. 100.

66) G.M. Theal: History of South Africa V, p. 194.

67) T.E. Hook: The Life of the Right Honourable Sir David Baird II, p. 101.

68) L.J. Erasmus: Die Tweede Britse Verowering van die Kaap, p. 110.

in Saldanhabaai aangekom.⁶⁹⁾ 'n Bemanningslid van 'n Amerikaanse skip wat daar voor anker gelê het, het aan Beresford vertel dat die poshouer en die inwoners van die baai alreeds die wyk geneem het.

Teen die middag het Beresford die voorhoede van sy landingsmag wat uit 300 voetsoldate en 50 dragonders bestaan het, aan wal gesit. Dié groep, wat baie moeite ondervind het om in die sterk wind en die onstuimige see hulle perde te ontskeep, het opdrag ontvang om die regeringsveepos by Theefontein, agt Engelse myle (12,9 kilometer) ten suide van die baai, te beset.⁷⁰⁾

Die volgende dag het Beresford die oorblywende gedeelte van sy mag ontskeep. Nog dieselfde dag het hy verneem dat Baird en Popham daarin geslaag het om by Losperdsbaai, naby die huidige Bloubergstrand, te land. Hy het toe besluit om so spoedig moontlik met sy troepe oorland na Tafelbaai te gaan met die doel om dáár by die hoofmag aan te sluit.

Die voorhoede van Beresford se troepe het 'n paar honderd beeste by 'n Hottentotkraal gekonfiskeer en daarna die regeringspos by Theefontein met al die perde en vee in besit

161/

69) V.C. 58 Documents Copied by Theal (Account of the Conquest of the Cape Colony, 1805 - 1806), p. 20; G.M. Theal: History of South Africa V, p. 194.

70) V.C. 58 Documents Copied by Theal (Account of the Conquest of the Cape Colony, 1805 - 1806), pp. 21, 26.

geneem.⁷¹⁾ By Theefontein het Beresford met die res van sy troepe by hulle aangesluit.

Toe hulle die Tafelvallei bereik, was die slag van Blouberg reeds gelewer en het Baird op die punt gestaan om Kaapstad binne te trek.⁷²⁾ Die Kaap was dus weer Engels.

71) V.C. 58 Documents Copied by Theal (Account of the Conquest of the Cape Colony, 1805 - 1806), pp. 25 - 26.

72) G.M. Theal: History of South Africa V, p. 202; V.C. 58 Documents Copied by Theal (Account of the Conquest of the Cape Colony, 1805 - 1806), p. 26.

B R O N N EI. LITERATUUR

- ARKIN, M.: John Company at the Cape. Cape Town, 1961
(Archives Year Book for South African History, 1960, Part II).
- BACKER, J.J.: De Nederlandsche Zeemacht in hare Verskillende Tydperken II. 's Gravenhage, 1890.
- BÖESEKEN, A.J.: Nederlandsche Commissarissen aan de Kaap, 1657 - 1700. 's Gravenhage, 1938.
- BÖESEKEN, A.J.: Simon van der Stel en sy Kinders. Kaapstad, 1964.
- BOTHA, C.G.: Place Names of the Cape Province. Cape Town, 1926.
- BRIDGES, T.H.: France under Richelieu and Colbert. London, 1912.
- COETZEE, P.: Saldanhabaai, 'n Geografiese Studie (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1949).
- CORY, G.E.: The Rise of South Africa II and III. London, 1913 and 1919.
- DE JONGE, J.C.: Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, tweede druk. Haarlem, 1862.
- DE KOCK, W.J.: Portugese Ontdekkers om die Kaap (Die Europese Aanraking met Suidelike Afrika, 1415 - 1600). Kaapstad, 1957.
- DE VILLIERS, C.J.: Die Britse Vloot aan die Kaap, 1795 - 1803. Johannesburg, 1969 (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1969 Deel I).
- DU PLESSIS, A.J.: Die Geskiedenis van die Graankultuur in Suid-Afrika, 1652 - 1752 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1929).
- ERGANG, R.: Europe from the Renaissance to Waterloo, 2 vols. Boston, 1954.
- ERASMUS, L.J.: Die Tweede Britse Verowering van die Kaap, 1806 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, P.U., 1972).
- FISCHER, P.: Saldanhabaai (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1931).

- FORBES, V.S.: Pioneer Travellers of South Africa (A Geographical Commentary upon Routes, Records, Observations and Opinions of Travellers at the Cape, 1750 - 1800). Cape Town, 1965.
- FROIDEVAUX, H.: Reconnaissances et Projets d'Établissements Français. Paris, 1899.
- GILIOME, H.B.: Die Kaap Tydens die Eerste Britse Bewind, 1795 - 1803 (Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, U.S., 1972).
- GODÉE-MOLSBERGEN, E.C.: Jan van Riebeeck en Zijn Tijd. Amsterdam, 1937.
- GROBLER, J.C.H.: Die Arbeidsvraagstuk aan die Kaap, 1652 - 1662 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1969).
- HOOK, T.E.: The Life of General the Right Hon. Sir David Baird, 2 vols. London, 1832.
- JOHNSON, A.H.: The Age of the Enlightened Despot, 1660 - 1789. London, 1951.
- JOHNSON, C.: A General History of the Pirates I. Kensington, 1925.
- JOUBERT, S.P.F.: Die Veehandel tussen die Hollanders en die Hottentotte aan die Kaap, 6 April 1652 - 8 Mei 1662 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1923).
- LANDSTRÖM, B.: Sailing Ships. Stockholm, 1969.
- LE ROUX, G.A.: Europese Oorloë en die Kaap, 1652 - 1795 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1941).
- LINDSAY, J.D.(ed.): The New Cambridge Modern History VII. Cambridge, 1957.
- LOBATO, A.: Antonio de Saldanha, His Times and his Achievements (translated into English. M. Freire de Andrade). Lisbon, 1962.
- MALAND, D.: Europe in the Seventeenth Century. London, 1970.
- MENDELSON, S.: South African Bibliography, 2 vols. London, 1910.
- MILO, T.H.: De Geheime Onderhandelingen tussen de Bataafsche en Fransche Republieken van 1795 tot 1797 in verband met de expeditie van Schout by Nacht F. Lucas naar de Kaap de Goede Hoop. Den Helder, 1942.

- MOLLEMA, J.C.: Geschiedenis van Nederland ter Zee III. Amsterdam, 1941.
- MOSSOP, E.E.: Old Cape Highways. Cape Town, n.d.
- MULLER, C.F.J.: Die Vroeë Geskiedenis van Visserye in Suid-Afrika (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1938).
- MULLER, C.F.J.: Die Geskiedenis van die Vissery aan die Kaap tot aan die middel van die Agtiende Eeu. Kaapstad, 1943 (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1942 Deel I).
- MULLER, C.F.J. (red.): Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis. Pretoria, 1968.
- MURRAY, R.W.: South Africa from Arab Domination to British Rule. London, 1891.
- NEL, H.F.: Die Britse Verowering van die Kaap in 1795 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.K., 1967).
- PEARCE, G.E.: The Cape of Good Hope, 1652 - 1833 (An account of its Buildings and the Life of its People). Pretoria, 1956.
- RAYMOND, W.: Saldanha Bay Harbour (Its special Capabilities for Colonization). London, 1867.
- SCHREUDER, J.H.D.: Die Geskiedenis van ons Graanbou, 1752 - 1795 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1948).
- SELLER, J. and C. PRICE (eds.): The English Pilot V. London, 1744.
- STRANGMAN, E.: Early French Callers at the Cape. Johannesburg, 1936.
- THEAL, G.M.: Catalogue of Books and Pamphlets relating to Africa South of the Zambezi in the English, Dutch, French and Portuguese Languages. Cape Town, 1880.
- THEAL, G.M.: History of South Africa II - V. London, 1915 - 1927 (Facsimile Reprint by C. Struik, Cape Town, 1964).
- THEAL, G.M.: William Adriaan van der Stel and other Historical Sketches. Cape Town, 1913.
- THOM, H.B.: Die Geskiedenis van Skaapteelt in Suid-Afrika tydens die Eerste Eeu, 1652 - 1752 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1928).
- THOMPSON, W.W.: The Sea Fisheries of the Cape Colony from Van Riebeeck's days to the Eve of the Union. Cape Town, 1913.

- TREASURE, G.R.: Seventeenth Century France. London, 1966.
- VAN DER MERWE, J.P.: Die Kaap onder die Bataafse Republiek, 1803 - 1806. Amsterdam, 1926.
- VAN DER WALT, A.J.H., J.A. Wiid en A.L. Geyer (reds.): Geskiedenis van Suid-Afrika, 2 dele. Kaapstad ens., 1955.
- VAN ZYL, D.J.: Die Geskiedenis van Graanbou aan die Kaap, 1795 - 1826 (Ongepubliseerde M.A.-skripsie, U.S., 1967).
- WELCH, S.R.: Portuguese and Dutch in South Africa, 1641 - 1806. Cape Town, 1951.
- WILMOT, A. and J.C. Chase: History of the Colony of the Cape of Good Hope. Cape Town, 1869.

II LETTERKUNDIGE BRONNE

- ALLARDYCE, E. (ed.): Memoir of the Honourable George Keith Elphinstone. London, 1882.
- ANON.: A Letter to Lord Viscount Howe, first Lord of the Admiralty on the Subject of a late Determination at the Cock Pit in a prize course. London, 1787.
- ANON.: An Authentic Account of the Capture of the Dutch Fleet consisting of nine Sail of Man of War, Frigates etc. at Saldanha Bay. London, 1796 (Don Memorial Library, Durban).
- ANON.: Gleanings in Africa. London, 1806.
- ANON.: Klare Beschrijvinge van Cabo de Bona Esperanca. (Faksimilie van die teks saamgestel deur J. Hondius, Amsterdam, 1652. Reds. L.C. van Oordt en P. Serton). Kaapstad, 1952.
- ANON.: Nieuwe Algemene Beschrijving van de Kaap de Goede Hoop, 2 dele. Amsterdam, 1777.
- ASTLEY, T. (ed.): A New Collection of Voyages and Travels I. London, 1745.
- BARNARD, A.: South Africa a Century Ago, 1797 - 1801, 2 vols. (ed. H.J. Andersen). Cape Town, 1924.
- BARROW, J.: Travels in the Interior of Southern Africa, 2 vols. London, 1801 and 1806.

- BEAULIEU, A.: Beschrijving van de rampspoedige Scheepsvaart der Franschen met drie Schepen uit Honfleur in Normandyen naar Oostindien (door J.H. Glazemaker uit de Fransche taal getrokken en vertaalt). Amsterdam, 1669.
- BURCHELL, W.J.: Travels in the Interior of Southern Africa I (ed. I. Shapera). London, 1953.
- CAUCHE, F.: A Voyage to Madagascar, the Adjacent Islands and Coast of Africa. n.p. and n.d.
- COMMELIN, I. (red.): Begin ende Voortganch van de Vereenigde Nederlandsche Oost Indische Compagnie, 2 dele. Amsterdam, 1646.
- DA GAMA, VASCO: A Journal of the First Voyage of Vasco da Gama, 1497 - 1499 (edited and translated by E.G. Ravenstein). London, 1898. (Hakluyt Society, No. 99).
- DAPPER, O.: Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaansche Gewesten. Amsterdam, 1668.
- DAVIS, J.: Voyages and Works of John Davies the Navigator (ed. A.H. Markham). London, 1880 (Hakluyt Society, No. 59).
- DE BOUGAINVILLE, L.: Reis rondom de Werelt, gedaan op Bevel des Konings van Frankrijk in de Jaren 1766 - 1769 (uit Frans vertaal deur P. Leter). Dordrecht, 1772.
- DE LA PORTE, J.: De Nieuwe Reisiger, of Beschrijving van de Oude en Nieuwe Wereldt XIV. Dordrecht, 1772.
- DE MIST, A.U.: Diary of a Journey to the Cape of Good Hope and the Interior of Africa in 1802 and 1803 (ed. E.H. Burrows). Cape Town, 1954.
- DE VRIES, D.P.: Korte Historiae en Journaels Aenteekeninge van verscheyden Voyagien in de Deelen des Wereldts (red. H.T. Colenbrander). 's Gravenhage, 1911.
- DUCKITT, W.: William Duckitt's Diary (ed. E.A. Nobbs). Cape Town, 1943 (Archives Year Book for South African History, 1942 Vol. II).
- DUMINY, F.: Dagboeke (red. J.L.M. Francken). Kaapstad, 1938 (Van Riebeeck-Vereniging, no. 19).
- DOWNTON, N.: The Voyage of Nicholas Downton to the East Indies, 1614 - 1615 (ed. W. Foster). London, 1939 (Hakluyt Society, Series II, No. 82).

- FISHER, R.B.: The Importance of the Cape of Good Hope as a Colony to Britain, third edition. London, 1816.
- GODÉE-MOLSBERGEN, E.C. (red.): Reizen in Suid-Afrika in de Hollandsche Tyd I en IV. 's Gravenhage, 1916 en 1932 (Linschoten-Vereeniging, nos. 11 en 36).
- HERBERT, T.: A Relation of Some Years Travaille beginne Anno 1626. Into Afrique and the Greater Asia, especially the Territories of the Persian Monarchie. London, 1634.
- JAMES, S.: A Narrative of the Voyage to Arabia, India etc. (performed 1781 - 1784). London, 1797.
- LE VAILLANT, F.: New Travels into the Interior Parts of Africa, 2 vols. Leyden, 1791.
- LEY, C.D. (ed.): Portugese Voyages, 1498 - 1663. London, 1953.
- LICHTENSTEIN, H.: Travels in Southern Africa in the Years 1803 - 1806 (reprint of the translation from the original German by Anne Plumptre). Cape Town, 1928 (Van Riebeeck Society, No. 10).
- MASSON, F.: An Account of Three Yourneys from Cape Town into the Southern Part of Africa (reprinted from the Philosophical Transactions of the Royal Society, vol. 66, 1776). London, 1776.
- MENTZEL, O.F.: A Geographical and Topographical Description of the Cape of Good Hope I (translated from the German by H.J. Mandelbrote). Cape Town, 1923 (Van Riebeeck Society, No. 4).
- MIDDLETON, H.: The Voyage of sir Henry Middleton to Banton and the Maluca Island (ed. B. Corney). London, 1855 (Hakluyt Society, No. 19).
- MUNDY, P.: The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia, 1608 - 1667 III, Parts 1 and 2 (ed. R.C. Temple). London, 1919 (Hakluyt Society, Second Series, Nos. 45 and 46).
- NIEUHOFF, J.: Joan Nieuhoofs Zee en Lantreise door Verscheide gewesten van Oost Indien. Amsterdam, 1682.
- OLAFSSON, J.: The Life of the Iclander Jan Olafsson, Traveler in India (ed. R. Temple). London, 1932 (Hakluyt Society, Second Series, No. 68).

- PARAVICINI DI CAPELLI, W.B.E.: Reize in de Binnen-Landen van Zuid-Afrika (red. W.J. de Kock). Kaapstad, 1965 (Van Riebeeck-Vereniging, no. 46).
- PERCIVAL, R.: An Account of the Cape of Good Hope. London, 1804.
- PURCHAS, S. (ed.): Purchas his Pilgrimes, part 1 (Navigations and Voyages of Englishmen along the Coasts of Africa to the Cape of Good Hope and from thence to the Red Sea). London, 1625.
- PYRARD, F.: The Voyages of Francis Pyrard of Lavel to the East Indies, the Maldives, the Moluccas and Brazil I (translated into the English from the third edition of 1619 and edited with notes by Albert Gray). London, 1887 (Hakluyt Society, No. 76).
- RAVEN-HART, R. (comp.): Before Van Riebeeck: Callers at South Africa from 1488 - 1652. Cape Town, 1967.
- RAVEN-HART, R. (comp.): Cape of Good Hope, 1652 - 1702: The first fifty Years of Dutch Colonization as seen by Callers, 2 vols. Cape Town, 1971.
- RENSHAW, R.: Voyage to the Cape of Good Hope, the Indian Ocean and up to the Red Sea with Travels into Egypt, third edition. Manchester, 1821.
- SAARS, J.J.: Oost Indiansche funfzehen Jahrige Kriegst Dienst und Wahrhaftige Beschreibung. Neurenburg, 1662.
- SHAW, ADAMSON, DE LA CAILLE, e.a.: Hedendaagsche Historie, of Tegenwoordige Staat van Afrika. Amsterdam, 1763.
- SPARRMAN, A.: Reize naar de Kaap de Goede Hoop, . . . in de Jaaren 1770 - 1776 gedaan I. Leyden, 1787.
- SPOORS, J.: Rapport van Jacob Spoors als Fiscaal van den Hoogen Zeekrygsraad omtrent het Gedrag van den Capitein Engelbertus Lucas. Den Haag, 1798.
- STAVORINUS, J.S.: Voyage to the East Indies by the late J.S. Stavorinus in the Service of the States General, 2 vols. (translated and edited by S.M. Willcocke). London, 1798.
- TAVERNIER, J.B.: Travels in India by Jean Baptiste Tavernier, 2 vols. (translated by V. Ball). London, 1889.
- THEAL, G.M. (ed.): Chronicles of the Cape Commanders or an Abstract of the Original Manuscripts in the Archives of the Cape Colony dating from 1651 - 1691. Cape Town, 1882.

- THUNBERG, C.P.: Travels in Europe, Africa and Asia (performed between the years 1770 - 1779) I. London, n.d.
- VALENTYN, F.: Oud en Nieuw Oost-Indien, Deel V, stuk II. Dordrecht, 1726.
- VAN DAM, P.: Beschrijvingen van de Oost Indische Compagnie III (red. F.W. Stapel). 's Gravenhage, 1939 (Ryks geschiedkundige Publicatiën, no. 83).
- VAN MANDELSLO, J.A.: Beschrijving van de Gedenkwaardige Zee en Landt Reyse door Persien naar Oost Indien. Amsterdam, 1658.
- VAN SPILBERGEN, J.: De Reis van Joris van Spilbergen naar Ceylon, Atjeh en Bantam, 1601 - 1604 (reds. F.G. Wieder, e.a.). 's Gravenhage, 1933 (Linschoten-Vereeniging, no. 38).
- VON BOUCHENROEDER, B.F.: Beknopt Bericht nopens de Volksplanting de Kaap de Goede Hoop. Amsterdam, 1806.

III TYDSKRIF- EN KOERANTARTIKELS

- BOTHA, C.G.: Cape Records of South Sea Pirates (The Critic, Vol. IV, June 1933).
- BOTHA, C.G.: Pirates in Table Bay (The Cape Times, 4 Sept. 1926).
- DE SMIDT, A.G.: The De Smidt family (Africana Notes and News, Vol. IV, No. 3, June 1947).
- ENGELS, J.: Personal Accounts of the Cape of Good Hope, 1652 - 1715 (Africana Notes and News, Vol. VII, No. 3, March 1951).
- GORDON-BROWN, A.: Agenda to Pictoriael Art in South Africa (Africana Notes and News, Vol. XII, No. 7, Sept. 1957).
- RAVEN-HART, R.: The French at Saldanha Bay (Quarterly Bulletin South African Public Library, Vol. XXI, No. 1, Sept. 1966).

IV ARGIVALE BRONNE

A. GEPUBLISEER:

- BÖESEKEN, A.J. (red.): Memorien en Instructien, 1657 - 1699 (Suid-Afrikaanse Argiefstukke, Belangrike Kaapse Dokumente Deel I). Kaapstad, 1666.

- BÖESEKEN, A.J. (later G.C. de Wet)(reds.): Resolusies van die Politieke Raad, 1657 - 1719 5 dele. (Suid-Afrikaanse Argiefstukke, Kaap, nos. I - V). Kaapstad, 1957 - 1964.
- HEERES, J.E. (eerste red.): Dagh-Register gehouden in't Casteel Batavia van 't passerende daer ter plaetse also over geheel Nederlandts India Anno. 1624 - 1629, 1631 - 1634, 1636 - 1637, 1640 - 1645, 1647 - 1648, 1653, 1656 - 1657, 1659, 1661, 1663 - 1680, 28 vols. Batavia en 's Gravenhage, 1887 - 1912.
- DE MIST, J.A.: The Memorandum of Commissioner J.A. de Mist, containing Recommendations for the Form and Administration of Government at the Cape of Good Hope, 1802 (translated by M.K. Jeffreys). Cape Town, 1920 (Van Riebeeck Society, No. 3).
- JEFFREYS, M.K. (red.): Kaapse Archiefstukken, 1778 - 1783, 6 dele. Kaapstad en Pretoria, 1926 - 1938.
- JEFFREYS, M.K. (later S.D. Naudé)(reds.): Kaapse Plakkaatboek, 1652 - 1806. 6 dele. Kaapstad, 1944 - 1951.
- MOODIE, D. (ed.): The Record, or, a Series of the official Papers relative to the Conditions and Treatment of the Native Tribes of South Africa. Cape Town, 1838. (Photostat & Reprint, A.H. Balkema). Amsterdam, 1960.
- THEAL, G.M. (red.): Belangrijke Historische Dokumenten over Zuid-Afrika, verzameld in Den Haag en Berlyn II. London, 1911.
- THEAL, G.M. (ed.): Records of South Eastern Africa VI. London, 1900.
- THEAL, G.M.: Records of the Cape Colony I - V, Feb. 1793 - July 1806. London, 1897 - 1899.
- VAN RIEBEECK, J.: Daghregister, 1651 - 1662, 3 dele (reds. D.B. Bosman en H.B. Thom). Kaapstad, 1952 - 1957.
- VAN RYNEVELD, W.S.: Willem Stephanus van Ryneveld se Aanmerkingen over de Verbetering van het Vee aan die Kaap de Goede Hoop, 1804 (red. H.B. Thom en vertaal deur I.M. Murray en J.L.M. Franken). Kaapstad, 1942 (Van Riebeeck-Vereniging, no. 23).

B. ONGEPUBLISEER:

Argiefbewaarpark, Kaapstad

(i) Raad van Politie (C.)

- C 18 - C119 Resolutien, 1723 - 1795.
- C120 - C212 Bylagen tot de Resolutien, 1716 - 1793.
- C327 en C 345 Attestatien, 1665 - 1671 en 1727 - 1728.
- C409 - C475 Inkomende Brieven, 1649 - 1792.
- C493 - C573 Uitgaande Brieven, 1652 - 1795.
- C586 - C648 Dag Register, 1662 - 1787.
- C689 - C691 Brieven van Commissarissen Generaal Nederburgh
en Frykenius, 1791 - 1793.
- C692 - C697 Verslag en Bylagen van Nederburgh en Frykenius,
1792 - 1793.
- C699 Brieven en Papieren van A.J. Sluysken aan de
Gecommitteerdens.
- C701 - C707 Memorien en Instructien, 1673 - 1795.
- C710 Instructien hier gelaten door Gouverneur Gen.
van Imhoff, met Bylagen, 1743.
- C719 Instructien uit Holland en Batavia (Alphabetish),
1652 - 1737.
- C727 Placcaaten raackende de Walvisvangst en Parti-
culiere vaart, 1792.
- C792 Inkomende Brieven, 1715, 1731 - 1792.

(ii) First British Occupation (B.O.)

- B.O. 1 - B.O. 3 Letters from the Burgher Senate, 1795 - 1801.
- B.O. 31 Letters from overseers of the Bays, 1795 -
1802.
- B.O. 32 - B.O. 34 Miscellaneous Documents (Memorials),
1795 - 1803.
- B.O. 40 Letters received from various Individuals,
1801 - 1802.
- B.O. 41 Memorials, 1802.
- B.O. 43 Memorials for land, 1795 - 1802.
- B.O. 47 Letters and Annexures, 1795 - 1802.
- B.O. 48 Letter Book - Craig to Dundas, 1795 - 1797.

- B.O. 49 - B.O. 55 Letters Despatched within the Colony,
1796 - 1803.
B.O. 67 Returns - Collector of Revenue, 1798 - 1802
B.O. 71 Company's Servants in 1795.
B.O. 85 Sketches of the Political and Commercial
History of the Cape of Good Hope, 1795.

(iii) Bataafse Republiek (B.R.)

- B.R. 1 - B.R. 14 Resolutien, 1803 - 1806.
B.R. 15 Copy Resolutien, July - Sept. 1803.
B.R. 33 - B.R. 74 Bylagen, March 1803 - 1806.
B.R. 75 - B.R. 76 Secrete Resolutien, 7/3/1803 - 6/1/1806.
B.R. 77 Bylagen tot de Secrete Resolutien, 1803 -
1805.
B.R. 81 Requesten om Emplooy, 1803 - 1804.
B.R. 84 Vos en Wernich Rapporten over de Gronden
aan Saldanha Baay, enz. (met Index), 1805.
B.R. 86 Kaapsche Rapport (Memorandum van De Mist),
1802.
B.R. 87 Inkomende Brieven, 1803.
B.R. 88 Uitgaande Brieven, 1803 - 1804.
B.R. 89 Uitgaande Brieven, 1805 - 1806 (Buitenland)
B.R. 90 Uitgaande Brieven, 1805 - 1806 (Alhier)
B.R. 92 Uitgaande Brieven, 1802 - 1804.
B.R. 107 - B.R. 112 Notulen van Com.-Gen. De Mist I - II,
1802 - 1805.
B.R. 137 Goewerneur en Generaal Janssens: Inkomende
Brieven, 1803 - 1805.

(iv) Receiver of Land Revenue (R.L.R.)

- R.L.R. 1 - R.L.R. 5 Oude Wildschutte Boek, Okt. 1687 -
Des. 1724.

(v) Verbatim Copies (V.C.)

- V.C. 4 - V.C. 27 Day Book, 1662 - 1755.

- V.C. 58 Documents copied by Dr. G.M. Theal in the Public Record Office London and the British Museum: Extracts from and Copies of various Documents relating to the Cape of Good Hope 1608 - 1632; An Account of the Conquest of the Cape Colony, 1805 - 1806, Description of the Cape Colony by Lt. Col. Robert Wilson of the 20th Light Dragoons, 1806.
- V.C. 62 Letters Despatched, 1787.
- V.C. 63 Letters Despatched, 1788.
- V.C. 64 Memorandum of Military Commission 25/9/1790. Letters and Reports to Military Commission, 1790.
- V.C. 97 Memorandum of the Cape of Good Hope by W.S. van Ryneveld I, 1805.
- V.C. 104, 105 General description of the Cape of Good Hope, 2 volumes. State Library, Berlin, 1796 - 1798.
- V.C. 117 Memorandum on the Defences of the Cape, 1786.

(vi) Accessions (Acc.)

- Acc. 393 W. Duckitt's Journal, Dec. 1799 - Nov. 1800.
- Acc. 455 Dundas Melville Papers, 1787 - 1824.

(vii) Map Register (M)

- M 1/9 Dassen Eijlant, 1656.
- M 1/84 Saldanha Bay, 1660.
- M 1/888 J.C. Frederici. Saldanha Bay, Caart van de Westelijke Kust van Africa, 1788.
- M 1/951 Plan van de Saldanha Baay 1786 waar op aangetoond word de expeditie van den admiraal Johnstone in 1781
- M 1/953 Barbier: Plan of Saldanha Bay showing the Positions of the fleets of admirals Elphinstone and Lucas (military map), 1796.
- M 1/954 Barbier: Contour Sketch Map of Saldanha Bay, n.d.
- M 1/955 J.C. Frederici: Caart van de St. Helena en Saldanha Baayen, 1788.
- M 1/956 Van Gennep: Plan van de St. Helena Baaij, 1785.

- M 1/957 J.C. Frederici: Plan van de St. Helena Baay, 1788.
- M 1/1172 M. Bellin: Carte de la Baye de Saldanha ou Saldane, 1755.
- M 1/1173 A Navigational Map of Saldanha Bay, n.d.
- M 1/1175 J. van Keulen: Paskaart van 't zuijdelijke Ge-
deelte van Africa vertoone - De Saldanha Bay, de
Bay de Goede Hoope en de Bay Falso, 17de eeu.
- M 1/1193 Kolbe "Le pays des Hottentots aux environs du
Cap de Bonne Esperance," - g.d.
- M 1/1323 St Helena Baay, 1805.
- M 1/13/96 J. Elphinstone: Saldanha Bay, 1796.
- M 2/13 W. Blaeu:Dassen Eylant, 1731.
- M 3/2 J. van Keulen: Map of the Coast and some Bays
at the Cape of Good Hope between Saldanha and
Bays, 17th century.
- M 3/4 J.H. van Berg: Map of Saldanha Bay, 1738.
- M 3/23 W. Kersteman: Saldanha and St. Helena Bays, n.d.